

vigilia

CZAKÓ GÁBOR:
A Teremtő mosolya

ESTERHÁZY PÉTER:
Egy nem létező diáriumból

Bagdy Emőke
és **Tarnay Brúnó** az öregségről

HINDUK ÉS KERESZTÉNYEK
Martin Kämpchen
és
Vandana nővér írásai

Eisemann György esszéje

Nádudvari Anna elbeszélése

Dobai Péter
és **Kalász Márton** versei

1987
10

Őszi figyelmeztető.....	721
CZAKÓ GÁBOR: A Teremtő mosolya	722
ERDEI JÁNOS: Halandóságunk pokla	731
ESTERHÁZY PÉTER: Egy nem létező diáriumból	737
KALÁSZ MÁRTON: Sejtés; Ami ebből; Haláltánc (versek)	744
BAGDY EMŐKE: „Elleng a néma, kék idő...”	745
TARNAY BRÚNÓ: Tűnődések az öregségről	753
DOBAI PÉTER: Ulrich von Hutten sírboltja előtt (vers)	756
NÁDUDVARI ANNA: Várazzás (elbeszélés)	761
MARTIN KÄMPCHEN: A hindu ima és a keresztények (Nováky Éva fordítása)	762
VANDANA NÓVÉR: Társadalmi igazságosság és az asramok (H. A. J. fordítása)	770

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

VANDANA NÓVÉRREL (Lukács László)	775

MAI MEDITÁCIÓK

EISEMANN GYÖRGY: Profécia és szépségeszmény a szecesszióban	782

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

Portugália – ahol Fatima van (M. M.)	790

HIT ÉS ÉLET

Utolsókból elsők, elsőkből utolsók	792

NAPLÓ

Búcsú Possonyi Lászlótól	795
Irodalom Esterházy Péter: Bevezetés a szépirodalomba (Nagy Sz. Péter)	796
Teológia Anthony de Mello: Test és lélek imája (Somlai György)	799
Bánk József: Igére vár a nép (Miklós Béla)	799
Kiállítás Bódy Gábor életmű-bemutatója (Sz. Gy.)	800

A címlapon Albrecht Dürer: Dürer anyja; a hátlapon Albrecht Dürer: Kilencvenhárom éves férfi; a 743. oldalon Agrippa „De occulta philosophia” c. művének illusztrációja Bódy Gábor filmjéből

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szerkesztő: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készítő: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 87/71 639 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-833, 177-246. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12-2-IG. KÉZIRATOT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

ŐSZI FIGYELMEZTETŐ

A kiteljesedő József Attila egyik ritkán emlegetett verse az Ősz 1935-ből. Komor, figyelmeztető képekkel indul, aztán egyre teljeseedik a látomás, mely voltaképp az idő megállíthatatlan múlására int, mígnem a költemény végén ismét az induló élményhez kapcsol vissza:

*Tudtam, hogy ősz lesz s majd fűteni kell,
de nem hittem, hogy itt van, ily közel,
hogy szemembe néz s fülembe morog.*

„... majd fűteni kell” – a nyomort ismerő ember fájdalmas sóhaja ez, de több is annál. Az egész életében a gyermeki princípiumot oly makacsul őrző-óvó költő már egészen fiatalon gazdagabb, teltebb jelentésárnyalatot adott a képnek: „Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni, / hogy melegednének az emberek. // Ráhányini mindent, ami antik, ócska, / csorbát, töröttet s ami új, meg ép, / gyermekjátékot, – ó, boldog fogócska! – / s rászórni szórva mindent, ami szép. // Dalolna forró láng az égig róla / s kezén fogná mindenki földijét.” (Tél)

Az októberi alattomos szelek, a sötét égbolt arra figyelmeztetnek, hogy hozzá kell készülnünk a tüzrakáshoz. Fűtenünk kell. De nemcsak a saját lakásunkban, amelybe oly szívesen húzódik vissza a századvég embere, bekattintva zárját, azt sem véve észre, hogy közben önmagát is belakatolta.

Fűtenünk kell, hogy annál a máglyánál, melyet a szeretet és a megértés érzése táplál, valóban biztonságosan találják meg egymás kezét az emberek, s tényleg „kézen fogná mindenki földijét”.

Nem kell sajnálni semmit, ami régi, ami megunt, mert közhelyes, nincs már olyan tartalma, amely akár bennünket, akár mászt melegíteni tudna. S nem kell fájdalommal megválnunk attól sem, amit most szépnek, újnak látunk. A tárgyak romlandók. Csak az érzések maradandók, még ha sokszor úgy tapasztaljuk is, hogy legszebb érzületeinkben csalatkoztunk. Az a veszendőnek látott érzés azért tovább táplálja a tüzet, mely körül összegyűlnek a melegedni vágyók, védelmet és társat keresve a magányos októberben.

Nézz körül otthon, amikor közeledik október hava! Nézz körül a kamrában, lelked kamrájában is, van-e mivel fűtened! Keresd azt a tüzelőt, ami leginkább melegít, amit nem sodor el a szél, nem olt el a szállongó eső. „Azt a tüzet, ó jaj, meg kéne rakni” – sóhajt a költő, s várakozva néz rád tragikus gyermekszemével. Van otthonodban meleget adó tüzelő, ember...? Ne feledd, „az idő futva terem, mint a bab”, ha sokáig halogatod összegyűjtését, ha a kimért időn túl is azon töprengsz, mivel tápláld a lángokat, nem tudsz tüzet gyújtani. Magadból is tégy a tüzre! Mert csak így találsz rá a másik emberre, aki feléd nyújtja kezét.

Hogy is mondja József Attila Őszi imájában?

*S ha gyermekek jönnek játszani ezekkel
az aláhullajtott gondolattüzekkel,
mint kopár facsúcs a kék magasság ölen,
az új század számára rügyezzen újra én.*

A Teremtő mosolya

1

„Isten megteremtette az embert, saját képmására alkotta ...”

Isten vajon főemlős volna?

Fehérember? Vagy inkább fekete? Netán csokoládébarna? Sárga? Rézbőrű? Árja, semita, hamita, turanid, mongoloid, australid?

Vagy az Ő gondolkodása árnyalatnyival bonyolultabb a pogány vallástörténetekénél, és nem jutott eszébe kellő időben a testi hasonlóság kérdése? S mire igen, addigra már össze volt gyúrva a föld pora?

Másmilyen hasonlóságra gondolt volna? Olyanra, ami inkább az ő lényege? Ami mélyebb, ugyanakkor törékenyebb? Ami jellemzőbb reá, mint az a forma, amelyben Mamre terebintjei alatt Ábrahámmal borjúhúst evett, vagy amelyben a csipkebokorból lobogott, vagy az az erő, amely a választott nép védelmében annyiszor lesújtott Izrael ellenségeire?

Nagycsütörtök éjszakáján a főpap házában a templomszolgák, az örök, a bámészkodók leköpdösték, pofozták, öklözték az Urat. Arcát kendővel befödtek, úgy verték és gúnyolták: Találd ki, Messiás, ki ütött meg?

Kísértették az Istent, mutassa meg az erejét, hiszen Isten erős! És ha Jézus tényleg Messiás, akkor neki erősnek kell lennie.

Eszükbe nem jutott, hogy a történelemben az erők hatalmaskodnak, de a történetben mindig a győnge győz. Mindig a legkisebb, a kivert, a lenézett, az utolsó. Mindig a megalázott magasztaltatik fel, mindig Dávid veri le az óriás Góliátot.

Abban a történelmi helyzetben végképp nem gondoltak arra, hogy másképp lehetetlen.

2

Bizonyára derék hazafiak ültek a Sanhedrinben. Templomjáró materialisták, akik Isten fiát csakis katonai-politikai hatalmasságként voltak hajlandók elképzelni, aki mennyei erejével összetöri a rabigát, Rómát ledönti és a Világ Trónusát Jeruzsálembe helyezi át. Aki az egyik hatalmaskodás helyébe másikat állít.

A Názáreti egész működése megcsúfolása volt a *nemzeti* várakozásnak. Talán még Arimathiai József és Nikodémus, a Mester két tanácsnok barátja, talán ők is csalódtak benne. Ők szerették Jézust, szegyeteljes halála után is. Arimathiai József gondoskodott a temetéséről. Ám az evangéliumok hallgatnak arról, hogy a Főtanácsban mellette szóltak volna ...

Jézus ugyanis a *külön zsidó ügyet* elhagyta. A Világ Megváltójának tanítása nem maradt hatott csak a zsidókhoz szóló. A választott nép vezetői – talán éppen a hazafiúi érzésektől hevítve – nem fogadhatták el egyszerre azt, hogy a Messiás eljött, a nép küldetése betelt: mostantól kezdve egy lesz a többi nép között. Ráadásul az új, dávidi királyság „nem evilági”, a politikai helyzet megváltoztatása csak metafizikai úton történhet.

Jézus a Getszemani-kertben látványosan elutasította azt az erőt, melyet a politikai küzdelmekben bevetni szokás. Aki fegyvert fog, fegyver által vész el – Péter kardját visszaparancsolta. Megtiltotta a védekezést és eltúrta az ütlegeteket, a korbácsolást, a megfeszítést.

Vajon milyen király lenne az ilyen? Hogyan vezethetné a fölkelést a rómaiak ellen? Így lelkesítené ütközet előtt a katonákat: Ha megdobnak kövel, dobd vissza kenyérrel? Ha megütik a jobb arcodat, nyújtsd oda a balt is?

A hazafiak Jézusban a Messiás-eszme lejáratóját látták. Okos, politikus elmék lévén azt hitték, amit előttük és utánuk száz és száz nemzedék: az erőszak, az elnyomás és a megaláztatás másik erőszakkal, elnyomással és megaláztatással megszüntethető. A történet iszonyú iróniája, hogy Pilátus előtt azzal a bűnnel rágalmazták Jézust, melyet ha elkövetett volna, akkor nyilván mind hívéül szegődnek és vérüket ontják mellette a szabadságharcban...

Az istenhasonlóság vonását nem, semmiképpen sem akarták fölismereni rajta. A kereszten sem. Gúnyolták, erőfitogtató mutatóványt követeltek tőle: ha valóban te vagy a Messiás, szabadítsd meg magadat!

Micsoda ismerős hang!

Éppen az, amely Máté evangéliumának 4. fejezetében csendül fel: Ha Isten fia vagy, vedd le magadat a Templom párkányáról...

A sátán hangja. Az utolsó kísértés, a legnagyobb.

Lássuk a képet: ott függ a kereszten az Emberfia. Megalázva, orra verve, az annyi csodát látott nép által megtagadva, húsa a nyakától a lábászáig a flagrum ólombütykeitől fölszagatva. Fején töviskorona. Teste majd egész súlyával a kéztőcsontok közt átvert nervus mediánuson vonaglik, könnyebbége annyi, amennyit a lábain átvert szögek jelentenek. Órák óta fuldoklik. Tüdeje kifeszül, képtelen az elhasznált levegőt kipréselni. Az életöszön föl-fölhúzódkodtatja még a hatodik óráig az átszögelt idegszálakra feszülve a tűző napsütésben, a legyek, a bögölyök ostromában. A csöcselék röhög, a bal lator átkozódik, édesanyja sír az egyetlen tanítvány karjába kapaszkodva. A többi tíz elárulta, megtagadta vagy elbűjt.

Atyám, Atyám, miért hagyta el engem?

No! Az ő fia vagy?

Egyetlen mozdulatába került volna leszállni a szégyenfárról.

Ez a mozdulat azonban nemcsak a száz sebébe csorgó sós izzadságot törölte volna le, hanem az istenhasonlóság vonását is. Az ember arcáról: Lám az Emberfia nem képes úgy szeretni barátait, hogy életét adná értük, és Isten arcáról: Íme, mégsem szereti úgy a világot, hogy odaadná érte egyszülött fiát!

A mozdulat a Teremtés művének összeomlását jelentette volna, az öskáoszt újra, vagy legalábbis az Isten és az ember közötti viszony lerombolását.

A Templom lebontását a harmadnapra való újjáépítés nélkül.

3

Hogy Isten van és hogy milyen, azt a teremtmények közül legjobban az angyalok tudják. Tudják a Bukott Angyalok is.

A Bukott Angyal is színről színre látta Őt, akár a többi. Lázdása összehasonlítás volt és tagadás, hasonlóan ezer és ezer embergeneráció fiaiéhoz, akik nem akarnak semmiképp apjukra hasonlítani, mielőtt éppolyan konzervatívvá válnának, mint ők.

Az Angyal lázdása eltökéltebb és eredményesebb volt. A harcot ugyan néhányszor már elveszítette, de a rokon vonás béklyójától(?) örökre megszabadult. Ő sem gerinces és nem főemlős. A Teremtés könyve két helyen említi az alakját: a Paradicsomban kígyó képében kísértett, a 6. fejezetben leírt második angvallázdás részesei emberi formában közöskültek földi asszonyokkal. A Golgotán test nélkül jelent meg: kedvenc alakjában, a tömeg lelkeként üvöltött.

Igazából szellemlény ő. Formáját biológiai szabályoknak alávetett test nem nyugózi, életideje az emberéhez képest úgyszólván végtelen, szinte a tudása is; az anyag természetét a Teremtéstől fogva ismeri. Tudja jól, hogy a Világ egyik pillére éppen a tudás, ezért keményen belékapaszkodik. Okosságáról bőven ír Hénokh Az angyalokról szóló könyvben.

A Teremtés könyvének 6. fejezetében említett második angyallázadásban kétszáz égfia vett részt Hénokh szerint. Ezek összeesküdtek és *átokkal* kötelezték magukat kitartásra. Feleséget vettek maguknak a földi asszonyok közül és óriásokat nemzettek velük, akik a „régidők hősei” lettek.

Az emberek, a volt égi őrtállók és ivadékaik együtt éltek Hénokhtól Noéig, évszázadokon át. A földieket az összeesküvő angyalok minden tudásukkal fölruházták. Azazaél, Szemjasza és társaik kinyilatkoztatták előttük „az ősidő mennyei titkait”; a mágia, a csillagvizsgálás, az asztrológia, a föld, a fémek, a Nap, a Hold jeleit, a növények, a kövek, még a szépítkezés tudását is – és persze a háborúét is. Vagyis mindazt, amit az anyag működéséről, működtetéséről tudni érdemes.

Fantasztikus vállalkozás lehetett! Gondoljuk el: egész angyalsereg, az emberiség, csodalény-ivadékaik, a teljes égi és földi tudás. Mind egybegyűjtve, elmékbe, eszközökbe és fegyverekbe összpontosítva. Hogy a Teremtő ellen-e? Hénokh nem ír arról, hogy Azazaélék az Urat meg akarták volna támadni, de nyilvánvaló, hogy Isten nélkül akarták a világot működtetni.

Egyetlenegy *valamit* nem hoztak a mennyből magukkal. Mégpedig azért nem, mert nem akarták, lázadásukkal éppen attól a valamitől kívántak megszabadulni. Ha ragaszkodtak volna hozzá, maradtak volna az égben. Nekik azonban elégük lett a hozsannából. A saját lábukra akartak állni, keményebb életet kívántak. Eszükbe sem jutott, hogy az a bizonyos valami pótolhatatlan! Nélküle az egész, a tudomány teljességével kimódolt világuk összeomlik.

Hénokh könyve szimbolikus. Azt írja, hogy az új, csodalény-generáció hősei az emberek javait elemésztették, majd amikor az emberek már nem tudták őket táplálni, akkor ellenük fordultak és őket magukat is fölfalták.

E közlés szimbolikájából annyi első látásra is nyilvánvaló, hogy az ember-sátán egyesülésből fölszabadult erők aránytalanságai a gyöngébb félre, az emberre ütöttek. Fékentartásukhoz kevésnek bizonyult a „nindentudás”. *Valami* hiányzott. Az emberiség abban a helyzetben a fizikai megsemmisülés felé sodródott. A „maga erejéből” is, mert belőle is hiányzott az a bizonyos valami, amin – lám – a lét lehetősége nyugszik. Azt a korszak gyermekei – a Noé nemzetség kivételével – elvetették. Megigézték őket az óriás-civilizáció délibábos lehetőségei? A hatalmas szövetségesek ereje? Ez volt a szövetség ára? Kényszerből cselekedtek? Gyávaságból? Elbizakodottságból? Ki tudja.

A hiány következményeit Hénokh így részletezi: „az emberek madarakkal, állatokkal, csúszómászókkal és halakkal kezdtek el vétkezni, fölfalták egymás húsát és megitták egymás véré.”

Világos beszéd: az emberek közt megszűnt a szerelem és megszűnt a szeretet. A legordenárabb nemi elfajulások léptek a helyükbe és a legszörnyűsebb emberkapcsolat, a kannibalizmus. Vagyis az ember eljutott a létezés mélypontjára – még az is lehet, hogy „tudományos alapon”.

Mert nyilvánvaló, hogy a korszak vezetői megpróbálták humanizált viszonyokat teremteni, megkíséreltek erkölcsi és jogi szabályokat létesíteni, már csak önvédelemből is – ahogy általában a racionalisták az erkölcs és a jog forrását és értelmét magyarázni szokták. Bizonyára keresték a „társadalomra veszélyes” cselekedetek lelki és szociális rugóit, és tömörked tudásuk birtokában talán gyógyszereket is találtak. Esetleg szoros értelemben vegyi anyagokkal próbálták útját állni a veszélyes elfaju-

lásoknak, de nyilván jogi eszközöket is alkalmaztak a bűnösökkel szemben. Egyre görcsösebben és görcsösebben. Mert minél kimerítőbb és pontosabb törvényeket alkottak, minél elfogulatlanabban és szigorúbban alkalmazták őket, annál igazságtalanabbá vált az élet. Hozzátehetjük: természetesen, mert sem erkölcsöt, sem jogot nem lehet kitalálni mégoly sok ésszel sem.

A legértelmesebb erköcsi okfejtésük is összeomlott az utolsó miétnél: Miért ne haladjak az érdekeim szerint, ha a halállal úgyis mindörökké végem? Ha véges és rövid az ember élete, akkor minden pillanatát ki kell élveznie, és a fölébe tolt „magasabb értékeket” rablásnak tekinti. Innen visszafelé haladva az okos etikák és jogrendek széttzilálódtak, a törvényhozás és a hatalom illegitimé vált. Senki se tartotta törvényesnek azt a rendelkezést, ami az ő érdekeibe vágott. Ha jól megnézte, a rendelet alapja az erő volt. Ha neki sikerült nagyobb erőt felvonultatnia, akkor a törvény is megváltozott; lelepleződött, hogy a törvény az erőszak burkolt, cinikus álarca.

A jószándékú kísérletek, melyek empátiát, toleranciát, erkölcsöt, jogot, humanizmust hirdettek, ennek a cinizmusnak lettek akaratlan székértelői és az út lassan lejtőből szakadékká változott.

4

Szemjaszáék és ember-szövetségeseik azt hitték, hogy hozhatnak törvényeket. Hogy *lehetséges* törvényt alkotni. Ugyan tudták, hogy a Törvény a világrend működési elve. Azt is tudták, hogy a fénysebesség, a gravitáció állandó, a megmaradási törvények örökök. A világ attól ilyen, hogy ezek is éppen ilyenek, ha másmilyenek volnának, akkor nem ebben, hanem egy másik világban élnének. Abban reménykedtek azonban, hogy az emberi társadalom létköre változékonyabb törvények alá tartozik.

Megfeledeztek arról, hogy Isten egyet nem tud: nélküle való világot teremteni. Amikor az Úr embert alkotott a saját képére, épp e hasonlósággal emelte ki a teremtés többi lénye közül. Ahogy a természeti állandók alól nincsen felmentés, e vonás alól sincsen.

Szemjaszáék figyelmen kívül hagyták, hogy a maguk öröknek mutakozó, a teremtéstől a végítéletig terjedő életükhöz képest az embereké gyors. Ők százezer esztendőket kibírnak Isten mosolya nélkül, berendezkedhetnek egy mosolytalan világban, vagyis a Pokolban, az ember belepusztul.

Arra se gondoltak, hogy amikor Isten a lelkes lényektől önmaga iránti teljes szívből, lélekből és elméből való szeretetet kívánt, és az embereknek azt parancsolta, hogy úgy szeressék egymást, ahogy saját magukat, az nem a hiúságából eredt, hanem abból, hogy ő a szeretet Istene, az ő világa ilyen istenre hasonlít. Kinyilatkoztatása tehát nem öntetszelgés, hanem tanács, a világ használati utasítása. Nézzétek: ilyen és ilyen szerkezetű világot alkottam. Ha igazán uralkodni akartok benne, és azt akarjátok, hogy a javatokra működjék, akkor eszerint és eszerint viselkedjétek.

5

A lelkes lények mind teljesen szabadok. Így a szeretet világműködtető alaptörvénye félretehető, megcsúfolható, Isten mosolyának visszfénye arcukon elhomályosítható. Vagyis a Pokol megvalósítható. Itt a Földön is, és a másvilágon is. A Pokol azonban az egész teremtésre nem terjeszthető ki, mert Isten arcáról a mosolyt senki sem képes letörölni.

Vajon kire hasonlítunk mi, Vízöntő eleji emberek, akik panelházakban lakunk, akik típusintézményekben nevelkedünk az óvodától a tévéig, akiknek élete célja minél több és újabb ipari tömegcikk birtoklása? Művészetünk is tömegművészet. Gigantikus gyárak ontják a filmeket és kazettákat, melyeken egy kaptafára operált, fodrászolt, művészfogazott, kozmetikázott színészek játsszák ugyanazt a tucatnyi történetet horrorban, pornóban, negédben, bórleszkben, daljátékokban, krimiben és különböző korok kosztümjeiben. Zenénk, festészetünk és szobrászatunk nem közvetít többé Ég és Föld között. A zene beletörödni látszik „audiális” helyzetébe, a másik kettő „vizuálissá” süllyedt és geometriai, optikai problémákat illusztrál. Az irodalommal együtt mindegyik így vagy úgy a szórakoztatóipar részévé vált, tehát éppoly divatérzékeny, mint a szappangyártás vagy a ruházkodás. A szórakoztatás feladata pedig Hamvas Béla szerint az, hogy az embert megszabadítsa önmagától. Annyit fűzhetünk hozzá, hogy technikailag ezt úgy hajtja végre, hogy résszé teszi, az ember pedig ezt a csonkítást elfogadja.

Résznek lenni elnémult fájdalomkiáltás. A rész-ember, a volt-személy, Krisztus egykori barátja nem úgy rész, mint a kar, a máj, hanem mint levágott és formalinban őrzött kar és máj. Többé nem illik már sehová, az Egész az összes konzerv részből soha többé nem állítható helyre. A halott részek összevetése a másik halott résszel vagy az egészzel értelmetlen, igazságtalan, ha nem éppen aljas. Ezer féligazság sem tesz ki egy igazságot, ezerszer ezer nemi aktus se tesz ki egyetlen szerelmet, milliárdos tömeg, vagy kétannyi Nobel-díjas specialista sem jelent egyetlen személyt, aki Isten mosolyát viseli arcán.

Tömegnek lenni és specialistává válni: ez a sorsunk? Ez az ezredvég korparancsa?

Tömeg és specialista egymástól el nem választható és el nem választandó. Ugyanúgy, ahogy a *termesz* sem létezhet királynő, hímek, dajkák, gombatenyésztők, katonák, hírközlők, dolgozók és a többiek egyedeként. Egy-egy példány ugyanis csak a lény bizonyos képességeit testesíti meg. Ennek persze vannak határozott előnyei, természetéknél például a katonai puccs kizárt, mivel a természetkatonák egyetlen félelmetes harapó-szervvé fejlődtek – korcsosultak? –, magukra hagyatva táplálkozni is képesek. Persze összeesküvés sem lehetséges, mivel a részek összeműködése és a hírközlés olyannyira hézagmentes, hogy a katonák, a dolgozók és más szaporodásra képtelen egyedek gyűjtik a környezeti tapasztalatokat, melyek átörökítését a légkondicionált szülőszobából ki sem mozduló királynő intézi...

A mi tömeg-ember-specialista helyzetünk abban vigasztalólag különbözik a természetétől, és más társadalomalkotó, magas szinten gazdálkodó állatokétól, hogy azok Isten vonását sosem viselték arcukon.

A mi szabadságunk korlátlan az övékéhez képest.

Mi letörölhetjük arcunkról Teremtőnk mosolyát, és életcélunkká tehetjük, hogy ezután a szomszédunkra hasonlítunk, a sógornőnkre, a kozmetikai szalonok futószalagjain gyártott filmszillagokra.

Hogy *lepipálni* akarjuk őket? Egyre megy, a verseny=hasonulás. Innen egyébként a divatnak leginkább kiszolgáltatott énekesek és slágerek zavarba ejtő egyformasága. Most a telt nő és a kappanhangú férfi járja, holnap deszkalányok és recsegő baritonfiúk özönlenek majd a színpadokra. Holnaputánig, amikor a fahangúak lesznek a soros *kor-egyénségek*...

Az *egyén* a tömeg hullámverésének tajtékja. A sztár! Az emberspecialista. Neki sikerült mindenkit lepipálnia. Ő az, akit a többi házastársának, de legalább ismerősének áhít. Rajta nem látszik, hogy tucatfigura volna, egyedi darabnak mutatkozik, sőt, szemtelen merészséggel hirdeti, hogy ő bizony különbözni fog!

És valóban! Egy nyakkendő világban ő borzas és koszos, a slampok között szmokingot visel, az optikai trükkök helyébe színdinamikai trükköket vezet be a piktúrába. Pukkasztja a polgárt, és a polgár ezt megfizeti, mert semmit se szeret jobban a pukkadásnál. Legföljebb még a rádiókabarét, a versenyeket, a vegyi mámort, az intellektuális filozófiát, a sovinizmust, a demokráciát, a videót. Egyszóval néhány olyan bármit, ami testes kéjt ígér.

Az *egyén* a különbözős bajnoka. Zsenialitása abban rejlik, hogy a körből véletlenül sem lép ki. Például ő a fogyasztói társadalom kellős közepén, a zabálók asztalánál *fogyókúrázik* és véletlenül sem böjtöl! Aki ugyanis böjtöl, az gyomrán és testén keresztül a lelkét és egész személyiségét akarja befolyásolni. Aki *fogyókúrázik*, az nem a lelkére összpontosít, hanem képzeletében édes sütemények és zsíros húsok helyett karcsúságot zabál. Ugyanolyan mohón, és ugyanolyan testesen, mint előbb, amikor az asztalnál habzsolt. Abba se hagyta.

9

A tömeg, mint minden emberi jelenség, természetes és akarva-akaratlan szellemi. Pusztán testes kapcsolat csak igen kisszámú egyed közt lehetséges és ideig-óráig. Legföljebb kifulladásig.

A lódörgő embersereget nagyjából egy évszázada rántotta egybe az ipari civilizáció. A tömegtermelés, az egyre demokratikusabb és kiterjedtebb pártok, a százezres példányszámú lapok, majd a film, a rádió, a tévé megjelenése, a tömeggyilkosságokat játszívá könnyítő haditechnikai újítások segédletével kitört világháborúk, a milliós emberseregek háborús és békés vándorlása, a scientizmus, a valláspótlékként használt ideológiák, a szekularizáció széttörték a hagyományos kapcsolatokat az emberek között. Eleinte talán akaratlanul, de mindenesetre könyörtelenül, hogy a lehető legsezelesebb körben hozhassanak létre közös nevezőt.

A modern tömeget összekötő eszme az egyszerűség és tévedés kizárása végett rá van írva azokra a tárgyakra, amelyekért élünk és dolgozunk.

Az európai nyelveken röviden hangzó szó, a funkcionális analfabéták is fölismerik az áruk felső sarkában ragyogó csillag közepén; NEW! NEUE! NOUVEAU! ÚJ! Ez az alapja iparnak-kereskedelemnek, zenének, festészetnek, szobrászatnak, filmiparnak, pártalapításnak, oktatásnak, házasodásnak, tudománynak.

Hogy az újdonság eszméje a század szellemi, politikai és gazdasági életének meghatározója lett, csak részben függ össze közérthetőségével. Legalább ennyire fontos, hogy nem személyhez, az életet a léttel azonosként élő lényhez, Isten barátjához szól, hanem az egyénhez. A tömeg atomjához, akinek szellemi elkötelezettségei nincsenek. Jól is venné ki magát, ha lennének! Rögtön konzervatívvá és reakcióssá válnánk, a haladás gátolóiává, és nem tudnánk önfeledten hitet tenni a következő mosópor, film politikai nézet, házastárs, izmus mellett.

Szabadság? Rámondani illetlen cinizmus volna, gyakorolni azonban természetes. Egyébként valóban szabadok vagyunk az emberi elkötelezettségektől. Éppen ezért használjuk oly gyakran az efféle kifejezéseket, mint az *értékválság*. Mintha az értékek

volnának válságban, és nem mi, akik az átlagosnál kissé nehezebb körülmények között rögtön gyöngének bizonyulunk az értékek követésére.

Az értékválságos szabadság az egyénné töredezett lény alapvonása. Azt jelenti, hogy ő fölmentett. Az átmeneti kor fölmentette őt a világ építése alól, és fölhatalmazást kapott, hogy kisüssön valami újabbat – nem jobbat! – a tudás, a szeretet, a becsület helyett.

Az ilyesféle intellektuális igyekezet mutatja az egyént illetéktelenül személynek. Nota bene, az a perverzítása, hogy személyként mutatkozzék be, mert szereti a szavak értelmét összemosni és sokat ad a forradalmi látszatra. Akinek kedve van hozzá, az hamar leleplezheti. Elég egy kicsit megkaparni, összehasonlítani az illető valamely tettét és szavát, máris kiviláglik, hogy esze ágában sincsen megfordulni, jellemét jobbra tenni, életét a léttel összekapcsolni. Legfőbb törekvése kedveléseinek és adottságainak kiélése. Divatos eufemizmussal ezt önmegvalósításnak nevezi, ami igazából néhány rossz vonásának, például a hiúságának, a karrierizmusának a környezetére való ráerőszakolását jelenti. Rendszerint hangzatos elméleteket szövöget a világ, a munkahelye, a természet átalakításáról, ahelyett, hogy saját viszonyait rendezné a családjával, a barátaival, a lelkiismeretével. Vagyis a világgal!

Ha megtenné, akkor egyénből személlyé válhatna, így azonban marad, aki volt: *specialista*.

10

A specialistaság az egyén lelki kényelmére lett kitalálva. Azt jelenti, hogy senki sem felel se az *egészért*, se önmagáért, hanem csak valamilyen részletért. Ez az első lépcső. Az élet a létről leszakadt.

Kire-kire csak a saját ügye tartozik, a lét senkire. Igényes fölfogásban ez úgy fest, hogy a specialista körömszakadtáig védelmezi azt, ami az ő asztala. Az ő szakmai körébe tartozó engedményt a kollégája teszi meg, aki máskülönben a magáéból egy jótányit sem enged. Ez a harmadik kollégára marad...

Persze itt csupa okos emberről van szó, mind fölső iskolát végeztek, tehát tisztában vannak a helyzettel. Azzal is, hogy egy minél inkább specialistákból álló társadalomban nemhogy az egész, de egy köpet bagó felelőst se lehet fölkuatni.

A specialistának külön van valamilyen világnézete, életfölfogása, erkölce, ízlése, amit *megél*; és külön a foglalkozása és az intellektusa, *amiből él*. Így például lehet valaki Avilai Nagy Szent Teréz-kutató anélkül, hogy a Belső várkastélyban valaha is megfordult volna; Csontváry-szakértő napút-élmény nélkül; humanista és bomba-tervező.

A legtöröttebb az a modern tudós, aki a „tudománynak nincsen etikája” jelszavával nevelkedett, és nem is emlékszik arra az elődjére, aki tanulmányait üdvössége végett folytatta.

Az üdvösség kérdését a specialista természetesen föl sem vetheti, legföljebb intellektuálisan, valami szacikkben, honoráriumért.

Az üdv ugyanis a Teremtő mosolyából származik. A végtelen lét eleme, szemben az étellel, amely a születés és a halál közti pár nyúlfarknyi évtized. Az üdv a kettő sorskapcsolata, valóságos egybeolvadása. Intellektuálisan ez fölfoghatatlan, sőt az okoskodás látszögéből élet és lét ellentétesnek mutatkozik. Ellenségesnek!

A rövid és kopár élet kifosztottnak, lenézettnek, kismimizettnek érzi magát. És – nincs jobb Hamvas Béla kulcsszavainál – a „mohó életéhség” „létrontásra” vetemedik. Ahogy ez már lenni szokott, az üdv nélküli élet úgy érzi, hogy kárpótlásul joga

van a léttől bármit elzabrálni. Szabad boldogulása pusztá eszközének tekintenie és kifosztania a másik embert, a természetet, a Földet, a bioszférát.

Tevékenysége entropizálódás, templombontás, hátrálás az úton.

11

A Teremtő mosolyának visszatükrözése arcunkon nem csupán a társadalom, de az anyagi világ fönnmaradásához is nélkülözhetetlen.

Az anyag önmagában, az ősrobbanás óta becsülhető időben és az azóta létesült térben, e zártnak mondható rendszerben entropizálódik. Halad a rendezetlenség felé, süllyed, bomlik. Ebből az állapotából az Isten hasonlatosságára teremtett lény emeli ki a munkálkodásával. *Fölfelé* mozdítja, ahogy az ősidők Melkizedek papkirálya óta a Magasságos Isten szolgálai teszik: *Ófeléje* emelik az anyagot. Az áldozatban kenyér és bor színében, de mindenképpen az anyagi szférából a szellemi felé.

Nemcsak akkor, amikor a pap végrehajtja az átváltoztatást, hanem mindenkor, amikor Isten egy barátja munkálkodik. Az ilyen ember minden munkáját szeretettel végzi, a tárgyakat széppé teszi, a növényeket, az állatokat úgy gondozza, hogy jó legyen nekik. Hogy jó legyen lenni. Hogy az egész lét javuljon. Hajdan a mosolygó emberek gyümölcsfákat ültettek árkok, dűlők mellé, hogy legyen eledelük az idegeneknek és a madaraknak. Utóbb ezeket a fákat praktikus és mosolytalan emberek kivágták, mert megállapították, hogy a fák útjában állnak a traktoroknak, törzsüket a faipar megvásárolja.

Amit ma környezetszennyezésnek nevezünk, az éppen a mosolytalanság következménye. A Teremtő mosolyát nem közvetítjük az anyag felé, helyette trágaryalevet, olajat és kénsavat eresztünk a folyókba. A mosolytalan ember persze szeretne végre földerülni. Verseng tehát. Verseng mindenben. Gazdaságát a szakadatlan és korlátlan növekedés ösvényére irányítja, hátha a sikerélmény majd... *Leigázza* a természetet, *meghódítja*, lábai alá veti, de sehogy sem sikerül megnevetetnie önmagát. Legnagyobb győzelmei alkalmával sem érez többet egy sikeres gengszternél, mert egy pillanatra sem feledkezhet meg arról, hogy helyzete illegitim. Tudósokat és akadémiákat hív hát egybe, mondanák meg, mi a teendő.

Az ember igazi helyzete a világban a szeretetközvetítő uralkodóé. Isten így adta át neki a Földet. Nem azért kapta, hogy hatalmaskodjék fölötte, hanem hogy uralkodjék rajta. Legitimitása egyenesen Istentől ered. Kapta a világot, örökbe, tehát semmi szüksége arra, hogy kirabolja, mint egy szpáhi.

A hódító csak addig hitegetheti magát a legitimitás érzésével, amíg nála erősebb nem kopogtat birodalma határain. Mélyen világít rá e helyzetre Montesquieu államelmélete, amely – sajnos – a mostani helyzetben még mindig a leghasználhatóbbak közé tartozik.

Ó az „Isten kegyelméből” hatalmaskodó királyok bukásának korára való fölkészülés jegyében Isten helyett a nép absztrakciójába helyezte a szuverenitás forrását. A nép akarataról azonban meggyőződni úgyszólván lehetetlen volt a 18. században; mellesleg ma sem könnyű, és nem is mindig célszerű. Nos, Montesquieu igazán jóhiszeműen a hatalom hármasságát ajánlotta az államoknak, hogy a törvényhozói, a végrehajtó és a bírói hatalom egymást ellenőrizze és korlátozza. Montesquieu jól tudta, hogy önmagában egyik sem lehet legitim. Tehát a hatalmasoknak olyasféleképpen kell működniük, mint valami intelligens rablóbandák szövetségének, amely egy túszt őriz: a népet. Mindegyik rajta kell tartsa a szemét a másik kettőn, nehogy azok nagyra nőjenek, és maguknak kaparintsák a rabot. Ezen az állapoton az sem

segít, hogy az újabb elméletek szerint a sajtó is csatlakozott a hármakhoz negyediknek.

Csatlakozhatnak még bárahányan, a legitimitás kérdése nem oldódik meg, és az anyag fölötti hatalmaskodás sem válik felelős uralkodássá.

12

Ádám és Éva lázadása fölfelé törekvés volt. A Kígyó ösztönzésére ugyan, de Istenhez kívántak hasonlatosabbá lenni. A Kígyó így biztatta őket: ... mely napon abból esztek, szemetek felnyílik és olyanok lesztek, mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat. Hogy igazat mondott, azt maga az Úr nyugtázta: Lám az ember olyan lett, mint egy közülünk, ismer jót és rosszat.

A bűnbeesés tehát az Isten és az ember közti hasonlatosság megerősödésére vezetett, így része lehetett a Teremtés eredeti tervének. A Kígyó persze többet is remélt, azt, hogy az embert az Úr vetélytársává teheti azzal, hogy a jó és a rossz tudásával kiemeli az állati halhatatlanságból.

Így vagy úgy, a Tudás fájának gyümölcsét megemésztettük, többé nem tehetjük butává magunkat következmények nélkül. A Paradicsomból való kiűzetés utáni korszakunk a Tudás korszaka is. A történelem példái mind mutatják, hogy a mai napig az egyetemes emberi tudásból elsajátított és fölhasznált rész szerint osztoznak a népek a föld birtokán.

A második, a Szemjasza és Azazaél vezette lázadáskor a tudás összes fegyverével indult a küzdelem. De a Sötét Angyal, okulva a korábbi tapasztalatokból, az embert az Isten-vonás letörlésére is rávette. Láttuk, a tudás-törvény teljes betöltése ama bizonyos mosoly nélkül katasztrófához vezet.

Vajon lázadás zajlik-e most is a világban?

Annyi bizonyos, hogy tömegemberi mivoltunkban okosnak, tudományosnak és együgyűnek tesszük magunkat. Szeretnénk megfélemlkezni arról, hogy a Tudás fájának gyümölcse elsősorban a jó és a rossz megkülönböztetésére tanított bennünket. Ezt tudni azonban kényelmetlen, sőt korunk legfőbb kényelmetlensége. Nagyon, de nagyon szeretnénk nem tudni a jó és a rossz közti különbséget, és nagyon, de nagyon szeretnénk, ha erről alkalmanként a specialistáink világosítanának föl bennünket a békeidőben és a hatalmasok a válságok korában. Akkor a felelősség is az övék lenne s nem bennünket, kisembereket nyomasztana ...

A megváltás azonban megtörtént. Az Úr az utolsó vacsorán megmondta tanítványainak: nekünk, hogy minden titkot ránk bízott. Éppen ezért nevezett barátainak bennünket.

Tudatlannak, butának, mosolytalannak többé nem tehetjük magunkat. Különösen, hogy láttuk, a Messiás hadai pontosan abban a harcmódban indultak Róma ellen, amit a Mester előírt. Ha megdobták őket kővel, kenyérrel dobtak vissza, ha a jobb arcukat megütötték, nyújtották a balt is, és mentek, mentek Néro fáklyáinak, a vérpadra, az oroszlánok elé.

Győztek. És utólag: győzni talán könnyebb is volt, mint megülni a babéron, megőrizni a hatalomban a Teremtő mosolyát.

Halandóságunk pokla

„Mert lehetetlen, hogy véges lényeknek szabadság is adassék, s ugyanakkor, saját sorsukat illetően, rájuk bízassék a végtelen is; beláttam, hogy halandóvá kellett lennünk. Ez a belátás tesz képessé arra, hogy szeressem a halált.”

(Johannes de Sanctis)

I. A kompozícióról

Önálló kötetekben, továbbá folyóiratokban és hetilapokban megjelentetett írásait rendezte egyetlen művé Esterházy Péter. Az első kérdés, melyre válaszolnunk kell, a kompozíció kérdése: *hogyan*, milyen elvnek engedelmessé alkotnak rendet a *Bevezetés a szépirodalomba* szavai. [...]

Hogy van, hogy létezik, az a szó legszorosabb értelmében szembeötlő. Tipográfiai-lag is kiugrasztott szavak; ismétlődő, makacsul vissza-visszatérő mondatok, olykor a Bibliát idéző módon, a főszöveg elé tördelt montázsok és summázatok; nyilak, rajzok, ismétlődő ábrák és fényképek jelzik, hogy gondosan szerkesztett szöveggel van dolgunk. Mielőtt azonban az utalások rendjét követnénk, szembe kell néznünk az első, a mű egészét illető – és valljuk be kézenfekvő – ellenvetéssel: az állandó utalások, a mondatok újabb és újabb (olykor idézett) kontextusba való beültetése nem oltja-e ki ezek jelentését s ezáltal nem semmisítik-e meg magát a művet is?

Ezt a kérdést nem feltenni bűn. Bűn; mivel így nem csupán az egyik legkézenfekvőbb ellenvetés hallgattatik el, de elhallgattatik ezáltal ennek a műnek a *teljes kudarcot* kockáztató komolysága is! Az a tény, hogy mégha értékítéletünk kedvező is, ezt a kedvezést azon az áron érte el, hogy a határra – az irodalomnak a közérthetőség és az unalom szabta határára – merészkedett el. Hogy azután eddig, a határig jutott-e el, vagy át is lépett ezen, az már különös kérdés! A kérdés egyáltalán nem légből kapott! A szerző ugyanis gyanítható (és főként valószínűsíthető) módon ennek tudatában, erre a tényre is reflektálva alkotta meg művét. Nem irodalmat írt ugyanis, hanem Bevezetést a (szép)irodalomba! Tehát a mű egésze vagy egy része értelemszerűen, és alkotója szándéka szerint is, kívül áll azon, amit irodalomnak szokás nevezni! Ám haladjunk sorjában és térjünk vissza a kompozíció kérdéséhez! Lássuk az utalásokat!

A mű szöveges kezdete, a nyolcadik lapon, egy montázs. A *szív segédigéinek* tipográfiai-lag is elkülönített keltezésétől, („június 16^{dikán}”) a Fuharosok nyitó mondatáig („Hát megjöttek!”) ível ez a – későbbi szövegek mondataiból szőtt – szövet. A 723 oldalas mű 561 lapja – a nyitó montáztól a Fuharosok kezdetéig írott oldalak – tehát az itt még elszakadó, megakadó nyitány („Hát megjöttek!”) folytatását készíti elő, pontosabban fogalmazva, a folytatást teszi lehetővé. Ennyiben valóban a szó szoros értelmében vett Bevezetéssel van dolgunk.

Megállapításunk helyességét valószínűsíti, hogy egyedül a Fuharosok alatt áll az a műfaj-megjelölés: „regény”. Első megközelítésként tehát azt állíthatjuk, hogy ez a „regény”, a Fuharosok az a „szépirodalom”, amelybe bevezettünk. A műegészet formálisan szemlélve is azt kell mondanunk, ez a mű legkitűntetettebb darabja! Szövegére mutató nyíl, s fotó áll a regényt követő és megelőző két-két lapon. A szimmetria azt sugallja, hogy kölcsönösen megfeleltethetők egymásnak az ezt megelőző illetve követő darabok, de ennek megmutatására csak később vállalkozhatom. Elsőül a mű

darabjainak a centrumhoz való viszonyát kell tisztázni. A Fuharosok hőse egy meggyalázott, de gyalázatan nevetni is tudó kislány: Zsófia.

A többi írás magától értetődő módon rendezhető két csoportba. Az egyik csoport tagjait maga az író is elkülönítette: külön kötetekben jelentette meg őket. Ezen művek közül három a Fuharosokhoz vezető metamorfózis-sor tagjaiként, egy annak „el-lendarabjaként”, egy pedig mint ezen elágazás összegzése olvasható. A kitüntetett művek kompozicionális láncolata tehát a kö-

Fuharosok

Függő Daisy Ágnes

A szív segédigéi

Kis Magyar Pornográfia

A Függő a kamaszkornak, épp a presexualitást elhagyó világa. Ebből a világból vezet út a „lektorijelentésíró” formálisan is a Daisy világával összekapcsolt történetéhez. (Az Ágnes, illetve a Daisyt az eddigi kritika is okkal ikerregénynek minősítette, de maga az író is egyetlen kötetben, *Ki szavatol a lady biztonságáért* címmel jelentette meg őket.) A Daisy a nemtévesztés, a homosexualitás világa, míg az Ágnes hőse abból a szempontból is figyelmet érdemel, hogy a szó szoros értelmében alakját veszített, amorffá lett puhány, s figyelmet érdemel főként abból a szempontból, hogy csupán elszenvedője azoknak a történeteknek, melyeknek rendjét a hősnő, Ágnes szeszélye diktálja. A történet centruma (Ágnes) és hőse (a „lektorijelentésíró”) tehát elvált egymástól s az így keletkezett távolság torz áthidalója a mű párdarabjának hőse, Daisy. Az illetén módon előkészített ugrás, a tulajdonképpeni metamorfózis így már magától értetődik: a Fuharosokban az események centruma és az eseményeket rögzítő írói nézőpont femininként lesz azonossá. Hogy valóban egy metamorfózis állapotainak krónikájaként olvasandóak Zsófia, Ágnes, Daisy, a „lektorijelentésíró” s a nevesincs K. történetei, azt még egyértelműbbé teszi, ha a Fuharosokra, mint (főntebb már említett) tükrözési pontra vetünk egy pillantást. A Fuharosokat követő darab, a *Kosztolányi-rekonstrukciók*, ebből a szempontból nem más, mint a főntiekben rekonstruált kompozíciós elv, a transzformáció lecsupaszított fölmutatása. Ennek szereplője egyébként ismét csak nő, Paulina, a „kis maszatos konyhalány”, Zsófia irodalmi édestestvére, idősebb s ezért – ha lehet – még szerencsétlenebb sorsú nővére.

Ha a Kosztolányi-rekonstrukciók az addigi kompozíciós elv, a transzformáció felmutatása által a „technika könyvének” nevezhető, úgy az ezt követő darab, az *Egy nehéz nap éjszakája*, a technika alkalmazójának, az írónak a születés pillanatára való redukálása s az ezáltal való felmutatása. S mit tesz a kompozíció fegyelme? A következő könyv, *A mámor enyhe szabadsága*, magának a technikának és alkalmazójának újbóli találkoztatása, a műegész kicsinyített mása: egy mű leírását (is) tartalmazó mű, s leírásként épp azt láthatjuk viszont, amit a fentiekben rekonstruáltunk: „A regény meglehetősen kellemetlen ötvözte (...) egy regény leírásának (mely maga volna a regény) és egy regénynek (mely, úgymond, tartalmazná önnön leírását).”

Mielőtt az eddig még nem említett darabok értelmezésére vállalkozhatnánk, vissza kell nyúlunk az eddig rekonstruált rendet alkotó művek világához. Mintegy fogódzóért. Szemügyre kell vennünk azt a technikát, melynek alkalmazásával Esterházy eléri, hogy a kompozicionálisan külön tartott darabok homogén, egységes műegész részeként legyenek olvashatóak. Erről az író két úton is gondoskodik: az első látszólag merőben formális, külsődleges eljárás. Nyelvileg homogenizálta műve szövegét. (Ezt a célt is szolgálják tehát az állandó ismétlések.) Am ez a nyelvileg homogenizált szöveg egyben önreflexív is, és ezáltal az alkotó mindenkor a mű egészére reflektál, amelyik épp ezáltal lesz egységessé. De hogyan?

Ha Hegel írhatna erről a könyvről, úgy bizonyosan azt vetné papírra, hogy a főntiek által a formai megoldás tartalomba csap át. És valóban! Az ismétlések által létreho-

zott, s a reflexiók által elmélyített azonosság egyben a hősök, a szereplők azonossága is! Az éppen szereplő, az éppen szerepeltetett hősnek a többiek mintegy a háttérét alkotják s – az ismétlődésektől felerősített módon – éppen ez hozza létre azt az irodalmi minőséget, amelyik Esterháznál különösen erős, a személyességet. A hősök ugyanis – épp közösségük által – egy imaginárius, közös pont felé mutatnak, éppen-séggel e pont megjelenéseiként mutatkoznak.

A Fuharosok *tükrében*(!) az erre a személyességre való reflexióként olvasható a *Mily dicső a hazáért halni*. Író és hőse itt már név szerint is azonos: „az ifjú Esterházy”. De hogyan azonosak?! A szöveg egésze egyetlen és összefüggő, Daniló Kištől átvett idézetként van feltüntetve! Annak a paradoxonnak nyilvánvalóvá tétele ez, melynek felismerése és a konzekvenciák levonása által Esterházy túllép (s nem egy sültrealizmusba visszasüpped) a francia „új regényen”. A felismert paradoxon abban áll, hogy az ábrázolt és az ábrázoló távolságának csökkentése – egy határon túl – épp az ellenkező eredményhez, a távolság újbóli növekedéséhez vezet. Mint Pernose háromszöge: a belső külső s a külső belső! Ennek a paradoxonnak a kiélezése magyarázza, hogy miért Gombrowitz „Én. Én. Én. Én.”-je az egyik, s miért a sartré-i „A pokol – ez a többiek” parafrázisa („Az én – ez a többiek”) a műegész másik mottója. Ugyanakkor hős és hős, az elbeszélő megjelenései, illetve „az ifjú Esterházy” viszonya immáron nem az idegenség, de nem is az azonosság: rokonság.

A főtiekben elemzés tárgyává tett „személyesség” tehát emlékeztet ugyan a francia „új regény” technikájára, hiszen végső soron reflexiói által Esterházy is az alkotóalkotás viszonyt emeli műve részévé. Azonban van egy igen jelentős különbség is, mely kétségtelenül Esterházy javára szól! Ő ugyanis – talán épp az eljárás módjára, paradox eredményeinek felismerése okán – nem egyszerűen teoretizálja a prózát, de van ereje és főként esze ahhoz is, hogy a teóriát irodalommal emelje! Nem teoretikusan tisztázza saját elbeszélői lehetőségeit s nem ennek eredményeként módosítja hőseinek a sorsát, hanem ez a két gesztus nála eggyé lesz. Amikor például a következőket írja: „A Nouvelle Cuisine valódi revolúcióvá vált a francia hagyománytól gúzsbakötött és terrorizált Európai konyhában. (...) a főtt krumplira vízszertű spárgafejeket hánnyak szemforgatóan. »A Nouvelle Cuisine megbukott, halott«, lehetett olvasni egyre több szakértő tollából, (...) azt remélte, őszintén, hogy azért ezek után nem lehet majd a régi módon főzni.” Nos, az idézetben Esterházy eljárás módjának előnye szembeötlő! Főlszabadítja a prózát a teória uralma alól, de nem a teória elhagyása, hanem beépítése által! Olyannyira szerves ez a beépülés, hogy még az sem állítható egyértelműen, hogy a fentebbi idézet valóban az „új regény”-re vonatkozik. Arra is vonatkoztatható. S éppen ez az a különbség, amit, ha nem csálodom, a régebbi idők esztétái az allegória és szimbólum különbségeként közelítettek meg.

Csak mindezek belátása után érthető meg, hogy éppen fordítva van, mint azt az Esterházytól fanyalgók hinni szokták! Nem az úgynevezett technikai tökéletesség, a zabolázhatatlan tehetség, a szóviccelődésnek sem ellenálló szellemesség az oka annak, hogy egy ilyen töredezett, kiske-kusza könyvet vehet kezébe az olvasó. Fordítva! Ami töredékességnek, szakadozottságnak, kiske-kuszaságnak hat, az egy rendkívül tudatos, ám meglehetősen – valljuk be: – nagy munka árán áttekinthető, ám úgy tűnik, egész apró részletekig átgondolt kompozíció megvalósulása.

Ámde az emberek inkább olvasni, semmint dolgozni (vagy épp rejtvényt fejteni) akarnak – és igazuk van! Gondoskodni *kell* tehát arról is, hogy e mű-monstrum szinte minden mondata önmagában és önmagáért is megálljon. Csillognia *kell*(!), hogy az olvasót elcsábíthassa addig a pontig, ahonnan azután vagy átlátja az egészet, vagy nem. (A megjelent kritikák tanúsága szerint inkább „vagy nem”). S ezzel eljutottunk a második kérdéshez: nem lehetett volna-e egyszerűbben?; azaz a feltárt kompozíció létrejöttének módjára kérdező „miért?” föltevéséhez.

II. A bevezetés . . . formájának létrejöttéhez vezető okok

A rekonstruált kompozíciót tehát *nem* a világra vonatkozó vélekedésekkel kell és szabad szembesíteni, hanem a kompozíció rekonstrukcióját a világnézet rekonstrukciójának kell követnie. A *Bevezetés* esetében meglehetősen könnyű dolgunk van! Elég egyetlen pillantást vetnünk az eddig rekonstruált kompozíció rendjére, hogy megállapíthassuk, a Daisy kivételével az elemzett művekből (Függő, Ágnes, Fuharosok) nem egyszerűen hiányzik a politikum szférája, de megírásuk sorrendjében egyenesen távolodnak attól: a művek világa egyre stilizáltabb. Olyannyira, hogy viták dúltak arról, hogy az egyértelműen lokalizálható Függőt követő Ágnes helyszíne Nyugat-Berlin-e, míg a Fuharosokat általában időfölköttinek minősítették. (Később bizonyítandó állításunk szerint csak stilizáltságuk mértékében különböznek a helyszínek, a hősök és maguk a művek is. Térjünk vissza az elejtett fonalhoz!)

Ez az út, a politikum szférájától való eltávolodás vagy *kiszorulás* (hiszen ne feledjük, hogy *hőseit az író emeli ki* ebből a szférából) egyben a megaláztatás, a teljes testi kiszolgáltatottságig fokozódó megaláztatások útja: passió. Melynek végpontján az események már mitikus katasztrófaként nemhogy nem elháríthatóak, de enyhíthetetlenek is. Ez az egyik út. A Daisyben az író nem távolít, hanem közelít az emlegetett szférához. S az eredmény? A személyiség olyan fokú torzulása, gondoljunk Daisy alakjára, mely a következő és eddig még nem elemzett művekben már szétesettségként jelenik meg, hogy a Kis Magyar Pornográfia lapjain már önkéntes megsemmisülésként kerüljön a szemünk elé.

Ugyanakkor a Fuharosokig ívelő átváltozások teremtik meg azt a személyességet, amelyik képes a történetként már széthulló s (különösen *A próza iszkolásában*) valóban csak a francia „új-regény”-re emlékeztető technikával megjeleníthető események ábrázolásának homogenitását biztosítani. A széthullottság a mű ezen lapjain szükségképpen, s éppen a megidézett életanyag okán: ezeknek a történet-forgácsoknak a hőse(i) ugyanis már nem művenként, hanem szinte lapról lapra, olykor sorról sorra kényszerül(nek) átváltozások sorozatát produkálni. A személyiség terherbíróképessége ugyanakkor véges(?). Ennek következtében egy(-egy) állapot véglegesül: Halassihoz vezet út, de vissza már nem! Az állapot személyiségként véglegesül. A Halassi ír-kája, a *Bevezetés* utolsó előtti darabja – a Fuharosokra mint tükrözési pontra vonatkoztatva – a mű-idegen, stilizálhatatlan elemek (vélekedések és hiedelmek) magatartásmóddá rögzülésének a kicsinyített tükröképe.

Ezen hiedelmek közül is kiemelkedik Kelet-Európa állandó fölemlgetése. A mű kompozicionális rendjét tekintve, ezt nyugodtan a „hiedelmek” kategóriába sorolhatjuk. Ugyanis a kompozicionálisan is kitüntetett Ágnesben az író megteremti e fogalom ironikus ellendarabját, a „nyugat-franc”-iát. S e kifejezés nyilvánvaló értelmetlensége teszi világossá, hogy az elválasztás abszolutizálása épp az elválasztás értelmét semmisíti meg: ahol csak változatok vannak (kelet és nyugat), ott éppen az válik fikcióvá, aminek változatairól beszélni szeretnénk! Ebben az értelemben Kelet-Európa az a terrén, ahol – az épp megnevezése által átkeresztelt – szabálysértést emeljünk normává, s ezáltal legitimáljuk azt: önfölmentésünk ideológiáinak centrális, szervező kategóriája, az alap-hazugság. A szabály pedig éppenhogy a cselekedetek integritásának – minden kényszerű transzformáció ellenére való – megőrzése lenne. S hogy ez nem lehetetlen, bár pokolian nehéz feladat, azt éppen ez a mű is bizonyítja. Európa ugyanis nem „itt”, vagy „ott” van, hanem az a hely, ahol ilyen művek megszületnek, ahol az irracionalitás láttán az ép elme nem megbomlik, hanem nevet.

Az átváltozás maga, a transzformáció viszont csak szenvedés árán kerülhető el. Ugyanis maga a helyzet nem egyértelmű s ilyenkor az integritás pusztá ragaszkodás, hűség a mintegy nem is létezőhöz, a csak bukásra ítélt képviselői által jelenvalóhoz.

Ennek paradigmaticus esete az elbeszélő és az Ezredes – nyitó montázsba is kiemelt! – párbeszéde. Az „események logikáját” követő szemléletváltozások következményeként pedig maga a scenika, ha úgy tetszik a táj, a „világ” is átalakul: a villamossín mellé ásott gödör hol lövészárkok, hol pedig munkagödör. Múlt és jelen elválasztása ugyanis az említett szféra közelében vagy eleve lehetetlen, vagy megoldatlan. Így a tárgyak is elveszítik jelentésüket, az árokokban heverő szemét jellege sem ad elégséges kronológiai fogódzót. Ugyanakkor ezekben a helyzetekben maga az átértelmezés adja az egyetlen, tulajdonképpeni mozgást. A hős csak a fizikai helyét változtatja, hagyományos eszközökkel ábrázolva; téblábol csupán, ami nem lehet kompozíciós elv! Ezek, az egységes történetként már megjeleníthetetlen elemek zúdulnak be a Daisy lapjaira s állnak össze egységes egésszé a Kis Magyar Pornográfia lapjain. Ez az egység azonban már nem a történet, hanem a történelem egysége. (Az író és az Ezredes említett beszélgetése is Révai-anekdotává „emelkedik”.) Ennek az összegzésnek azonban ára van, az elbeszélő tetszhalála. Mint tevékeny lénynek a teljes megsemmisülése.

A világnézeti rekonstrukciót ezáltal be is fejezhetjük. Összegezve: a *Bevezetés* elején megidézett életanyag megformáltságának rendjét és mértékét a politikumtól való távolság határozza meg. A gyermekkor, a presexualitás világának kényszerű elhagyása után lényegileg két út látszik megnyílni. A politikumtól való távolság fönntartásának útja, s az ahhoz való közelítésé. A távolság választása azonban a növekvő kiszolgáltatottság, a megaláztatás és a szenvedés útja, melynek végső pontján nevetni ugyan lehet (ezzel végződik a Fuharosok!), de a nevetéshez vezető út végső stációja már csak egy gyermek kiszolgáltatottságával és megaláztatásával ábrázolható. A másik út sem kecsegtet több jóval: ígérete a személyiség torzulása, majd szétesése, legvégül pedig megsemmisülése. E két lehetőség egységét, alternatívává való összehárítását biztosítják a szöveg egészét átható és átszövő ismétlések! Ezáltal válik ugyanis egyértelművé, hogy melyik és milyen jellegű anyag stilizálása tette lehetővé a mű egész megkomponálását. (Ebből a szempontból különösen figyelemreméltó eredménnyel kecsegtet „a csönd törekeny és üres” szintagma útvonalának a követése.)

Nevezhető-e másnak, mint pokolnak az a vidék, ahol választásunk nem a jó és a rossz közötti választás lehetősége, hanem a testi és lelki elnyomorodás közötti választás kényszerű szabadsága?! Ha nemmel válaszolunk, úgy Esterházy Pétert is azokhoz az írókhoz rögzítjük, akik nagyon-nagyon leegyszerűsítve, de végső soron világunk abszurditását állítják. (Azzal a megszorítással, hogy Esterházy *íz-ig-vér-ig* író. Ami ugyanis a múlt század legkiválóbbjának még csak meditációs anyag, a gyermek-szenvedés, *egyedül* nála nem egyszerűen az írói figyelem kitüntetett pontja, de egyenesen maga a nézőpont, mely ítéletünk tárgyát láthatóvá örökíti.)

Az pedig, hogy a testi és lelki elnyomorodás közötti választást pokolinak, azaz a lehető legrosszabbnak minősítjük-e, végső soron azon múlik, hogy van-e metafizikánk. S ha igen, milyen. Ha ugyanis előzetes preferenciák, azaz metafizikai megalapozottság nélkül kényszerülünk dönteni, úgy jóvátehetetlenül gusztus dolgává lesz, hogy ki melyik nyomorúságtól ítízik jobban. S ráadásul a hóhér és áldozat szerepei közötti kényszerű választás eredménye nyilván nagyon nagy mértékben fog függeni a kivégzés módjától; tehát világnézetünk s ezáltal etikánk is – metafizikai megalapozottság nélkül – szükségképpen relativizálódik: akcidents dolgok, a *mód(usok)* függvényévé züllik. S ráadásul milyen ocsmány módon jön létre ez a függés! Éppen hogy a legnagyobb, az elviselhetetlennek mondott kínok elkerülése kényszeríthet bennünket a legnagyobb bűnök elkövetésére, ti. ilyen kínok okozására; vagy eltérésére, ha azok másokat fenyegetnek! Az immanens etika tehát épp ott látszik csődöt jelenteni, ahol a legnagyobb szükség lenne mérsékletére! Nagyon úgy tűnik, mintha a metafizikailag

nem rögzített, azaz a metafizikai elképzelésektől eloldozott ember nem gátja, hanem egyenesen katalizálója lenne a rossznak.

Kapunk-e választ a műből a fentebb kifejtett égető kérdéseinkre? Ha nem, úgy a válasz megtagadása is felelet: a pozitív metafizika elvetésének, a világ abszurditásának állítása ez a felelet. Ám világosan kell látnunk, hogy ennek a válasznak a megfogalmazása már teljes egészében az írói szabadság megnyilatkozásának terméke. Elérkeztünk hát elemzésünk végső pontjához, a mű intenciójára vonatkozó „miért” megválaszolásához.

III. A mű intenciójáról

Csak az eddig elmondottak tükrében tehető világossá, hogy erre a kérdésre az író személye a felelet. Azért, mert esetünkben világosan látható, hogy a mű kompozíciója zárt, kerek egész: A(z író) hatásai vonalai, motívumokká fejlesztve, a Fuharosok lencséjét alkotván, át is futnak ezen a „lencsén”. S a Fuharosokat követő darabok az ilyen módon létrejött gyűjtőpont különböző (addig felhasznált) szempontok szerinti leírásai. Eddig és ennyi a mű, mely esztétikai szempontból így (is) koherens. S ennyiben különböző interpretációknak lehet tárgya. Az már az író dolga és szabadsága, hogy ezt a zárt egészet ő maga értelmezi-e vagy sem. Ráadásul az írói önértelmezésnek inkább rizikója van, semmint haszna. Nem egyszerűen az értelmezések körét szűkíti be ezáltal, de ráadásul problematikus is, hogy ezt az értelmezést be tudja-e illeszteni (egyáltalán beilleszthető-e!) az addigi kompozícióba.

Esterházy Péter a záródarabbal, *A szív segédigéivel* erre a kényes feladatra vállalkozik s azt többé-kevésbé sikeresen meg is oldja! Nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az előző művekben felállított alternatíva úgy van jelen ebben a műben, hogy az újra konkrétá váló helyszín történései az eddigi legérvényesebb metafizikai feleletet is eltorzítják, kérdésessé teszik értelmét. Szent Pál nevezetes idézete szénfeketére nyomtatott lapon, parafrázisként olvasható.

Ugyanakkor belső kompozíciója *A szív segédigéit* a hagyomány restitúciójává avatja! S ezáltal a Bevezetés kompozíciójának egésze is átlényegül: egy olyan kétszálú szenvedéstörténet *imitációjává*, melynek kitüntetett pontjai a megsemmisülés (Fuharosok, Kis Magyar Pornográfia), a megsemmisüléshez vezető út stációi (az előbbieket megelőző művek), s végül a feltámadás (*A szív segédigéi*). Ennyiben valóban a Bevezetésben gyakorta emlegetett Joyce mű párdarabjával van dolgunk. Azzal a korántsem lebecsülhető különbséggel, mely a Bevezetés javára szól! Ami ugyanis Joyce-nál csak formális, külsődleges szervezőelem; az imitáció a Bevezetésben – épp az „új regény” technikai paradoxonának meghaladása következtében – a műegész szerves része, immanens fejleménye. (Ezáltal viszont az „új regény” sem szemlélhető többé egy csúcspont utáni hanyatlás termékeként: egy új esztétikai minőség előzménye.)

A feltámadás azonban – amiként a pusztulás sem teljes sem a Fuharosokban, sem a Kis Magyar Pornográfiában – részleges: nem az elbeszélő személyét illeti, hanem az anya alakját, aki ezáltal alteregóvá lesz. A kompozicionális illesztés tehát (az imitáció szempontjából) csak részben sikerült. Az erre a tényre való reflexióként olvashatóak az író záró, az értelmezőre is igaz szavai: „MINDEZT MAJD MEGÍROM MÉG PONTOSABBAN IS”.

Egy nem létező diáriumból

Babits. – A gyakorlati kérdésekhez, megvallom, nem értek. Én nem vagyok reálpolitikus, s nem ítélném meg a pillanat szükségességeit. Feladatom ennek épp az ellenkezője. Nem kell alkalmazkodnom a körülményekhez – de nem is szabad! Író vagyok, a szellem embere. A cselekvés rabszolgái evickéljenek kis kényszereik között, segítsenek magukon és pártjaikon, ahogy tudnak. Az én szolgálatom: megőrizni népem legtisztább erkölcsi hagyományait, nem engedni, hogy az igazság szelleme elavuljon. A kezdődő barbárság lármája közt ébren tartani a lelkiismeret sajgó nyugtalanságát. Megóvni egy jobb idő számára az emberiesség megvetett eszméit, a szellem és szabadság tiszteletét. Ezek a nemzet igazi szentségei. Ha őket az áradat prédájául engedjük, micsoda anyagi előny vigasztalhat? Akkor többé talán nem is nemzet a nemzet. (Csak tömeg vagy állam.) S minden bizonnyal nem magyar a magyar!

Irodalomtörténet. – Babits írja, hogy náluk a *családban*, milyen nagy becsben állt Vörösmarty. – De jó ezt így hallani; hogy mintegy *használták* a költőt – ezek a Babitsok.

A gourmet. – Egy olasz az *tiszteli* a parmezánt.

Nyár. – Színesen magyarázni *baráti* turistának a Rákóczi és Rákosi közti különbséget, különös tekintettel a Corvin áruházra.

Önsorsrontó. – P. magába süppedten, szakállába italtól *bámulatosan* büdösen motyorászva. És: szikrázó okosan.

XX. század. – „ehhöz képest Haynau nem hiéna, (nem hogy hiéna, de) ciccca”

Emlékiratok könyve. – Aláaknázott szöveg. Milyen is az, amikor úgy hihetjük, jogunk és okunk és lehetőségünk van *teljes* mondatokat írni (alany, állítmány *etc.*?), csak épp a mondataink mögött nincs ott (nincs meg) a világ? A kérdés: milyen a *hosszú mondat*, ha nem stílus? (Magyar mondatról beszélek.)

A veszély. – A veszély, hogy olyanok leszünk, amilyenek vagyunk.

Egy demokratikus fórumról (hozádék). – „az önlevében fővés”

Nagycsalád:

Dóra (12): – Most mondd meg akkor szépen, Péter, miért *tiltod* te ezt az árulkodást, *mikor* az óvodában nem büntetik?

Marcell (10): – Ne árulkodj. Jó, rendben.

Zsófi (5): – Ne árulkodj. De. Mért? Mert szeretek árulkodni.

Miklós (0): –

A Nyugat. – Egy kedves közeli kaszáspókról a szobámban azt gondoltam: Szerb Antal. Hogy ő Szerb Antal. Sokáig néztem, ott kapálózott a sok intellektus-lábaival.

A fogadás naplója. – Nincsen történet manapság. *Action* még volna, de kivel történjék meg? Flaubert a határ. *Ugye*, ide néha *betér* néhány martalóc, és összetöri a berendezést. Most mondja meg, uram, ez történet?! De azért nem adom fel. Leselkedem, hát-ha.

Kérdhetné: velem, velem mért nem történik valami? (Ha-ha: jó kérdés.)

Thomas Brasch: Nincsen világnézetem, melybe visszahúzódhatnék, ahogy Brecht a kommunizmusba, vagy Grass a szociáldemokráciába.

Egy opera esélyei. – J. zenéje: finom, jeges, melyet át meg átjár a rémület. Daisy: durva, tüzes (minimo calculo meleg), melyet át meg átjár a rémület.

Egy demokratikus fórumról (hozadék). – „a magánkiadás diszpreferált valami”

Marcell. – A lelkem is bárányhimlős? (Zsófi: Csak a pofád.)

A lélek mérnöke. – Elolvasott néhány sort egy kortárs (!) irodalmi (!) műből, és könnyű futotta el a szemét. Öregszem, gondolta hiún, régebben nem pityeregtem így ültre a szépség elemi ízétől, mint egy fuser Füst Milán. Törölgette a könnyeit, de nem talált – akkor – magában őszintétlenséget.

Hirtelen fölrémlett előtte egy virtuális, illetve létező-nemlétező közösség, melynek tagjai csak úgy, annyira tudnak egymásról, mint a különböző regények hősei, ahogy tehát Karenina Anna gondolhat a földmérőre, és a földmérő: Annára, és Kareninra persze ... Hogy mégis, mégis mégis létezik valami közös, jó működés, rozoga olvasólámpák vibrálnak az éjszakában, papírlapok – könyvek és kéziratok – zizegnek sejtelenesen, írnak, olvasnak, gondolnak ezek itt ebben az országban egymástól akár nagyon messze, mégis együtt. És hogy ez számít, ez az, ami számít.

Akkor hát ezért törött el a mécses, meghatódottságában. Dehát lassabban csak. Merthát miféle volna az a regény, melynek akkor így mi egymásnak integető hősei volnának? Szépnek mindez szép, de mégis, mégis, mégis: nem kevés? Megint a primitív kérdés: hogyan kell élni? (Egy biztos: nem regényhősként.)

Nem akarván beletörődni rezignáltan saját tehetetlenségébe, gyűlölettel szemezni kezdett egy kisfiúval, aki igen ügyesen emelgetett egy focilabdával, ott a Károlyi kertben. Amikor a kicsi észrevette a férfi tekintetét, rémülten elrohant. Evvel is megvólnánk, gondolta akkor elégedetten ( ).

Kiegészítés. – A telefonozott vacsora közben, hogy kijönne. Ne!, sikoltottam a kagylóba. – De mért mindig így? Mért nem lehetne nyugodtabban, örömmel, mért nem lehet *mindent*?

Marcell. – Pillants! (Azaz: nézz már ide!)

Kisz-jellemzés. – Rendes, Isten-kereső ember.

Marcell. – Ez nem szarvasbogárgyűjtemény, ez halálgyűjtemény.

A püspöki kar karácsonyi körlevele. – Hogy a művészek adjanak pozitív példát etc! – A legnagyobb örömmel.

Szilveszteri tervek. – Zokogni tudnék, annyira (szövegromlás).

A regényírás föltételei. – Az ún. klasszikus regények addig ismételtetnek leleményesen egy konvenciót – a főhős 171 cm és nő –, hogy az olvasó végül beleun a küzdelembe, legyint, legyen, legyen 171 cm és nő. Mintha szívességet tenne, hogy nem gondol a szerzőre. Alig veszi észre, hogy legyőzték. (Gondolatmenetünk jó regényt föltételez.)

Szerelem. – Maria Ivanovna, nincs mit mondanom Magának... Viszont sok hallgatni-valónk volna...

Kezdő kamasz. – Mondja a fiának, ne hazudjék. *Én igazságban élek, apám,* válaszolja az, és fantasztikusan vihog.

Kötényem is honnan volna. – Ha én főnök volnék, jelesül városparancsnok, bírsággal sújtanám a félmeztelen autóvezetőket, *minthogy* a szőrös hátuk cuppogva ragad a Zsiguli (a Zsiga!!!) műbőr üléséhez. – Ó, ó.

Marcell. – Mondd, Péter, van olyan szám, hogy rózsabimbó? – ??? – Mert a Szalai azt mondta, hogy a 100-nál, *pontosabban* a 110-nél nagyobb – az rózsabimbó.

Großschriftstelleri. – Sehr geehrter Herr E! Hogy a grazi Süd-Ost Tagespost főnnállásának 130. évét ünnepli, és hogy az ünnepi számban exemplarische lyrik is volna, mely az ismét oly aktuális közép-európai gondolathoz kapcsolódna. Nagy megtisztetés volna egy vers (?) avagy lyrischer Text ezen alkalmából etc.

Közép-európai nyombiztosítás Ein lyrischer Text

Mi történt, tűnődik a lírai én, *itt*, amikor *ott*, százharminc éve, komoly, szerzőz urak összehajolván szöke sőreik felett elhatározták, hogy egy lapalapítás regényes vállalkozásába fognak?

Országunk, mint rendesen, nagy bajban volt. Éppen egy elvesztett forradalmat követően nyögte a gonosz osztrák önkényuralom nehéz igáját. A vezető ókonzervatív arisztokrata családok... ne is beszéljünk róluk (atyai nagybátyáinkról). A lapalapítás mindenesetre nem nagyon divott.

De szinte tetszőleges időpontot vehetünk. Például látványosan másképp telt az az évünk is, mikor a Süd-Ost Tagespost fennállásának századik évfordulóját ülte, gondolom, fényes külsőségek közepette, 1956-ban.

Mi következik ebből?

A lírai én nem tudja. Sok jót nem mondhat, hiányosan tudja, mi volt, elfogultan azt, hogy mi van, és hogy mi lesz... ahogy *magyarul* mondani szokás: Selden kommt was besseres nach. De akárhogy is: ez az összevisszaság, mely az életünk, a történelmünk, az *időnk* – ez látványos különbözőségeiben is közös. És a miénk.

Mi következik ebből? Nincs fölmentés.

Kelt Budapest, 1986 februárjában

Egy örült naplójából. – A gyerekekkel ma a „valóság repedezettségét” tanuljuk. Hogy az megrepedhet, és ott akármi kieshetik, vagy, ami ugyanaz, ott belátni valahová, ami egészen más.

A tanulás úgy történik, hogy egy magasztos pillanatban (Gyermekem! Én tégedet lovaggá ütlek!) hirtelen tvisztelni (!) kezdnek (lulé, lulé, lalalla!), majd azonnal folytatjuk az ünnepélyes szertartást. Gyermekünk meg van kicsit neszülve, ahogy az kell is.

Európa. – A „reál-politika szókészlet” hasznavehetetlen. A legradikálisabb segélykiállítás is olyan dallamosan szól, olyan megnyugtató. Nem érteni belőle a nagy-nagy bajt.

Kultúrpolitika. – „Belátok én mindent, ez a létező világok legjobbika, mindent, de mért *hajnali* negyed hétre rendelnek be, úgymond megbeszélni a problémákat...” (Egy barátom élményeiből)

Egy koldus. – Ugassak? Ugassak neked?

Jó kis marhaság egy teniszkönyvből. – Két dolog van a világon, mely elismerést válthatna ki egy idegen bolygó mind intellektuálisan, mind erkölcsileg felettünk álló lakójából. Az egyik Mozart Don Juan-ja, a másik a tenisz-adogatás.

Az idézet. – Még azok a kritikák is, melyekben inkább nyikhaj volnék, mint sem, és fölületes, lapos, trágár, üresen játszadozó, hol a műnek nagyobb az udvara, mint maga a mű (hogy ti. ez biz' elgondolkoztató!), még ezek is elismerik, hogy azért gondolkodni mégis tudok, és mondani olyat, aminél okosabbat úgymond aligha lehetne, és hogy ezt akkor egy kicsiny példával meg is világítanák – és akkor! akkor jön az a szép Bojtár-idézet a kelet-európeér pontosságáról! (Bevezetés a szépirodalomba, p. 504.) Puftili, zutty.

A regényírás föltételei. – Mottószerű: Wittgenstein sokat citált és többnyire félreértett kijelentése szerint: amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell... Aki Illyésről *beszél*, mindig kicsit *másról* beszél, de már annyira hozzászoktunk a stilizáltság e fokához, hogy lassan észre sem vesszük.

Magyarság és Európa. Én abban az égardta világban semmi nehézséget nem látok, magyarnak és európainak lenni. *Elég* magyarnak lenni, és akkor európai is, sőt más-ként nem is lehet (magyarként). Amikor nem vagyunk európaiak, akkor éppen nem vagyunk jó (jól) magyarok.

Magyarnak lenni – ez viszont tényleg nehéz; s ez a nehézség az, ami veszélyezteti az európaiságunkat. Illyés állandó figyelmeztetése és példája magyarság és európaiság összekapcsolására – nem más, mint közvetlen fölhívás: *legyünk szabadok!* – Vagy hogy szeretetteljesen utaljak Illyés gyakorlati érzékére, kompromisszumkészségére: *Legyünk szabadabbak!*

Mert hiába számláljuk elő nagy íróinkat, költőinket, hiába ismételtetjük irodalmunk egyenrangúságát: Európa szélén élünk, szellemileg is. Hogy gazdaságilag ott: azt nem lehet nem tudni. A gazdasági életben ez lemaradást jelent; hogy amott *készen* vannak valamivel, amit, ha szerencsénk van, lesz, majd elkérhetünk tőlük (megvehetjük stb.). De a szellemi életben a lemaradás mást jelent. Számunkra amott semmi sincs készen, amit át lehetne venni vagy hozni. Aki például azt mondja, hogy volnának modern(?) regény(?)-formák(?), nyugatról adaptálni... – az finoman mondva vagy számár, vagy rosszindulatú fráter.

Eke-kapát lehet Párizsból hozni, regényécát nem.

Miért? Mert az életünkkel kéne többet tudni kezdeni, itt, itt, itt, és ezt senki nem végezheti el helyettünk. – A kézirat itt (itt, itt) megszakad.

Az a nagy, fényes élet! – Tegnap Nyugat-Berlinben (abban az étteremben, melyet állítólag a 60-as évek ismert heppeningistája, Ossi Wiener gründolt) együtt vacsoráztam egy malajziai királyfival, aki megejtően hasonlított Banga Ferire.

A pápista. – Nagypéntek van. Fáj a fejem. Így csatlakozom.

Čnismertet. – Barátom napok óta azon röhög, hogy nekem, így én, idegen Watteau.

A szív segédigéi, avagy lírai nyombiztosítás. – Van a Termelési-regényben egy jelenet anya és fia közt, az anya betegeskedik, rosszkedvű, már nem kéri senki a segítségét, nem tudja, mit csináljon magával, mire akkor ez a fia azt ajánlja, hogy írja naponként az álmait – mert az anya nagyon szépen és hevesen tudott álmodni –, írja rendben le, ő meg, a fiú, majd, mivel ez a szakmája, művészi formába önti, és majd dől a pénz.

Minden megtörtént, álmodott a jóasszony, leírta, hozta a fiának a kék, megvetemetedt borítójú füzetet, néha rajzolt is bele (a négy thuját például!), aztán még más minden is megtörtént, a fiú azt is leírta – én meg akkor nyilván most azért vagyok itt, hogy dőljön a pénz: ahogy írva van.

*

Másfelől: Mikor már sokadszor mondták, hogy e könyvben a szerző a saját édesanyjáról ír, és meglepődtek, hogy szerzőnek nincsen például húga, tehát elfeledkeztek arról – amiről egyedül én feledkezhetem meg –, hogy mindez irodalom, egy könyv, afféle regény, akkor acsarkodva arra gondoltam, hogy tisztán irodalmi szempontból az volna mégiscsak a szerencsés, mert bizonyító erejű volna *ezeknek*, ha az anyám: élne. – Szörnyeteg, mondta minderre kedvesen és letörten egy nő vagy férfi.

Definíció. – A regény: lélegzetvétel.

Eger. – Gyerekekkel tolerancia-gyakorlat: mi vagyunk a törökök, szemben az álnok magyarok. (Dóra esti beszámolója: a papával nem lehetett bírni, tűzön-vízen át vissza akarta foglalni a várat – *azoktól* a derék magyaroktól!)

Két pont. – A sport meg a politika a győzteseké. Aki nyer, annak van igaza. A művészetben ez másként van.

A regényírás föltételei. – „Alkotni talán nem jelent mást, mint a szeretet útjain tűnődni: kit, mikor, hol érint meg a szeretet.”

A teljesség felé. – Más a képzelet és más a képzelődés, ahogy más a beszéd és más a fecsegés. A képzelődés az élet törvénye szerint működik és az éhen maradt vágyakat köddel eteti; a képzelet a lét törvénye szerint működik, és amit megteremt, műalkotást, tettet, gondolatot: valódi és igaz.

Szükség. – Leokipposz töredékeire van most szükségem, mondja A. komolyan. Azért ez jó, hogy van ilyen, akinek ez hiányzik, Leokipposz.

Program. – Délelőtt virágot viszek drága feleségem sírjára, délután kimegyek a nudista strandra.

Olvasónapló. – Krisztián az oroszokról: acsarkodás nélküli(!) kelet-európeér szövegek, ilyet eddig nem lehetett magyar nyelven olvasni.

Valóban. – „A Rembrandt-önarcképek, hogy egy önnek kedves hasonlatot mondjak: nyilvános gyónás.”

Zsófi. – A dzsémsztuár, az alendelő meg a Bánhalmi: ezt a három férfit tervezem magamnak.

Párbeszéd – „De hát mire legyek nagyvonalú? Mikor minden kicsi, műanyag és szürke. Hozzánemértő, felelőtlen, cinikus és irigy fráterek teszik nehézé az életemet.” „Megint metaforákban beszél. Nagy bajban lehet maga.”

Idő van. – Ezek ugyan nem az ötvenes évek, de azért: évek!

Kérdés egy számlálóbizottsági taghoz – És nem csaltatok? A szó jó értelmében sem?

Szivárvány (párbeszéd). – „Fertőd.” „Az enyém. De ne tegezz.”

Mozart egy tanítványának. – Mért kérdi, ha nem tudja?!

Egy paródiából rámnéző önarca. – Szóvicceket gyárt és malackodva szidogatja a bolsevikokat, ha vannak még.

A hely, ahol most vagyunk. – M.-mel és K.-val meghatároztuk azt a helyet, ahonnan a kölni Dóm hitelesen nézhető. (Nagy fekete kőárnyék, nagyon messze az égtől.) Érdekességgént említem, hogy ez a hely a dóm-bejárat és a közeli könyvesbolt közt majdnem félúton van, jellemző módon inkább a bolt felé.

Hommage à Csehov. – Mindig csak arról beszélünk (beszéltetnek minket), hogy milyen jó, nagy és csudás dolog, hogy élünk még, azazhogy életben hagytak. És arról nem, hogy jó, jó – dehát milyen is ez az élet?!

Az állatok. – Megcsináltad a Szederkényit? (Telefon 1987 áprilisában, a Sz.-emlékszám leadási határideje előtt)

Mahler. – Tradition ist Schlamperei.

A regényírás föltételei. – Azzal, hogy az ún. modern író az én-be kapaszkodik, úgy érezvén, nem tud másba, veszélyes, meglehet, nem elkerülhető útra lép. Észrevétlen elterpeszkedik az én, úgy lesz fontos, hogy fontoskodó, nem komoly lesz, hanem komolyan kezdi venni magát, hinni kezd *ebben* a fontosságban, önmagában, mint utolsó menedékben, így sebezhetetlenné válik, és pompóz esztétikai vagy morális prédikációkba kezd (Handke, illetve Grass). Léven arányérzéke, beindítja az ironia gépezetét.

Dehát a hiúság nem győzhető le ironikus mondatokkal.

A regényírás föltételei. – Mottó: A velencei mestert kérdik, mért épp ilyen nagyságúak a képei. Két oka van ennek: *egy*: ez az az arány, amely legjobban megfelel Isten és ember lehetséges párbeszédének, *kettő*: ekkorát rendelt a herceg.

A művészet gyakorlója (szolgája) az emberiségnek az a megbízottja, kiküldöttje, aki nek az a dolga, hogy mintegy az első vonalban harcolva, kifürkéssze, hogy mi is ez az egész, hírt adjon a létezés titkáról. Médium legyen és szeizmográf. – Mindez így azonban kicsit túl puffos és meghatott, mintha egy német író mondta volna.

Ez igazságtalan oldalvágás, mert egy jó német író, az nem „német író”.

Tovább menve: tisztán németnek, franciának, magyarnak lenni: az nem komoly dolog. Az paródia. Csak magyarnak lenni: az paródia. Mert „csak magyarnak lenni” azt jelenti, hogy megfelelünk annak a képnek, ami erről épp forgalomban van. Ez öngyilkos hiba. A jó hazafi – gondolom – életének minden múltó pillanatával, minden lé-

legzetvételel folyamatosan megváltoztatja az országát, és így saját magát és nemzetét is. Most már más magyarnak lenni, mint a bekezdés elején: *kis túlzással szólva*.

Nincsen Rosei tövis nélkül. – Osztrák kolléga arról, hogy születnek-e nálunk igazi nagy szatírák, minthogy, ő úgy látja, a téma ebben az országban: az utcán hever. Tudod, mein lieber, van abban valami csüggesztő, fárasztó, leverő és félelmes, mikor *ennyire* ott hever ...

A tökéletes magyar sajtóhiba. – A ki nem elégitett orosz pokoli orgiájaként bomlik ki a regényben a Monarchia szétesése. (Vigilia 87/6) (erosz)

Megvan! – Mennek a fuvarosok, a fekete dobosok a kerekeken éjszaka – a tanyai kutyaugatásokon át, tova! s a falusi zárt kapuk álmain át, tova! az úton a kétféle meredeken árny-hegyű jegenyesor innen is onnan is árcai mentén. – Akkor hát ez is megvan. Hogy honnét indul („merítve”) a Fuharosok. Nem tudtam volt, hogy erre gondolk.

Barátság. – Hogy az én írásaim fordításához meg még alkat is szükségeltetne, mondja egy magyar író, ő például nem tudna engem lefordítani. Én tudnék a tiéidből, válszolom, magyar fordítást csinálni, egy *csapnivalót* ...

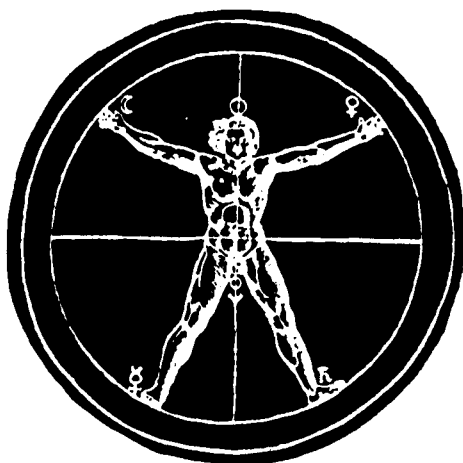
Kosztolányi. – Ha azt hallom, komolyodom, mélyülök, görcsbe áll a gyomrom. De nem ellenkezem: az kiabál, akinek a háza ég. BIZTOSÍTÓ – BIZTONSÁG, a fekete pernye meg – mert porig! –: szép.

Oidiposz dedikációja. – Édesapámnak ismeretlenül is szeretettel: Péter fia.

Pessoa. – Amit látunk, az nem az, amit látunk, hanem amik vagyunk.

Ima a lóhoz – Mint a nyári mezőn a ló árnyékában, a lábai között, alatta: a futkározó kiskutya. És nem értjük, miért nem tapos agyon – már, valaki, minket.

Csáth. – *nem szabad ártani.* Semmi körülmények közt és semmi módon nem szabad ártani.

Sejtés

*megint a gyökereknél hallgatózom –
Uram, egy ideje
nem virrad fejem fölött a vizek zúgása
a nyílás emlékével ugyan szemeim tele*

*mit mondasz a fülemben forgó sírás ütemére
vakond névtelen járata
nincsen derengés hozzánk csomózva, gondolataim végén
úgy muszáj a sejtésnek itt magát kitapogatnia*

Ami ebből

*ami ebből holtunkban ép
nyár lett – ahogy a víz tartja fertőzetét
magán, elvinné csöndben a végtelenig
ami sóként majd pondróknak segít*

*hogy minden nyugvótól megosszanak
ami kihordozva énemből, végtére szabad
szintén, nem mint a vize, csöndben föláradhatik
íze – érve hordozatom: átlényegít, aztán nem testesít*

Haláltánc

*én e kimosdott homloka
mögött még eszeveszetten villódzhatok
mindez már merő koponya
kiürült kaptár, benne a tél horgas férgé se bozsog*

*faggyas halott
lopózik delenként hanyagolt, ködös kertedbe, Uram
rugdalja a kiásott sír szélére lefagyott
csecsemőt; – minden egyazon ránk tárt köpenykéje van*

„Elleng a néma, kék idő . . .”

(Az öregedés és az öregség néhány pszichodinamikai vonása)

„Elleng a néma, kék idő, koraosz csillan, a hajam” – József Attila e soraival váltam meg magam is belépőmet abba a tartományba, amely már számomra sem távoli, idegen világ – nem is csupán elvont lélektani értekezés tárgya –, hanem közelítő valóság. Klinikus pszichológus vagyok. Ez meghatározza nézőpontomat, szemléletmódomat. Bár tiszteltem a nagy számok érvényességével igazolt emberi jelenségeket és törvényszerűségeket, elfogadom a „statisztikai átlagos” fontosságát, mégis az individuum, a páratlanul egyszeri személyiség lelki mozgás-folyamatainak vonzásában élek és dolgozom: inkább azokat az erőfolyamatokat és történéseket kutatom, amelyek a mindnyájunk számára látható, tapasztalható öregségi jelenségeket létrehozzák, formálják, amelyekből a *szubjektív életérzés* ered, függetlenül attól, milyen objektív tények, körülmények adottak az idősödő ember életében. Ezek az alakító – alkotó és romboló – erők küzdenek bennünk minden életválságunkban, veszteségi helyzetünkben, sőt a természetes fejlődéssel járó életkori változások megterhelő fordulóiban is. Ezekből bontakozik ki a lelki egyensúly, de a csőd, a megsemmisülés tragédiája is. A rejtett erők, lelki folyamatok küzdelme („dinamikája”), a „lélek harcmodora” mutathatja meg nekünk azt is, miből fakadnak az öregségi lét kirívó egyenetlenségei és egyenlőtlenségei: az egyik ember alkotó erőinek teljességében, az életjavak „betakarításának” örömeiben, a másik szellemi-fizikai leépülés, válságok, veszteségek, hanyatlások szorongatásában jut el a véghez.

A hosszú élet titka, a magas életkor és a „szép öregség” mindig megmozgatta a képzeletet. Csodálattal vesszük tudomásul, hogy Goethe 82 évesen írta a *Faustot*, Verdi a 79. életévében járt, amikor a *Falstaffot* komponálta, de éppígy említhetnénk magas kort megért alkotó művészek egész sorát is: Michelangelót, Leonardo da Vincit, Rodint, Chagallt, Picassót, akik olykor testi szenvedéseik ellenére is mindvégig töretlen alkotóerővel dolgoztak. Picasso 80 éves korában mondta: „Most, hogy elértem az öregkort, akár 20 éves is lehetnék!”¹ Mindnyájan szeretnénk a titkok közelébe férközni: vajon mi őrzi meg a fiatalsági erőket?

Közös vágyunk a szép, értékes öregség, a hosszú élet. „Életet adni az éveknek!” – ez vált az ENSZ nemzetközi gerontológiai akcióprogramjának is jelszavává, hiszen körünkben az átlag életkor egyre nő, az öregségi életminőség azonban messze e mögött kullog.¹¹

Példák sora, de személyes tapasztalataink is nyilvánvalóvá teszik: egyazon életszakasz – az öregség – lehet dekadáció, leépülés, az erők és képességek felmorzsolódása, de lehet progresszió, sajátos fejlődés, „szinte boldog” életszakasz is. Mitől függ vajon, hogy az öregség ad vagy elvesz, kiteljesíti, beérleli vagy megsemmisíti az emberi értékeket? Génjeinkben programozott fátum-e az öregsors vagy szociogén determináció?

A válaszhoz vezető úton mindenekelőtt az idillikus, boldog öregség illúzióját kell félretennünk, mint olyan akadályt, amely lelki torlasz. Jó előre kiépített önáltatás, hogy jelen életünk hiányaira előre vetített kiegyenlítésül, kárpótlással vigasztaljon az öregség. Önbecsapás, nehogy megriadjunk a még ránk váró öregségi veszedelmektől. Sőt azért is „hasznos” a zavartalan nyugalom öregségi képét őrizgetnünk, mert ekképp megfeleldezhetünk arról, mi mindent kell(ene) tennünk idős szeretteinkért,

múló napjaik megkönnyítéseért. Ha az öregséget nyugalomnak hisszük, akkor magunk is megnyugodhatunk.

Pedig éppúgy nem létezik felhőtlen öregség, ahogyan általában sincs ilyen élet. Az öregedésben is az a személyiség hordozza újabb terheit, az birkózik a bajokkal, aki korábban – a maga lehetőségeiben – küszködött az élettel. Azok a vonások – gyengék és erények – hangsúlyozódnak öregségünkben, amelyek fiatalabb éveinket jellemezték. Az *öregségben saját ráncaink mélyülnek*. Az öregeknek felrótt vétkek: irigység, önzés, zsarnokság, zsörtölődés, mohóság, magának-való viselkedés, mind olyan vádak, amelyeket akár korábban is szembeszegezhattünk volna, ha helyzetük és viszonyunk azonos lett volna.

Az öregség nem hoz gyökeresen új, megváltó helyzetet számunkra. Ha nem volt erőnk fiatalon sem ahhoz, hogy vállaljuk sorsunk kihívásait, kockázatait, hanem „behunyt szemmel”, nem tudomásul véve a tényeket, megkerültük a nehéz helyzeteket, akkor öregségünkben is a kizárás és a bezárulás veszélye fenyeget. Kikerüljük a tudomásulvételt és – mint egy elsötétített szobában – bezárt világunkban éljük „melléklépcsős sorsmenetünket”. Nem is csoda, ha ilyen helyzetekben „zárul be” a tudat is saját sötétségébe, nem akar, egy idő után pedig már nem is képes tudomást venni az életeseményekről.

Az öregedés természetes életfolyamat szükségszerű történése, olyan változás, mint a gyermekségből serdülésbe váltó fiatalé, vagy akár a felnőtt életszakaszába forduló ifjú emberé. Míg azonban a felnövekedési változásokban a kibontakozás ígérete, a növekedés-érzés gyarapodási történései uralkodnak, addig az öregedési változás fő vonása a *vesztesség-túlcsúly*. Mindnyájunk számára előbb-utóbb elérkezik az az idő, amikor az életmérleg a veszteségek felé billen és a további, reálisan kiszámítható életminuszok irányába mutat. Ez a veszteségi kép még fenyegetőbb, ha észrevevesszük, bármiként is bánik el testi valónkkal az alattomosan pusztító idő, az öregség „rajtaütésként” kerít a hatalmába. „Mivel mindenki egyetlen alanya önmagának, rácsodálkozunk, amikor a közös sors saját sorsunkká lesz” – írja Goethe.¹⁰ Az öregedés „érintéseit” mindegyre szaporodó, apró jelekből érzékeljük először. Feltűnik valami *más, zavaró* jelenség, ami eddig nem volt (ősz hajszálok, a szervezet kopásjelei – „szaporodik fogamban az idegen anyag” – átélések) vagy akár olyan, finom *hiányjelekre* bukkanunk magunkban, amelyeket eddig nem éreztünk (nem megy valami úgy, mint korábban, lassabb, nehezebb, fárasztóbb a munka). Elég ehhez egy apró esemény, s a szíven ütő valóság egyszerre parancsol tiltakozást és belátó elfogadást: „Már jobban öszültem... amikor a buszon egy fiatalasszony átadta a helyét. Ez kedves jelzés volt, egyszersmind lesújtó. Hát már állni sem tudok? – gondoltam, miközben megköszöntem, de nem fogadtam el az ülőhelyet” – írja Malcolm Cowley, „Nyolcvan év magasából” visszatekintve saját „indulására” az öregség felé.⁶

Az öregségbe való *pszichikus átlépés* mindig fordulatszerű, a biológiai történések általában észrevétlen, fokozatos menetével szemben. Az öregség pszichikus fordulópontja nem köthető tipikus életkorhoz vagy jellemző eseményhez: ez *szubjektív történelmünk egyéni krízise*: kiáltó felismerés: az a változás, amely történt, visszafordíthatatlan.⁸

Minden más változással szemben az öregségi rádöbbenésben nincs ego-szüntonitás. *Öreg mivoltunkkal nem azonosulunk*, csak beletörődéssel vállaljuk. Az önazonosság érzete hajdani, fiatalabb énképünkkel marad, érzelmi valóságunkban nem öregszünk, csak másoknak a ránk vonatkozó ítéletét fogadjuk el. Megadjuk magunkat annak a ránk tett képnek, amilyennek mások láttatnak, miközben – mint a 70 feletti André Gide írta: „A szívem olyan fiatal maradt, hogy egyfolytában az az érzésem, szerepet játszom. A hetvenéves szerepét, aki persze vagyok és a fogyatékoságok, ame-

lyek a koromra emlékeztetnek, olyanok, mint a sűgő. Emlékeztetnek szerepemre, ha netán elkalandoznék.”³

Az öregség kialakulása (objektív jegyei) és felismerése (szubjektív rádöbbenés), sőt vállalása, tudomásulvétele (öregségi egyensúly) sem tart lépést egymással. Ez a változás tiltakozást ébreszt mindnyájunkban. „E képtelenséggel mit kezdjek én? A vén-ség, mit úgy kötöttek mögém, mint egy kutya-hoz?” – lázadunk mindnyájan egy ideig úgy, mint azt Yeats sorai példázzák. Az objektív jegyek és a szubjektív élmények épp-úgy különbözhetnek, mint ahogyan az anyakönyvi kortól eltérhet a biológiai és mindkettőtől elválhat a pszichikus korélmény. A súlyos lelki gondok idején akár „százéves-nek” is érezhetjük magunkat korunktól függetlenül, míg a rossz elmúltával szárnyra kapó reménység a kamasz-lelkesedés korába repítheti é-nünket.

Az *identitás (önazonosság) krízise* akkor veszi kezdetét, amikor külső figyelmeztetések útján kell rádöbennünk eddigi mivoltunk érvénytelenségére. Személyiségünk állandóságát őrző belső evidencia-élményünk és öntapasztalási folytonosságunk megakadályozza ugyanis, hogy kellőképp észrevegyük az öregségi változásokat. Azonos-ság-élményünk biztonságának feladására érzelmileg nem is vagyunk képesek, csak a tudat racionális parancsa vesz rá egy olyan énkép elfogadására és hordozására, amellyel nincs valódi érzelmi azonosultság bennünk. Minden más identitáskrízissel szemben az öregkoriban éles és feloldhatatlan ellentmondás születik változatlan-nak megélt é-nünk, saját öné-sz-lelés-ünk, valamint a mások által visszatükörözött é-nünk kö-zött.⁷ Kortársainkon önnön tükörkép-ünk-ként láthatjuk azt az öregséget, mely érzel-mileg idegen marad, bár el kell fogadnunk magunkénak is.

Az identitás-krízisnek testi valóságunkra, külsőnkre és képességeinkre vonatkozó része az *öregségi narcisztikus trauma*.

A korábbi öntapasztalásoktól eltérő élmények a *másság* feszültségérzését ébresztik: megtört a teljesség, az az egész-érzés, amelyben nem volt jelzése sem hiánynak, sem zavarnak.⁹ Az egész-ség éppen az „egész-mivoltában” jeltelen, s mint azt Szilágyi Domokos írta az „Öregék könyvé”-ben: „Akkor kezdődik a baj, ha érzi magát az ember... testem lassudadon, ellenségemmé válik, ellenségek maradunk mindhalá-lig...” Az egyre szeszélyesebben működő, eddig jeltelen, zavartalan életfunkciók bosszantó, bántó, sőt fájdalmas hírnökei az elmúlás veszélyének: alattomos követői a kiszolgáltatottságnak. Ez pedig elsősorban testi (maga)tehetetlenség-ünk-ből kel élet-re. S bár az öregség lelkileg csupán jelmez a világ előtt, hiszen az ember é-nje saját érzelmi ítéletében kortalan marad, mégis megzavarja ezt az é-n-élményt a test: ennek működési zökkenői, betegségei folyvást azt jelzik: „Öreg vagy!” Ezzel a jelzéssel tá-mad bennünk a félelem: rettegés a tehetetlenségtől, kiszolgáltatottságtól, a másokra utaltságtól. Félelem attól, hogy az ember leépülhet, önmaga karikatúrájává válhat, másokban visszatetszést keltő tulajdonságok akaratlan, védtelen hordozójává válik: árnyéka lesz egykori önmagának. Ez az oka annak, hogy öregség-ünk-ben fokozott ér-zékenységgel reagálunk arra, mit mondanak rólunk, milyennek látnak bennünket, mit vesznek észre öregkori gyengeségeinkből. Mindnyájan rettegünk a megalázó helyze-tektől, ilyenek gyengeségeink lemez-telenítései: a fogyaté-kosságokkal szembesítések.

A testi gyengeségek elleni lelki védekezés leggyakoribb módjai: a tagadás, az érzelem elidegenítése és a kompenzáció. A *tagadás* a tényeknek ellentmondó, a testtől szabadulni akaró, menekülő védekezés. „Rossz testem, ócska motorom le-hagylak. Nélküled futnék, de hogy szaladjak, ha a ma egyszer nem borul föled?” – példázza ezt a szabadulni vágyást Tóth István *Ma* című versének néhány sora. A fájdalmas tények, olykor a ténylegesen támadó testi szenvedések nyomán lép be az *érzelmi elidegenítés* lelki védekezés-módja is. Freud, aki 66 éves korában (1922-ben) szívbetege-sége diag-nózisával szembesült, így avat be saját lelki védekezéseibe bennünket az önéle-trajzá-ban: „Az érzéketlenség lassan páncélt von körülöttem. Ezt minden panasz nélkül ál-

lapítom meg. Természetes fejlődési folyamat, egyik módja a kezdődő szervetlenlenné válásnak. Azt hiszem, ezt nevezik az öregkorra jellemző érdektelenségnek... A változás talán nem nagyon szembetűnő, minden ugyanolyan érdekes, mint volt, a tulajdonságok sem sokban különböznek, ám hiányzik belőlem a visszhang, a rezonancia-képzés. Nem vagyok zenész, de olyan a különbség, mint mikor a zongorista lenyomja, vagy nem nyomja le a pedált.”³

A közöny-érzés, az érzelmi kihűlés az öregség jogos önvédelme – saját szenvedéseitől védi az embert.

A *kompenzáció* a harmadik jellegzetes „önvédelmi lépés”. Ennek hasznos formája az alkotó erőfeszítésekben, a küzdelemben, a győzni akarás erőiben érhetjük tetten. Miközben fájo élmény az érzelem melegének, fényének tompulása, mégis minden napos diadallá válik az elvégzett munka. A viaskodásból győzelem születik: a leküzdött, munkával elnémított fájdalom fölött győz az ember.

A testi bajokkal, a képességek gyöngülésével együtt változik az öregségi szexualitás is.⁴ Bántó és súlyos tévedés azt hinnünk, hogy az öregség szerelme regresszió, visszacsúszás a gyermeki valóságba. A szexualitást testi gerjedelmekre redukálni annyi, mint az emberi teremto potenciálokat dehumanizálni. Aki a szervek funkció-primátusában éli át a szexualitást, annak a képességsökkenés kasztráció-értékű, a szerv halála pedig részleges halál: önelvesztés. A szexualitás – érett, nemes valóságában – a világgal való érintkezési érzékenység öregkori fennmaradásában, sőt fokozódásában ismerhető fel. A szublimált, átszellemített testiség a vágyat úgy szórja szerte a világban, hogy az melegítsen, de ne égessen meg senkit, az érzékek vitalitását pedig az érintésre, a szociális „simogatásra” való fokozott szenzibilitás hordozza. A szeretet minden megnyilvánulási módja magába foglalhat erotikus implikációt; az életet nem fagyasztja meg az öregség, legfeljebb lehűti a szenvedélyeket és segíti a nemesült vágnak tiszta szeretetté lényegülését.

Talán nem hiábavaló Mózes könyvéhez folyamodnunk, hogy az igazsághoz közelítsünk: „Mosolyodék azért Sára magában, mondván: Minekutána megvénhedtem, mi módon adnám magam testi gyönyörűségekre? De mondá az Úr: Nem mondasz igazat, mert mosolyogtál.” (Mózes I. 18. 12–15.) Saját mosolyunk legyen igazi érzelmi viszonyunk bírāja és válasza Sára kérdésére.

Térjünk azonban vissza az *öregségi identitás-változás* krízispontjaihoz. Az öregségi veszteséglistát leginkább a *nyugdíjazással* kezdjük gyarapítani. A nyelvünkben „nyugalomba vonulássá” enyhített és szelidített veszteség kétszintű: egyrészt életünk szerves részét veszítjük el; azt a tevékenységet, amelynek művelése és hozzáértésünk alapján mások definiáltak minket, s mellyel önnön társadalmi értékünket, létünk szociális jogosultságát folytonosan igazolhattuk. Másrészt a hivatás, a társadalmi szerep csonkulásával együtt szűkül be cselekvő életterünk is. Kapcsolatokat, érzelmi értékeket, éltető hatásokat veszünk el. Amikor az ember a „nyugdíjas öreg” szerepét már minden életterületéről visszatükröződő, neki „tulajdonított képeként” ismerheti fel, akkor kénytelen elfogadni a konvencionális öregember eszményt, a rá vonatkozó társas normákat, mert csak ezzel kerülheti el önbecsülése megsérülését, pl. a nevetségessé válást. Ezért az idősök többsége kínosan ügyel arra, hogy megfeleljen a töle várt gondolkodásmódnak és viselkedésnek, holott ez számára szomorú színjáték.

Bár az ember racionálisan számol saját öregségével, mégis mindnyájunkban lapang az a félelem, mely mások öregedése, öregsége láttán „saját jövőnként” fenyeget. A konvencionális kapcsolatokból udvariassági szempontokra hivatkozva kizárjuk az öregség-témákat, és „illetlenség”-nek minősül az életkorra utalás, főként a nők esetében. Társadalmunk egyoldalúan teljesítményközpontú értékeket képvisel, tanít és „jutalmaz”, viszont az individuális életekben egyoldalú képességeket (szakértelmet) kamatoztat csupán. Amikor az egyed ennek teljesítésére képtelen, vagy amikor

a nyugdíjazással erre hivatalosan alkalmatlanná nyilvánítják, akkor az egyén a társadalom (értékelésének) kegyvesztettjévé válik, az „eltartott réteg”-be kerül át, így a teljesítményben értékelt lét-hasznosságában elutasítottá válik, szociális értéktelenségét közvetetten – az elutasításban – kénytelen megtapasztalni.¹⁵ A nyugdíjas-szerep beszorítja abba a szociális láger helyzetbe, melyet nem kíván feltétlenül magának, s ha kívánta egykor, most ez a nyugdíjazással „stigmaként” égeti, szabadulni szeretne tőle. A hobbik és privát-hasznú tevékenységek nem kárpótolják a szociális elismerési és elfogadottsági szükséglet hiányáért, így fokról fokra válik saját, beszűkült, eseménytelen és változatlanul pergő napjainak foglyává, az „élet száműzöttjévé”. Ez mulhatatlanul csüggedt reménytelenséget szül, rezignációba torkollik.

Az az ember, aki foglalkozásával együtt a társadalmi pozícióját is feladja, fájdalommal tapasztalja, hogy személyiségének az eddig láttatott, visszatükrözött értékei súlyosan megcsappannak. Az identitás-értékek elvesztését szinte testi csonkulásként, fogyatékossággént hordozó pszichikum saját védekezése ilyenkor a *kárpótláskeresés*. Az eddig szerénynek ismert ember beleveti magát pl. a címek, kitüntetések, elismerések utáni hajszába. Ezt viszont a többiek kritikátlanodásának jeleként értelmezik, így még inkább nő a távolság éppen azoktól, akik felé az idős ember közeledni kívánt. E helyzetre válasz az a reakció is, amikor az egyén – miként Lear király a diszes ruháit – letépi a képmutatás szociális identitáskellékeit, „szembefordul a világgal”. Mint egykor a lázadó kamasz, úgy reagál a társadalmi kivetettségre, hogy fittyet hány arra, ki mit mond vagy tesz; nemtörődömmé válik. A kényszerű közöny kerge alatt azonban mindig sajgó a seb: a „szükségeltségi szükséglet” állandó, de kielégítetlen marad. (A „szükségeltségi szükséglet” Angyal András pszichiáter szakfogalma, a szeretet egyik hajtóerejének tekinti és alapigényünknek tartja.)

A „fiatalok” a társadalmilag és egyénileg kívánatos célok elérése utáni hajzában „nem érnek rá” az idősök gondjaival foglalkozni, így az élet értelmét számukra még inkább megkérdőjelezi. Az idős emberrel kapcsolatban épp azért él a magányosságának hiedelme, mert azok, akik ezt állítják, saját – az idősökhöz való – viszonyukként definiálják az öregek helyzetét. Pedig nem a magány szorítja elsősorban az idős embert, hanem a meglévő kapcsolatok tartalmatlansága: nincs igazi törődés, gondoskodás, szeretet. Egy – a közelmúltban írt – kandidátusi disszertáció adatai szerint 309 megkérdezett budapesti belvárosi kerületben élő nyugdíjas (60–75 év között), 175 nő és 134 férfi közül több mint 50%-uk nem vallja magát magányosnak, van „szociális udvaruk”, de hiányolják a személyre szóló szeretetkapcsolatot, az érzelmi melegséget. Kivétel nélkül valamennyien azt tartják életük minősége szempontjából döntőnek, hogy maguk irányíthatják életüket, képesek megküzdeni terheikkel és nem szorulnak rá mások segítségére (Szatmári M., 1985). Fontos figyelmeztetés ez arra, hogy a szeretetkapcsolat nem érdekevezérelt az idősök részéről; ellenkezőleg: csak szeretetre vágyunk, a sorsukat maguk akarják alakítani, önérzettel védik önálló életviteli képességeiket.

Az *öregségi identitáskeresésben* az elfogadtatás és önfogadás szükséglete együtt munkál a veszteségelhárító, lelkiegyensúly-védő mechanizmusokkal. Ezeket a krízisrendező lelki stratégiákat azonban a környezet – pszichológiai kultúra híján – nem érti meg, elítéli vagy idegenül áll velük szemben.¹ Az *öregségi identitás tipikus védelmi falait* elsősorban *kárpótló veszteségkiegyenlítéssel* (kompenzációval) és *elzárkózó me-revséggel* (izolációs rigiditással) építi ki az idős ember. Ennek jeleit a szokásokhoz, sztereotip cselekedetekhez és a személyes tulajdonhoz való túlzott ragaszkodásban, valamint a kapcsolati világ sajátos módosulásában ismerhetjük fel. E jelek akár kórosnak is tűnhetnek, pedig csupán az öregségi lét értelmének megfogalmazódásai. A szokás és a rítus ugyanis konzerválja az időt a szubjektív tudatban. A lét egyformasága az ellenségesen siető idő pszichikus megállítása. A rutin a kiszámíthatatlan és ve-

szélyes holnapok biztonságát adja, az automatizmusok elfedik a hiányokat, a beidegzettségek pótolják a képességek zökkenőit. A szokásokhoz kötődés azt is jelenti, hogy az ember megtartja azt, ami az övé; a tulajdonunkat képező tárgyak, dolgok ugyanis a szokások „kellékei”, ismétlődő „birtokbavételi” magatartásunknak a szimbólumai. Ezért a tulajdon – bármi legyen is az – ontológiai biztonságot nyújt: a birtokló életének jogosultságát bizonyító biztonságforrás. Ha az ember már nem tudja a cselekvés által megvalósítani magát a vágyott módon, akkor birtoklás által akar létezni. Amint azt Sartre írja: „Amim van, azon át a másvalaki számára való létemhez asszimilálható tárgyra lelek, tehát nem másvalaki dolga, hogy eldöntse, ki vagyok, magam tehetem azt.”³ Mivel az öregség ilyen védelmi rendszerét is veszély fenyegeti, pl. a fiatalok igényt tarthatnak a tulajdonára, ezért kénytelen gyanakvóan viszonyulni azokhoz, akik e tulajdon elvétele útján maradék identitását felmorzsolhatják. Az öregség fennmaradó hatalma a világban a megőrzött tárgyi értékekben és az általa kézbe tartott személyi kötelekekben van, miközben a tárgyak az elvesztett személyeket is pótolhatják.

Szólnunk kell a *kapcsolati sémák beszükitésének és merevítésének lelkiegyensúly-védő értékéről* is. Elvárjuk, hogy az öregek kötődjenek egymáshoz, holott ez számukra mindennapos fájdalom, mivel tükrei egymásnak. A szenilitás felfedezése a másokban nyugtalanító és indulatkeltő érzések forrása. Leggyakrabban önzésnek látszó közönybe zárkoznak, kortársaikhoz csak a közös emlékek identitás-erősítő szálai kötik az embert. Valódi örömet a fiatalokkal való kapcsolatok jelentenek a számukra, ha ezt elfogadnánk és lehetővé tennénk. A fiatalokkal való együttlét, kapcsolat azt az érzést keltheti, hogy a kor, melyben élnek, továbbra is az ő idejük. Saját fiatalságuk élménye támadhat fel újra, mely még ígéretes jövőt sejtet, s ez a legjobb védekezés a kilátástalanság komorsága ellen. A fiatal az idős számára a világ közvetítője, sőt ő tartja a nemzedéki kapcsolatot feszülő köldökszinórját, melynek elvágása jobban fáj az idősnek, mint a fiatalnak. Cocteau⁴ írja a „La difficulté d'être” („Nehéz az élet”) c. kötet egyik tanulmányában: „Szeretem az ifjúságot. Pimaszsága hideg zuhany, ez a mindennapos szellemi higiénia. Szeretek fiatalok közt lenni. Többre tanítanak, mint az éveim. Példát is kell adnom, ezért kénytelen vagyok egyenesen járni és egyenesen tartani magam ... Annyira szeretnek minket, amennyire tapasztalatokat gyűjthetnek hibáinkból, takarózhatnak gyengeségeinkkel és élvezhetik, amint fáradságunk, felelősségünk kényére-kedvére kiszolgáltatt bennünket. És ebben az ötvözetben kell rátalálnunk jutalmunkra, ebből a szövődékből kell hasznót húznunk.” Cocteau sorából az a valóság szól hozzánk, amely az adás, adni tudás öregkori fontosságát emeli ki. Aki a fiataloknak ad, és beéri a spontán viszonzottak szerény nyereségével, de nem e haszonért ápolja a kapcsolatokat, azt mindig körül fogja az ifjúságnak lelket újító barátsága. A fiatalság azonban mást kíván, mint amit az idős ember spontán módon adni tud. Mivel az életkor előrehaladtával megváltozik a szubjektív időélmény, az évek során jövőnk rövidülésével – a hátralévő út időbeli összehúzóerővel – nem szaladunk terveinkkel előre a jövőbe. Oda fordul az érdeklődésünk, ahol már nehezebb a poggyász, több az emlék, élmény, tehát van miből meríteni. Ebből fakad – olykor kivirágzik – az idősök mesélőkedve, az emlékek történetekké formálása. Múltunk súlyosbodásával az emlékezés marad az összekötő híd a reménységek, a jövő és a valóság – a múlt – között. Ebből meríthetünk erőt és az emlékezésben fellelhetjük az „elveszett paradicsomot”. Az ifjúság azonban nem szereti a megállókat, a tűnődést, az emlékezést. Az elvesztett idő fellelését nem a fiataloknak mesélt múlt, hanem az idős és a fiatal közt feltámadó ifjú érzések ígérnek csupán.

Ha az idős és fiatal összhangra vágyik, úgy az idős türelme kerül próbatételi helyzetbe. Az ifjú ember végtelennek érzi az idejét, szabadon szárnyaló fantáziáját kevésbé fékezik a tapasztalatok gyeplői. Az idős embert nagy gonddal elrendezett is-

meretei védelmezik a rossz meglepetésektől. Hiányzik azonban belőle a mentális forradalom hajlandósága, a szellemi rendfelforgatás bátorsága, ereje, indítéka. Az ifjúságot igénylő idős ember, a „bölcsl feladata” a türelem, a kivárás és elfogadás érték-képviselője; az önképét élesítő fiatal számára így lehet barát, tükör és igaz segítő, hiszen tapasztalatai óriási fölényt is nyújtanak számára.

Sajátos, de közismert az időseknek az unokák iránti önfeledt szeretete. A nagyszülő szerepében élvezhetik a feltétel nélküli elfogadást. Unokájuk láttán a génjeikben továbbvitt „öröklétnek” örülhetnek, s amit egykor gyermekükkel mulasztottak, azt be-pótolhatják. A nagyszülő adhat még, és szükség van rá, így öregségi létének értelme megerősödhet.

A „szép öregség” gyakori fantázia, ritka realitás. Szeretnénk hinni, hogy személyes életünknek ez a jövő még osztályrészül juthat. Ezért úgy véljük, elegendő, ha biztonságos életkörülményeket, anyagi stabilitást nyújtunk a „szép öregséghez”, azt adjuk, amiért mi még küzdünk az életben és elérése célunk. Saját céljaink projekciója (kivetítése) azonban súlyos tévedés, mert az időskorúak szükségleteit figyelmen kívül hagyja.

Pedig „Nyolcvan év magasából”⁶ nézvést is az idős kor értelme a *megtalált, fellelt új életcélokban és a tevékeny életben rejlik*. Az éltető tápot adó szeretet és a kapcsolatok melege fűtheti csupán fel az életenergiákat, hogy megszülethessen az *indíték* új, hasznos, elfogadott és *értékelt* tevékenységek irányait keresni. S ha a testi állapot esetessége már nem engedi az életben való mozgást, akkor egyedül a melengető, biztonságadó, elfogadó szeretet tarthatja fenn az életet. „Bármennyire áldom is a tétlenséget, amelynek megvan a szerepe az öregember életében, mindig is a munka volt a legbiztosabb orvosság” – vallja könyvében a 85 éves Malcolm Cowley. Kétségtelen tény, hogy a sokoldalú érdeklődést és tevékeny életet tekinthetjük a legkedvezőbb „öregségi konstellációnak”. A lemondások és veszteségek helyett létezik érvényes pótlék, elkerülhető a tétlenség ásitó ürrévé, mindig marad cél, feladat, terv és tennivaló. Az értelmes cselekvés lehetősége akkor is adott, ha az idős ember nem egykori munkáját viszi tovább, hanem mások számára tud segítségül szolgálni valamivel, egyszersmind méltósággal védekezik a hanyatlás ellen. A nem működő (nem működtetett) képességek elsorvadnak (inaktivitási atrofia). Ha nincs szükség rá, ha nincs kinek, nincs miért gondolkodni, cselekedni, emlékezni, akkor a lélek önfeledésre nyitja magát, akár korai szenilitásban, akár egy betegségnek való önátadásban. Úgy látszik, egyedüli lehetőségünk a méltó öregedésben az a döntés, amelyet Hemingway öreg halásza vállalt: a vegetatív tengődés helyett küzdelem, helytállás, hit abban: „Az embert megsemmisíteni lehet, legyőzni nem!” A küldetés tudata és a tett értékébe, értelmébe vetett hit emeli a lelket a legmagasabbra, az önmegtartás képességére.

Mérei Ferenc,¹³ a nagy magyar pszichológus írta tanítványainak a harmadik infarktusa után: „Ugyanott, ahol a szorongás megidézi a pusztulást, ahol a retteget érzed, mindent megfordíthatsz. Ahelyett, hogy megbénulnál a rémülettől, elkezdhetsz cselekedni, félelem helyett elaborációhoz folyamodni... a túléléssel együtt járó erőfeszítési képesség ez, amelyet a tudomány nyelvén elaborációnak mondunk.” Üzenetének érvénye mintha csak Hemingway öregét idézné elénk: az erőfeszítésnek, a túlélés próbájának, a jelet és nyomot hagyni törekvő ember „non omnis moriar”-jának a hitelét érezzük benne. Azt a hitet, amellyel az ember birtokba veszi saját életét akképp, mint alkotó művész a műveit. A küzdelemben minden pillanat teljes élet, s az „Ez mind én voltam egykor” Füst Milán-i rezignációjából az *értelmes élet* jelenének értéke fénylik fel: „Ez még mindig én vagyok!”

Minthogy az életünknek nincs önmagában vett értelme, a jelentést és értelmet hitünk szerint magunk adjuk, az emberi szellem örökkévalóságának hitét öregségünk tettei igazolhatják: „Fát ültetni egy másik kor javára”, ez magában véve bizonyágté-

tel az élet mellett. Életünket úgy igazolni, hogy történetként mérjük, összegezzük, vajon jól játszottuk-e életdrámánk főszerepét, túl tudtunk-e lépni céljainkban a rög-
höz kötött személyes érdekeken – ez az önelszámolás kötelezettsége, az értelmes
öregség szükségszerű története. A remekmű alkotása nem művész kiváltsága: tulaj-
don létünk remekművét személyes felelősséggel építgetjük, s ez nem csupán az öreg-
kor dolga.¹⁶ Csak egy életen át építkező lét kreatív erőfeszítései árán lehet öregségün-
ket emberivé tenni: mindig tudni – a küldetés fontossági szintjén –, mi a teendők,
mi a dolgunk a világban. Ilyen módon az öregség minőségileg alacsonyabb szintű
mivolta helyett életünk *minőségileg mássá*, jelentőssé, értékessé válhat. Ez a lélektani
munka kötelezettségét rója ránk: saját sorsunk élethitben elrendezését kívánja meg.
Nem valamely nagyvonalú öreggondozásnak, nem a felemelt nyugdíjnak, kedvező
szociális helyzetnek, a nyugodt miliőnek, általános egészségnek vagy a szervezett sza-
badidőnek a függvénye az értékes öregség, hanem az értelem, cél, feladat, szubjektív
fontosság, a „szükségeltség” meggyőződésének személyes fellelése nyomán születhet
meg. A *hit ereje* tartja meg mindünk életét („Dolgom van a világban”), s a *szeretet*
„tápanyaga” fűti az élni akarást („Van kiért, van miért élnem”).

E gondolat sor nyomán elérkeztünk ahhoz, hogy az öregségi identitás-krízisnek és
az öregség lelki elfogadási folyamatának alapvető pszichológiai teendőit megfogal-
mazzuk. Az öregség elkerülhetetlen veszteségsorozatának és frusztrációinak feldol-
gozásában az a pszichológia segít, amely egyrészt nem fosztja meg az öregeket az új
identitás nélkülözhetetlen kellékeitől és eszközeitől, hanem megértő elfogadással
segíti a bennük rejlő krízismegoldó potenciálok felszabadítását, az élet – személyes
sorsukon túlmutató – értelmének fellelését. Másrészt az öregség emberivé formálásá-
ban az a döntő, hogy a *vesztésből nyertest, a megfosztottból értékek birtokosát alakít-
sunk*. Ezt nem kívülről adott értékekkel érhetjük el, hanem azzal, ha segítünk az idős
ember meglévő értékeinek felfedezésében, méltányolásában, ha kollektíve és egyéni-
leg világra segítjük, cselekvővé formáljuk azt, amiből az idős ember még adhat má-
soknak, és amit ad, az megbecsült érték. Ez pedig csak elfogadó emberi kapcsolatok
érzelmi hívásain és viszonzásain át valósítható meg.

Irodalom

1. Ammon, G.: Im Rollenschema der modernen Leistungsgesellschaft herrscht die Angst vor dem Selbstverlust. *Ärztl. Prax.* 27, 9, 3066–3071. 1975.
2. Az élet harmadik szakasza. KSH jelentés, Bp. 1982.
3. Beauvoire, de S.: Az öregség. Európa könyvkiadó, Bp. 1973.
4. Bromley, D. B.: Az emberi öregedés pszichológiája. Gondolat kiadó, Bp. 1972.
5. Cocteau, J.: La difficulté d'être. 21. rész. ford.: Mérei Ferenc, kézirat, Bp. 1973.
6. Cowley, M.: Nyolcvan év magasából. Mérleg. Európa kiadó, Bp. 1983.
7. Cumming, E., Henry, W. E.: Growing old, the process of disengagement. Basic Books Inc. New York, 1961.
8. Erikson, E. H.: Wachstum und Krisen der gesunden Persönlichkeit. *Psyche*, 7: 112–139. 1953.
9. Földényi F. L.: A melankólia. Magvető kiadó, Bp. 1984.
10. Goethe, J. W.: Maximen und Reflexionen – in *Literatur und Kunst*. Meyers Klassiker Ausgaben. Leipzig, Wien, 12. 704. 1890.
11. Huiás I., Cseh-Szombathy L. (szerk.): Az öregedés komplex problémái. MTA–EüM helyzet-áttekintés. Bp. 1983.
12. Magyar nemzeti beszámoló az öregedésről és az idős népesség helyzetéről. MTA, Bp. 1982.
13. Mérei F.: Lélektani Napló IX. kötet 3. füzet. kézirat 27. o. Bp. 1981.
14. Szatmári M.: Az egészség alakulása az élet folyamán, különös tekintettel az öregedés minőségére. *Med. Univ. I.* 13–17. 1984.
15. Szatmári M.: Az öregedés minőségét befolyásoló pszichés és pszichoszociális tényezőkről, különös tekintettel a deviáns öregség megelőzésére. Kandidátusi értekezés. Kézirat, Bp. 1985.
16. Winnicott, D. W.: Vom Spiel zur Kreativität. Klett Verlag, Stuttgart, 1973.

Tűnődések az öregségről

Ez a vázlat nem csupán öregedőknek szól. A fiatalság feladata, hogy felkészüljön a békés és bölcs öregségre (Cicero). Induljunk ki talán humorosan hangzó alaptételekből.

1. A fiatalok tudják, hogy meg fognak halni, de nem hiszik – ezt csak az idősebbek kezdik elhinni.

2. Az öregek mindig okosabbak, mint a fiatalok; mert a fiatalok még nem voltak öregek, de az öregek voltak fiatalok. Tudni, hogy meghalunk – ez az ember *nagysága*. Értenünk, hogyan lehet szépen meghalni: ez az ember *kiváltsága*. Mint Szent Benedek, állva fogadni a halált – kiállni az öregedés próbáját, amint „a fák állva halnak meg”. Egy élet áll rendelkezésünkre, hogy megtanuljuk, hogyan kell méltósággal halni, lemondással-reménnyel, megadással-hittel átélni azt a búcsúzást, amit öregedésnek nevezünk.

Az öregedés *biológiai* folyamata sokkal hamarabb kezdődik, mint általában gondolják. A halál ugyanis az embernél *cerebrális* esemény. A központi idegrendszer nélkül élő lényeknél a halál csak hervadás, csendes alkony: a növények pusztulásában és megújulásában nincs semmi drámai, az állatok kimúlásában csak fel-fellángol az életöszön szikrája. A természetben „az ősznek van varázsa, enyészetben méla báj”. Minél fejlettebb szabályozó központtal rendelkezik az élőlény, annál kevésbé lehet mesterségesen életben tartani, annál kérlelhetetlenebb és jelentőségteljesebb a Vég, ellentétben az egysejtűekkel vagy akár elszigetelt emberi szervekkel, amelyeket fejlett biokémiánk mesterségesen éltetni képes, azután, hogy az egyed maga már nem létezik. A bonyolultan szabályozott emberi testben a magasabb központok elhasználódása vezet az elmúlás hosszadalmas, gyakran fájdalmas folyamatához: a halál nyitánya ez, az öregedés. Húszéves kortól kezdve az idegsejtek nem regenerálódnak ellentétben egyéb szöveteink sejtállományával, amelyek naponta milliószám pusztulnak és születnek újjá. Ez az élettani tény is rámutat: felsőbbrendű létfokunk komplexitása – ami a tudás, a szépség, a hősiesség testi feltétele – egyben halálra szánt létünk gyökerét is magában rejt. Íme, az ember méltósága: hosszú, konfliktusokkal terhelt öregedésre ítél természetünk. Csak a végső, akut szakaszban ébredünk rá ennek tüneteire: keringési zavarok, feledékenység, a mozgás-koordináció, a térben és időben való orientáció nehézségei, az érzékszervek és az ellenállóképesség gyengülése – mindez csak a csengetés az utolsó felvonás kezdetéhez, amely rejtett folyamatokban a színpalak mögött már jóval előbb elkezdődött.

Tény, hogy vannak örökifjak. Bernard Shaw még 90 éves korában is megtartotta sziporkázó humorát, Agatha Christie 85 éves korában írta hetvenhetedik regényét, Picasso hosszú élete végén még számos grafikai újdonsággal lepte meg a világot, a nemrég elhunyt Dienes Valéria utolsó nyilatkozatában eleven szellemi erejéről tett tanúságot. A szellemi erőfeszítések megfiatalítanak. Frissebbé tesz a közösség, az emberi kapcsolatok hálójá, gondjaival és stresszhatásaival még akkor is, ha ez a közösség csak egymás-mellett-élés: akármilyen a házasság, de legalább házasság – mondotta valaki. Konfliktusaink is késleltetik az öregedés folyamatát – feltéve, hogy nem csupán kerülővel kijátszott, hanem megélt, megszenvedett, de legyőzött válságok állnak mögöttük. Viszont idő előtt merevvé tesz a neheztesítés, a „ressentiment”. Minden idők öregjeinek keserősége: „Mennyivel jobb ma a fiataloknak!” Főként a nevelő-

nek, a lelkipásztornak kellene ezt a gondolatot éberen lelepleznie önmagában – de szülőnek, apósna-nyósna sem kevésbé. Valljuk meg őszintén: túlzó moralizálásunk rejtett háttere gyakran az irigység és a neheztelés.

Mit érhettem el én ezen a földön? Mit ért az életem? Boldog, akinek meggyőződése, hogy csak egyetlen Bíró tudja mérlegre tenni az élet hozamát. Boldog, aki Leonardo da Vinci szavait megérti: „A halálnak úgy kell jönnie egy bevégzett élet után, mint ahogy az álom leszáll ránk fáradságos munkanapok estéjén.”

Nekünk, hívóknak sem érdektelen szemügyre venni, hogyan néztek szembe a bölcslők vagy bölcsek az elmúlással. Nagy lelki békében halt meg Epiktétosz, Spinoza, Schopenhauer. Az „én” bölcseleje, Fichte, így beszél: „Váljék bár porrá a testem, múljon el akár az egész mindenség, ha az utolsó nap utolsó szikráit szétszórta már – én akkor is ott lebegek majd mindezekén túl, merészen és hűvös nyugalommal, mindig ugyanaz maradván, aki most vagyok!” Karl Jaspers szemléletében az ember végső kudarcra, a halálra, a végsőre, a legfőbb rejtjeles írásra, chiffre, amely az egész életnek értelmét és értékét megadja, mert a létezésnek mivoltánál fogva végső határa (nem-létezés), a határ mögött pedig ott kell lennie a Határtalannak, a Transzcendenciának. Túl ködös, bátortalan ez a gondolat. Mégsem lebecsülendő. Amint nagyon igaz, hogy értelmünk, tudományunk számára az élet értelme, jelentése a lét egészében megfoghatatlan, nem is tárgyasítható, hanem csak úgy ragadjuk meg, *ahogyan mi magunk léte-zünk* – úgy válik bizonyossággá ez a rejtjel (vagy titok), ha krisztusi módon léte-zünk.

Manapság egyre gyakrabban találkozunk a halhatatlanság olyan megsejtésével, amely – a mi európai civilizációnk szemszögéből ítélve – személytelennek minősíthető. Erről beszél Alfred Döblin egyik regényalakja: „Ki találta fel a halált? Hová, szállé változni, beszívárogni a földbe, szétolvadni, eltűnni, nem ismerni tegnapot, holnapot, nem tudni önmagamról, esőként szállni a levegőn át...” (Manas, 1927)

Teilhard de Chardin hasonlót sejtet: „Az, ami bennünk sóhajtozik, nagyobb, mint egyedi létünk... annak a léleknek lehelete, amely szüntelenül születőben van bennünk – amely a teljes egygyéválás átélte és gátolhatatlan törekvéseben át- meg átjárja létünket. Ennek leheletéből nyer életet minden költészet és minden szentség.”

Mit mondhat minderre a szilárdan hívó, de megértő keresztény? Legyen mindenkinek az ő hite szerint? Inkább csak annyit szűrhetünk le a magunk öregedő éveire számára: kétségtelenül van valami nagylelkűség parányi életünk jelentőségének relativizálásában. Valami tiszteletre és követésre méltó a *lemondásban*, saját életünk értékelése körül forgó gondjaink elhessegetésében.

Lemondani annyi, mint átadni helyünket, terveinket, álmainkat az utánunk jövőknek. Hadd hozzon új rügyeket egy új tavasz. A Keresztelő szavaira utalva naponta mondhatnánk testvéreinknek: „Neki nagyobbodnia kell, nekem pedig kisebbednem.”

Nem az elkerülhetetlen testi halál az öregedő ember igazi terhe, inkább a halál *szociológiai* dimenziója. Aki elveszítette funkcióit a társadalomban; gyermekeit felnevelte, jövőjüket biztosította, „de-functus”-nak érzi magát, „halottnak”. „A többiek még menetelnek, én pedig csak a járdáról nézhetem” – mondta egy nagyon aktív mozgalmi ember. A férfi úgy ragaszkodik társadalmi szerepéhez, mint a gyermek az új ruhához. – A ma is ősi alapokon megmaradó társadalmakban nincs nyugállomány; a hindú öregkorában még ma is a vadon mélyén húzódik meg, anélkül, hogy elveszítené kapcsolatát a fiatalabb nemzedékkel. A mi gyorsan változó világunkban nincs az élettapasztalatnak és életbölcseességnek olyan jelentősége, mint valaha volt. Ezért is mélyebb a szakadék a nemzedékek között és ezért kezdődik a halál elszigetelődéssel. A *magány* az öregedő legsúlyosabb terhe.

Az egyedüllétet önként és természetesen vállalták azok, akik kiemelkedtek a társadalomból magasabb értelmi vagy erkölcsi minősültségükkel. „Non sit alterius qui suus esse potest” – mondotta Paracelsus. Ne legyen másé, aki a magáé tud lenni.

De hányan tudják magukban – a kutatásnak vagy a művelődésnek szentelve napjait – a belső egyensúlyt megtartani? Kik tudnak Istennel együtt lenni az ima személyes-misztikus barátságában? Minden lekipásztor ismer magukra hagyott öregeket, akik a szentolvasó morzsolgatása közben telnek el békével, gondolatban szétozva a tizedeket a szeretett holtak és élők, a rászorulók közt. Az említett kivételes szellemek követéséhez igazában nem kell okvetlenül diploma.

Erőt vehet az emberen a magány lírai mélabúja: „Magam vagyok. / Nagyon. / Kicsordul a könnyem. / Hagyom. / Viaszos vászon az asztalomon, / Faricskálók lomhán egy dalon, / Vézna, szánalmas figura, én. / Én, én. / S magam vagyok a föld kerekén.” (Tóth Árpád) Ma sokan nem találják meg a magányban a békét. A fáraók temetési rítusában találhatók ezek a mondatok: „Emelkedjél fel és vedd a kenyeret, amely nem szárad el, vedd a sörrel telt serleget, soha nem lesz langyos – indulj és találd meg *saját lelkedet*”. (Ba – az egyiptomi elképzelés szerint a személy saját önálló létének elve, szemben a testi életprincípiummal: Ka.)

Vajon nem adja-e kezünkbe a hit azt a természetfeletti kenyeret, amelyért a Mi-
atánkban imádkozunk? Ez a kenyér az erőseké, akikben szellemi önállóság és erkölcsi „állóképesség” fejlődött ki az évek során. Aki nem vesztette el önmagát hajszában, nyüzsgésben, az készült fel a bölcs öregségre. Hallgassuk meg a nagy magányost, Kierkegaard-t: „A társadalom közössége oltalmaz és véd, mint a páncél. Sokszor mégis családóba ringat; segíti ugyan az ember kibontakozását, de még gyakrabban ener-
váltta tesz. Segíthetnek-e egymáson a gyengék? Az erőtlének társulása éppen olyan rút és romlott, mint fejletlen gyermekek házasságkötése.” Jól kell érteni a paradoxonok, a látszólagos ellentmondások, a ködös Észak gondolkodóját! Nekünk itt csak egy a fontos: ha nem szoktuk volna meg korábban az erősek magányát, hozzászokhatunk időskorunkban, az elszigeteltség éveiben. Hiszen mindenképpen egyedül kell átlép-
nünk az örökkévalóság kapuján, még ha betegágyunkat ragaszkodás övezné is. „Tu mouras seul!” – egyedül fogsz meghalni, figyelmeztet Pascal. Ez tehát az ember nagysága: nemcsak azt tudja, hogy meg kell halnia, hanem képes méltósággal közeledni a halálhoz. A fiatalok tudják, de nem hiszik – az öregek tudják, hogy el kell hinniük. Az öregek mindig okosabbak a fiataloknál, mert ők már *voltak fiatalok*... A tapasztalat ellentmond ennek az ironikus megállapításnak, mégis van benne valami igazság.

Közhely, hogy az öregedő ember feledékennyé válik. Emlékezete azonban szelek-
tív: megtartja, emocionálisan színeztve, újraalkotva mindazt, amit *átélt*. Ismeretes, hogy bizonyos munkamegosztás van az agykéreg bal és jobb féltékéje között: az előbbi a szavak és a logika centruma, az utóbbi a felismerése, a meglátása, a rátalálása. Ha nem is mindig, de igen gyakran ez az utóbbi marad életképesebb az öregedés során. A név, a szó, az évszám nem jut eszébe, de elevenen él egy arc, egy táj, egy ut-
casor, amelyhez talán az első, legfrissebb élmények fűződnek. „A nap jön és megy, / felkel és lenyugszik, / de az égbolt soha nem öregszik. / Mind látjuk a napfelkeltét, / mind számláljuk a csillagokat, / de senki sem lát világosabban, / mint egy gyermek, mikor a napra néz” – halljuk egy angol dalban. Ami valaha új volt, a szűzi hó a hegye-
ken, a tenger felett lebegő üde pára, a szemek, amelyek egyszer sugalltak valamit; ta-
lán életcélt, hivatást, eszményt? – ezek rögződnek a lélek mélyében. A fiatalé a jövő, de az öregebb kincse lehet az el nem múlt ifjúság...

Az öregségnek ugyanakkor vannak komikus tünetei. Az orientáció, a tervezés, az alkotókészség 45–50 éves kortól csökken, megmarad viszont a beépült kifejezőkés-
ség: az öregedő tud mesélni, szélesen és bőbeszédűen előadni. Hallgatói gyakran menekülnek szóáradatától. Benső kontrollja gyengül. Szívesen hallja, amit már hal-
lott, idegenkedik mindentől, ami szokatlanul hangzik. Ez a magyarázata minden öre-
gedő társadalmi csoportosulásban a merev, vaskalapos konzervativizmusnak.

A tragikus tünetekkel is bátran szembenézhetnek azok, akik hinni tudnak. Számolni kell azzal, hogy súlyos elváltozások is bekövetkezhetnek az öregedés folyamán: paralízis, gyerekes önfejlés, féltékenységi, agresszivitás... Nagy hit kell ahhoz, hogy a megváltozott személyiség vonásaiban meglássam azt, aki valaha volt – sőt, a végső szakaszban annak a Keresztreítéltnél alakját, aki engedte, hogy elfogja a gyengeség, hogy lesújtsa a kereszt terhe – „O caput cruentatum!” – a fényes Isten-arcot... Az öregség igazi végső és megrázó éjszakája olyan, mint a Golgotát elborító sötétség.

Ne ütközzék meg senki azon, hogy ebből a vázlatból szándékosan kimaradtak a személyes halhatatlanság klasszikus, le nem becslhető argumentumai. Schütz Antalt, a magyar skolasztika mértékadó személyiségét idézem: (Ha) „a mai differenciáltabb bölcséleti gondolkodás szigorúbb logikai igényeket támaszt a bizonyítással szemben, akkor éppen Szent Tamás... volna az utolsó, aki a tudományos pontosság ellen óvást emelne”... (Bölcséleti közlemények, 1938.)

Az adott keretekben nem ez a technikailag egyáltalán nem lehetetlen eljárás ismertetése volt a célunk. Csupán arra óhajtottuk felhívni a figyelmet, hogy lehetséges bölcs és boldog öregségre felkészülni és nyugodt hittel adni át magunkat a felfoghatatlan örökkévalóságnak, amelyet azok számára készített, akik Őt szeretik. Talán ezüstös hajú kor-társaim és a bölcs öregség fiatalabb jelöltjei találnak e sorokban valamit, ami fölött eszmélődni érdemes.

DOBAI PÉTER

Ulrich von Hutten sírboltja előtt

Egy 93,5 x 73,4 cm vászon, Weimar képtárában, Caspar David Friedrich festménye

„... míg lelkem veletek végképp meg nem szokik élni,
az avatottabb sok mindent fog kérdeni, holtak,
töledek, ó, élők is, fönti erői a mennynek,
amikor a romokon tovahúztok éveitekkel,
már ti a biztos úton! mert engem el-elfog a kétely...”

Johann Christian Friedrich Hölderlin: A szigettenger
(Rónay György fordítása)

Vers a Vitorlák emléke című ciklusból

A tetőtlen, romos apszis félköríve,
a megsemmisült templomhajó felől nézve:
füvel, tövises cserjével, liánnal, lonccal,
bozóttal, bodzával, repkénnyel, borostyánnal,
magas-északra szökött bougainvilleával benőve,
a fojtó növényzet alatt a középkori kövek
már nem lélegzenek, rom az oltár is, nincs kereszt
és nem áll a helyén a Megfeszített, Mária sem:
a Szűz, a Szeplőtelen
anya ikonja!

Nincs se szószék, se keresztelőmedence,
 nincs imapadsor, nincs gyóntatófülke.
 Csak Friedrich, a festő áll az oltár helyén,
 Ulrich von Hutten márványból faragott tombájára
 borulva, mintha újra szeretné hallani Hutten
 mondatát: „A korszak most közel, amelyben
 gyönyörűség lesz élni!” Szóltan marad a szarkofág...
 Az apszis hármass ablakrészében egy-egy halott fénydarab,
 a csücsíves, komor, gótikus ablakokban tenger és észak
 világít-világlik be a sír-halotti térbe,
 a megmaradt falakra, oszlopokra s a hiányzó
 térközökre

A tér tehetetlenségét, a tér tragédiáját
 festette meg Friedrich itt és az álmát,
 hogy mégis él a remény, hogy Hutten él!
 Ebben a tenger-közvetlen templomban,
 kifordult kőtömbök határszélén, senkiföldjén,
 ahol nincs többé szertartás, se Isten-hívás,
 se ima, se gyónás, se feloldozás, se megbocsátás,
 ahol mindörökké kialudtak a fáklyák, a gyertyák,
 ahol Ulrich von Hutten pihen szól-magányosan,
 hogy mégis újra ige, jel és jelszó lehet:
 „O saeculum, o literae! – Juvat vivere!” –:
 a szabadon fordítás ősi, költői jogán a. m.:
 Ó, szörnyű század, ó szörnyű irodalom!
 De mégis, milyen jólesik élni!
 Ulrich von Hutten! A szellemi szabadság
 egyik legbátrabb harcosa, ki túlnőtte századát!
 Itáliában tanult jogot! 1513-ban katonai szolgálatát
 teljesítette a császári hadseregben! Kilépett hamar!
 1517-ben Kaiser Maximilian Augsburgban költővé
 koszorúzta a „kvietált”, veterán katonát. Albrecht,
 mainzi érsek szolgálatába lépett és bátran támadta
 a megromlott szerzetesrendeket, a kolostorokat,
 apátokat és priorokat és Luther vitázó barátja lett!
 Mindezekért mint menekült halt meg a zürichi tóban
 fekvő Ufenau szigeten, 1523-ban, verstrás közben.
 Summa perfectio! Hutten kockát vetett
 az évszázadokba és nem vesztett!
 Friedrich festménye őrzi templomi sírját,
 könyvtárak őrzik költeményeit és jelszavát:
 „Mégis milyen jólesik élni!”
 És a rommá-törtetett gót apszisban a kriptá:
 felel a festőnek és Friedrich fölfogta
 a választ:

Bent van, belül: a külvilág!
 Bent van, belül: a külvilág!

Várákozás

Csak a reggel jönne ... Azt a legnehezebb kívánni. A nap már eltelik valahogy ... Akkor el is mehet, ide-oda, meg történhet ez-az. Az éjszaka azonban végig egyforma, mint valami fekete fátyol, mely ráborul az emberre, akár a szemfödél. Fekszik és vár, vagy nem is vár, csak fekszik, és érzékeli maga körül az éjszakát, a rettentő, véghetetlen éjszakát. Más is ébren van, észre lehet azt venni, az ágya körüli csendről, nem horkol, nem szuszog hangosan, egyenletesen, legfeljebb felsóhajt, köhint egyet, aztán megint csöndbe merül a szobának az a tája.

Öt tájékból, öt kis birodalomból áll a szoba, az ágya az embernek, meg az ágya környéke, az az övé, és még egy-egy ajtó mögötti rész a két- meg a háromajtós szekrényben. Ott van a holmijuk, azok akasztós szekrények, öltönyöknek, kabátoknak, de a felső és az alsó részükön is polccal a hajtogatott holmiknak. Sok minden belefér az éjjeliszekrénybe is, mindegyiküknek van éjjeliszekrénye, külön-külön, kinek az ágya fejénél, kinek a lábánál, ahol elfér, ráteszik az órájukat, kisládiót, szemüveget, bögrét ... Dugdosnak el benne élelmet is, de azt a gondozónók nem szeretik, se a legfőbb, a gondnok, miért nem viszik ki a folyosói hűtőszekrénybe, azt mondják. Akkor a dohány is ott van, doboz cigaretták, dóznik pipadohánnyal, olyanoknak, akik pipáznak. Ő az ágya alatt egy papírdobozban tartja az iratait, mindent egy helyen, könnyen megtalálják majd, ha kell. Ha van olyan nagyobb pénze, százas, ötvenes, azt is a papírdobozban őrzi, körbekötözi egy spárgával, csomót köt rá, nagyon jó csomókat tud kötni, azt ki nem bogyozza rajta kívül senki, csak elvágthatják, de ahhoz nagy merészség kéne. Itt a szobában nem lop senki.

Volt ő már rosszabb szobában is, de addig igyekezett, ügyeskedett, amíg csak jó szobába nem került. Odafent az emeleten a nagy középső szobában húszan voltak. Azok között aztán akadt mindenféle, félkegyelmű, utálatos, tolvaj. De mennyi haldoklást is végignézhettek! Sokan meghaltak. És addig ugye, ott voltak a többi között, hová vitték volna őket? Jött az orvos, vagy jött a pap is, ahhoz, aki megkívánta, mikor aztán vége lett, megmosdatták, rá az ünneplőjét, vagy legalábbis valami tisztességesebb ruhát, és van az udvaron, kieső helyen egy kis épület, ravatalozóhelyiség, odakerült. El lehetett menni a temetésére. Hacsak a hozzátartozója el nem szállította, hogy valahol az óhaja szerint, esetleg a már elhalt házastársa mellett nyugodjon. Kevés, de volt ilyen. Az üresen maradt ágyba pedig talán már másnap új ember érkezett.

Egy idő óta nem érkeznek új emberek. Ezt nem érti, mert hiszen mindenki tudja, mekkora harc folyik az ilyen otthonba való felvételekért. Protekciózás, meg hosszas várákozás előzi meg, hát, igyekeznek ide, mert itt koszt van, meleg, orvosi ellátás, mi kell még, ha jól belegondolunk, csak a rossz emberi természet hozza, hogy mindig más után vágyakozunk, mint ami van – és kérem, egy idő óta megszűntek az új felvételek. Aztán egyszer valaki azt mondta: azt akarják, hogy ők innen kihaljanak. Mert ez az épület egy műemlék kastély, kitatarozzák, s majd valami szépséges, előkelő hely lesz megint. Csak előbb ők innen kihaljanak. Azért nem hoznak újakat. Hiszi is, meg nem is. Bár inkább hinnie kell, mert mi is lenne más a magyarázat. Ez hihetően hangzik. De hát mindegy, ha így van, így van, ebbe nincs beleszólásuk, és akik itt vannak, ettől nem pusztulnak el hamarább, meg nem ölik őket. Az utolsónak maradtak majd de nagy urak lesznek, a legeslegutolsó meg éppen egyedül uraskodik az egész

kastélyban. Majd csak jár-ke, nem leli a helyét, Istenem, de furcsa lesz... Csodálkozva vette észre, hogy úgy gondolja: ő lesz ez a legutolsó.

Jaj, dehogy, nem akarja ő azt! Nehéz már az élet. Bár ebben a mostani szobában meglehetősen. De sokat törekedett, barátkozott előre ezekkel, meg kérte a gondnokot, hogy ide jöhessen. Aztán mikor megüresedett egy hely, végre sikerült. A földszinten van, kicsi szoba, az ötven éppen hogy elférnek benne, az ágyak nagyon is közel esnek egymáshoz, egyebet nem, egy kis járást hagytak köztük, asztal nincs bent, szék sincs öt, csak kettő, hogyha jön látogató, mégis hellyel tudják kínálni, vagy az orvos leül, ők idebent leginkább az ágyuk szélén üldögélnek, de jobb is ott, meg ledőlnek rá napközben is pihenni. Elhelyeztek még náluk egy üvegezett gyógyszer szekrényt, más szobabelieknek is tárolják itt a gyógyszerét, mert ez olyan jó, nyugodt szoba, és van még a mosdókagyló. No, a mosdókagyló miatt esik meg leginkább a vita, hogyha valaki oda, amellé akasztja a törülközőjét, a másik meg megy, és összevizezi. Akkor azt feleli, akire rászóltak: miért nem az ágya végére teríti, más oda tudja teríteni, maga nem? Én nem, mert nekem úgy esik az ágyam, hogy arra járnak, és lesodorják. Ilyen viták folynak. Még egészen méregbe is gurulnak ilyesmik miatt. Akik összevesztek, egy darabig nem szólnak egymáshoz, de egy idő után megint szólnak. Nem lehet annyira elkerülni egymást. Aki sokáig tartaná a haragot, azt mondanák rá, gögös, beképzelt, és kiközösítenék. Az meg nem jó senkinek sem, még a legmagánakvalóbb embernek se. Van, hogy egész nap nem beszélnek semmit, de tudják, hogy az nem haragból van, hanem mert már elbeszéltek mindent. De ha adódik valami újabb téma, arról megint jól eltársalognak.

Éjjel csak végig hallgatnak, ha hallják is, hogy felriad a másik, nem szólítják meg, hogy: maga se tud aludni? Még ha ki is csoszog valaki szükségére, az se jár semmi megjegyzéssel. Kibújik, meg csendben visszabújik. Éjjel mindenki magában van a maga sorsával. De egyszer csak derengeni kezd az ablak mögött. Egyre nagyobb és nagyobb lesz a világosság, míg végül egészen kivilágosodik. Akkor hozzá lehet fogni valamit csinálni. Az ember, ugye, feltápaszkodik, lekászálódik félig-meddig az ágyról, az ágy szegélyére ül, kiköhögi, krakogja magából, ami fekvés közben benne felgyülemlett. Van, aki máris nyúl a dohányzókézsége után. Megesik, hogy ő is azzal kezdi a napot: elszi egy cigarettát. De ritkán, inkább csak amikor sok a nyugtalanság az idegeiben, s a keserűség a szívében. Amikor igen-igen sok. Mert nem jó az, valakinek éhgyomorra füstöt eregetnie a gyomrába: elveszi az étvágyát. Pedig enni kell, mert honnét lenne máskülönben az erő. Hát, felöltöznek, felszedegetik magukra, ami ruha az ágyuk végére van terítve – ő mindig szépen elhelyezi, összehajtogatja –, a mindennapi öltözet csak odakerül este, minek pakolnák folyton ki-be a szekrénybe, s nem is mind a sajátjuk, mert az olyanfajta holmi, amit hetente tisztát kapnak, az az otthoné. Azt nem jegyeztetik meg mosáskor, hogy melyik kié, hanem osztogatják egymás után, kinek-kinek, ahogy sorra kerül. Így az alsó, meg az ing, meg a pizsama mindig más rajtuk.

Fürdés napján van ruhaosztás. Illetve, két napon, egyik nap fürödnek a nők, másik nap meg a férfiak. A magatehetetleneket a nővérek fürdetik. Vannak olyanok, akik pedig még bírnának magukkal, mégis elkívánják a nővér segítségét – merthogy akkor annak mindenfelé jár a keze. Bizseréltetik magukat. Ő ezt nem teszi, nem is tenné. Csak ne is adja az Isten, hogy majd odajusson, hogy másokra szorul a tisztálkodásban. Női személyekre. Szerinte a férfi mindenképpen addig gondoljon csak nőre, amíg ő lenne fölötte az uralkodó, ami azután van, már nem férfinak való. Magára is zárná a fürdőszobaajtót, ne leskelje senki, de nincs belül rajta zár. Azért csak elnyúl egy kicsit kényelmesen a jó vízben. Élvezi a fürdést. Olyan jó dolga az embernek, mint bent a meleg vízben, talán még az anyja hasában sem volt. Sajnálja, hogy ő eb-

ben korábban nem részesült, most látja, hogy bizony csak nem bolondság a fürdőszoba. Kár, hogy hamarosan rányitogatnak, mert jönne már az utána következő.

Különben naponta a szobájukbeli vízcsapnál mosnak kezet, arcot, meg a borotválkozást is ott intézi, aki akarja, van felette tükör, de borbély is jár az otthonba, akár mint az orvos. Csak annak fizetni kell, az orvosnak meg nem.

Rendbe teszik magukat, akkor mehetnek reggelizni. Nagyon jó reggelik vannak, vajas kenyér, és még ahhoz is valami. Kockasajt vagy szalámi. Egyesek kérték, hogy időnként szalonna is legyen, és akkor az is lett. Ő is a szalonnához szokott jobban, de hát minek válogatni, jó étel a másik is. Akkor van tejeskávé is meg tea is, azokból lehet választani, odateszik kancsóban az asztalra, s az ember annyit önt belőle, amennyi csak jólesik. Az ebédlőteremben már nincs az a nagy elkülönültség, itt vegyesen ülnek az asztaloknál a nőkkel, és jó ez, mert jól elbeszélgetnek.

Aztán ki-ki azt csinálhat, amit akar. Ő legjobban szeret sétálgatni. Nézni, hogy milyen is a világ, érezni a jó levegőt. Annak előtte úgyse sokat ért rá szemlélődni. Cselédember volt ő, uradalmi cseléd, később, a földosztáskor kapott egy kis földet, de olyan kicsit, másfél holdat, egyik évben búzát vetett bele, más évben kukoricát, meg négyszáz négyszögölnyi szőlőt ültetett, abból nem lehetett megélni. Mégha valami jelles bor termett volna feléjük is, mint feljebb, a hegyhez közelebbi határokból, akkor igen. Így nem. Ment a bányához, elment a vasúthoz. A fél falu a vasúthoz járt tőlük, meg jár még a mai napig. Az asszonyoknak is jó, hogy az uruk után szabadjegyet élveznek, utaznak fel Pestre takarítani.

Tehát kimegy az otthonból. Ő kijárhat – nem mindenki –, mert tudják, hogy nem csinál galibát. Mindjárt balra elhalad a kápolna előtt, jobban mondván, templomnyi nagy az, és az egész falunak szolgál, csak hogy bele van építve a kastélyba. A hajdani nagyuraknak még az útra se kellett kilépni, ha az Úr hajlékába vágytak. Az otthonból is részt vesznek itt misén sokan, inkább a nők, a nyomorultabbakat toloszéken tolják át a még jó erőnlétűek. Áthallatszik az énekszó: „Amikor elestem, fölemeltél...” Ismeri ő ezeket az énekeket, és gondolta is már, hogy neki is át kéne ballagnia egyszer-egyszer a templomba, ne érezze nagyon szokatlannak, ha majd elhívhatja a papot. Ha majd arra kerül a sor. Ha vén bűnös is, ne legyen egészen jeltelen a halála. Nem is olyan régen, még húsz-harminc éve is, de nagy eset volt, ha a pap vonult végig a falun egy-egy haldoklóhoz. A ministránsfiú csengetett előtte, figyelmeztetőül a népeknek, hogy közeledik a szent Test, letakart kehelyben hozta a reverendába, karingbe öltözött pap, s akkor mindenki térdre ereszkedett, ahol éppen érte, le az út porába. Szép volt. Szép, hogy mindenki ugyanazt csinálta, és igencsak ugyanazt is gondolta végig közben. Most már, a modern korban mindez nem divat, a pap is olyan ruhában szaladozik, mint más, meg autója van, de mégis felkészíti talán valamennyire azt, aki többé nem tér vissza erre a világra.

Ha meg nem is vigasztalja – nem hiszi ő azt a megvigasztalódást. Ki-kimegy a temetőbe, olvassa a síremlékekről az évszámokat, s megállapítja: ez is kevesebbet élt, mint én, meg ez is... Azért én csak jobban jártam nála. Hát még a katonasírok! Számolgatja: tizenkilencedik évét se érte meg nem egy közülük. Található itt több nemzetbeli katonasír, de mind gondozott, mind virágos, lett legyen ki alatta fekszik akár barát, akár ellenség, akkoriban míg élt vagy most. Szép, rendes dolog ez a kegyelet, hiszen a halott már semmiről se tehet.

Ő a háborúskodásnak a sűrőjéből mindig kimaradt, mert az első háború idején túl fiatal volt még, a másodiknál meg túlságosan idős. Azért a másodikba berántották, de csak úgy a vége felé, mikor már nagyon szorult a kapca. Nem sokra mentek már velük se. Arra emlékszik, mintha mindig szökésben lettek volna, mert éppen csak bekaptak egy kicsit ellenséges területre, már szét is szórták őket. Ki hogyan, iparkodtak hazafelé. Nem törődtek velük a tisztek: csináljanak, amit akarnak meg bírnak. Nem

volt már az komoly dolog. A Don-kanyar, az még igen, akiket oda vittek a falujukból, azok közül egyetlenegy se jött vissza.

A nagy sétálgatásban jól megéhezik, jólesik az ebéd. Elég jó ebédeket adnak, jó főzelékeket, meg tészta is van többnyire, az kell már az öregembereknek. Egy kis édes dolog, amin elnyalakodhatnak. Ő nagyon leveses volt világeletében, és a levest itt nem sajnálják tőlük, az asztalra teszik a tálat, ki-ki annyit szedhet belőle, amennyit csak akar. Ebéd végeztével sokan elnyúlnak, alszanak, ő nem, mert hátha éppen akkor jön hozzá a lánya. Na, hiszen felkeltenék, nem arról van szó, hogy nem, de mégis valahogy nyugtalanná teszi az, hogy várakozik. Gyakran eljön a lánya. Mondják is mások: magának jó, magának jó gyereke van.

Elég jó, és ő meg is érti, hogy nem tehet érte többet, mint hogy látogatja, mindig hoz valami kis csomagot is, társalog egy kicsit. Városba ment férjhez, és nem is valami kitűnő emberhez. De hát ő választotta. Maradtak ketten az asszonnyal, megvoltak, de mikor az elhalt, nagyon elhagyatottá vált. Nem is képzelhette előre, hogy milyen elhagyatottá. Nem volt, aki egy kis ételt adjon elé, aki a holmiját gondozza. Hát kínozták ő a dolgot, ahogy bírta, de a kedve is elment mindentől, abban a nagy csendben. Pedig szerette a csendet, mindig szerette, mégse viselhette el, mikor olyan naggyá, súlyossá vált. Magában beszélt nemegyszer. Kitalálta, hogy ilyen otthonban jó lenne öneki. Ment a tanácshoz, és kérem, nem utasították el. Egynéhány év múlva sikerült a felvétele. De addig is elfoglalkozott azzal, hogy érdeklődött, gondolkozott rajta, várakozott. Eladta a kis házat, mert a lánya arra úgyse tartott igényt, nem sokért kelt el, mindössze hatvanezerért, ugye vályogház volt. Le is rontotta rögtön, aki megvette, csak a házhely kellett neki. De ő a pénzt legalább rögtön a lányának adhatta, jutnának már végre lakáshoz általa, mert az otthonban a nyugdíj fejében is tartják. Szép nyugdíja van másokhoz viszonyítva.

A lánya nem hagyta el, jön az, amikor tud. Még másoknak is feltűnik, hogy milyen rendszeresen látogatja, hogy jó, ragaszkodó. Csak neki olyan rossz a természete, olyan könnyen elveszti a reményt. Amikor nem látta egy ideje, már kishitűsködik. Ma se jött, gondolja, már biztosan nem is jön többé. Soha. Anélkül múlnak el a napok, hogy jönné, egyik a másik után, és mindig így lesz... Nem kell neki, nem. Senkinek nem kell, az egész világon senkinek. Végignéz elnehezült testén, csúnya, bütykös kezén, formátlan kordbársony nadrágba, kitaposott papucsba bújt gacsos lábán, és az járt a fejében: szegényli, hogy ilyen az apja, vén nyomorult, mit is akaszkodik rá... Meg elképzeli, hogy már el is felejtette, már eszébe sem jut. Biztosan jól érzi magát, mindenféle kellemetességekben van része – s szinte látja maga előtt, hogy heje-hujázik. Friss arcú, csengő hangú, vidám. Boldog. A gyermeke. Néha iszonyodva vette észre, hogy meg tudná fojtani ilyenkor a lányát. Hát apa az ilyen? Lassan, nehezen megnyugtatja magát: hiszen jöhet holnap... Vagy majd jön egyszer. Ki van zárva, hogy nem jön. Hogy nincs folytatás, nincs több öröm...

Így elérkezik megint az este.

A hindu ima és a keresztények

Miért foglalkozunk mi keresztények a hinduk imáival és elmélkedési módszereikkel? Nem ad meg a kereszténység mindent az üdvösséghez, a hitélet teljességéhez? A keresztény hitélet végül is egészen a legutóbbi évtizedekig egészen jól megvolt a hinduizmus ihletése nélkül is.

Egy bizonyos, a kereszténységnek „mindene” megvan létéhez, ilyen értelemben tehát nincs „szüksége” a hinduizmusra. Sőt az európai keresztények többségének *mindenekelőtt és elsősorban* a saját vallásában rejlő lehetőségeket kell észrevennie és azokból kell a lehető legtöbbet gyümölcsöztetnie. Addig, amíg ennek a feladatnak lelkiismeretesen eleget tesznek, igyekezetük annyira igénybe veszi őket, hogy hitéletük erősítését aligha fogják a kereszténységen kívül keresni.

Aki ösztönzést érez arra, hogy – mondjuk – a hindu vagy buddhista vallást megismerje, annak különleges keresztény karizma jutott osztályrészül: olyan feladat, ami a kereszténység *prófétai* feladatával kapcsolatos. De ezeknek az embereknek világosan kell látniuk, hogy más vallások körében csak akkor képesek, sőt csak akkor jogosultak erre a keresésre, ha saját vallásukban elegendő tapasztalatuk van, hitükben szilárdak és így a más vallásokban tapasztalt élményeiket és ismereteiket alkotó módon tudják a saját vallásuk részévé tenni. Az egyháznak szüksége van olyan profétai elhivatottságú emberekre, akik a maguk személyében testesítik meg azt, amit a keresztény közösségnek kell megjelenítenie, és amivé eszkatologikus értelemben válnia kell. A keresztény közösség fogalmába kétségkívül beletartozik más vallások hitéletének, Istenről szerzett tapasztalatainak megértése.

Aminthogy a kereszténység számára nem lehet közömbös a harmadik világban fennálló társadalmi igazságtalanság és nyomor, sem a vallásellenes ideológiák, sem környezetünk ökológiai válsága – nem lehetnek számára közömbösek más vallások sem. Ezek hozzátartoznak a világ struktúrájához, a keresztény hívőnek tehát – képességeihez mérten és kapott karizmái szerint – a lehető legnagyobb nyíltsággal kell hozzájuk közelednie.

A keresztény hétköznapiakat természetesen másféle témák jellemzik: a házasság, a család, a gyermeknevelés, az egyházközösségi élet problémái, „egyházpolitikai” és liturgiai viták. Az ilyenekben való eligazodásért és tisztánlátásért folytatott küzdelem a legtöbb ember életét kitölti. Mindenesetre zavaróan hatna rájuk az, ha, teszem azt, a hinduk imaéletével kellene foglalkozniuk.

Másfajta kultúra tükrében

Annak az európai kereszténynek, aki elvállalja profétai feladatát – hite gazdagítását más vallások által –, fontos indítékai lehetnek.

Először: Mi európai keresztények olyan kultúrában nevelkedtünk, amit a keresztény értékrend hatott át. Ennek átvétele ugyan nem tudatos, mégis meghatározóan hat kulturális-társadalmi magatartásunkra. Találkozásunk valamiféle egészen különbözővel – mint amilyen például a hinduizmus – olyan tükröt tart elénk, amelyben saját vallási kultúránkat jobban tudatosíthatjuk, értékelni és „mérni” tudjuk. A mérleg két serpenyőjének egyikében a súlyok, a másikban a megméréndő tárgy van.

Fontos azonban a „súlyt”, a mértékegységet meghatározni, aminek segítségével saját vallásos-kulturális magatartásunkat mással összehasonlíthatjuk és ezáltal szélesebb látómezőben szemlélhetjük. Meglepetéssel tapasztaljuk majd, mennyi önkéntelen felületesség és tudatalatti előítélet rejlik vallási véleményeinkben; mennyi lélektelen és élettelen kifejezés mód „sodródott velünk” vallási gyakorlatunkban és a környezetünkkel való érintkezéseink során. Ez a rádöbbenés új kérdésfeltevéshez és lényegibb, alkotó módon megélt kereszténységhez vezethet el.

Másodszor: Krisztus üzenetének egyetemességét újból és újból hozzá kell mérni a jelen történelmi valóságához és aszerint kell újrafogalmazni. Latin-Amerikában a felszabadítási teológia útján keresik a szegénység helyzetének megoldását. Meggyőződésem, hogy napjainkban a kereszténységnek különösen a világvallásokkal folytatott dialógus útján kell új megfogalmazásokra és egyetemeségének a gyakorlati életben való megvalósítására törekednie.

Harmadszor: Gyakran esik szó a nyugati és keleti gondolkodás ellentétességéről. Ez csupán annyit jelent, hogy mindkét kultúra körében bizonyos fajta emberi lehetőségek előtérbe kerülnek, míg másfélék rejtve maradnak. Mindnyájunkban alapvetően benne van Nyugat és Kelet, de az átöröklés, a nevelés és a kulturális környezet hatása alatt hajlamosak vagyunk arra, hogy inkább személyiségünk „nyugati” pólusát valósítsuk meg. A kereszténység kulturális alakzatára inkább a nyugati kultúra hatott, a kereszténység átvételét mi európaiak mint a kereszténységet tanultuk, anélkül hogy igazában tudatában lennénk annak, hogy kulturális korlátok közé szorított kereszténységben élünk – s ezeket a korlátokat a történelem szeszélye alakította. A Kelet nagy vallásaival való találkozásunk olyan kulturális és vallási értékeket, tartalmakat kínál, amelyekből soknak helye van a kereszténységben, és a krisztusi üzenet kinyilvánítását kiegyensúlyozottabbá, gazdagabbá, egyetemesebbé tehetné. Minden kereszténynek azonban, aki ebből az univerzális kereszténységből akar részesülni, szüntelen és nehéz fáradozással kell tisztáznia, hogy a hinduizmusnak (és más vallásoknak) mely vallási-kulturális elemei integrálhatók a kereszténységbe és melyek nem, mivel nem egyeztethetők össze Krisztus evangéliumával. Erre dogmatikai különbségeket felhozni éppúgy nem elegendő, mint ahogy spekulatív-filozófiai érveket sem. A döntő tényező mindig a kereső, tapasztaló hívő keresztény.

A vallás középpontjában

Minden vallás hitéletének középpontjában az ima áll. Az ima Isten és ember kapcsolatteremtésének eszköze. Mit tanulhatunk e tekintetben a hinduktól? Szóba kerülhetnek a hindu imának azon elemei, amelyek engem már régóta gazdagítanak, és feltételezem, hogy az olvasót is megihlethetik.

Túlzás volna persze, ha a Káli istenanyának vagy Krisna fiúistennek szóló imákat eredeti jelentésükben építenénk be hitéletünkbe. Számunkra a hívő hindunak az imához való viszonya a fontos; az a mód, ahogyan megpróbál bizalmas viszonyba kerülni Istennel. Nem Káli és Krisna fontos nekünk, hanem az a felismerés, hogy Istent anya és ifjú képében is imádkozhatjuk – nemcsak mint Atyát –, hogy eközben felébrednek bennünk a szerető gyermek (anya) és a szerelmes, a szép és szeretett ifjú iránti érzelmeink; ez az, amit imáink részévé tehetünk. Ezek olyan érzelmi szférák, melyek jelenkori keresztény imáinkban elsatnyultak.

Kozmosz-vallásosság

Olyan ima-példát idézünk, ami nem egy személyes Istenhez, hanem az élethez, a lélegzethez (prāṇā), mint az élet lényegéhez szól:

Az Élet Leheletének hódolunk,
mert az egész mindenségnek engedelmes.
Mindenek ura lett ő,
minden belőle fakad.
Ó, Élet Lehelete, hódolunk neked,
hódolunk neked, zúgás;
Hódolunk neked, dörgés, villámlás;
Ó, Élet Lehelete, hódolunk neked,
midőn az esőt leöntöd;
Ha az Élet Lehelete dörögve
lezúdul a növényekre,
életet kapnak;
új élet csírája érik bennük,
számos lesz születésük.

Ez a hinduizmus egyik legrégebbi írásának, az Atvara-Veda (XI., 4, 1–3) egyik himnuszának kezdete. Prāṇā, az „élet lehelete”, az a mozgatóerő, dinamizmus, ami az élő szervezetben lélegzetként, a természetben pedig mennydörgés és villámlás, eső és nyomában a növények zsendülő növekedésének alakjában jelenik meg. A hindu megérzi, hogy itt *egyetlen* Lényeg munkál, a mindent körülvevő kozmikus Életelv – és mit tesz? Isteníti, tisztelettel megszólítja, kegyéért és jóindulatáért esdekel:

Neked hódolunk a belélegzéssel.
Neked hódolunk, ó, Élet Lehelete, a kilélegzéssel:
hódolunk neked, ha elfordulsz tőlünk,
hódolunk neked, ha újra visszatérsz hozzánk:
téged illet mindenben minden dicséret.

Az Élet Lehelete ruhaként ölti fel a teremtményeket,
úgy veszi őket magához, mint apa szeretett fiát.
Az Élet lehelete a világ ura,
ura minden lélegzőnek,
és minden nem lélegzőnek is.

Ó, Élet Lehelete, ne fordulj el tőlem:
én magam összeolvadok veled,
mint az élet csírája a vízzel:
úgy veszlek körül és zárlak magamba
hogy éljek! (XI, 4, 8; 10; 26)

A hindu – a falvakban még ma is – az élő kozmoszt, annak egész gazdagságát éli át: színek és állagok nem csupán önmagukat jelentik, hanem szellemi erők és lények szimbólumai. Semmi sem véletlen, vagy szándék nélküli. Isten, aki számon tartja az ember haja szálát is – mint ahogy ezt a keresztények is tartják –, minden történésnek és minden tárgynak sajátos jelentést ad. A hindu a kozmoszt, amiben életét alakítja, szellemileg rendezett és szellemi erők által összetartott egységként tapasztalja meg.

Személy szerint meghatározott, kijelölt helye van a kozmosz egészében. Azért imádkozik, szemlélődik, hogy a kozmosz rendjét és az abban elfoglalt helyét megértse; hogy ezzel az egész életét és minden cselekvését átható értelemmel összhangban éljen.

Ezt a kozmosz-vallásosságot a keresztények eddig a lebecsülő „panteizmus” szóval jelölték. Ma, az ökológiai válság idején, amikor kezdik felismerni, hogy a természet leigázása milyen veszélyekkel jár, kezdenek a panteizmusról kedvezőbben vélekedni. A kozmosz és természet jelképeinek és értelmének megtapasztalása eredendően vallási élmény és ezért olyan embereket is az isteninek és a transzcendensnek megsejtésére és elismerésére vezetheti, akik elhagyták a vallást, vagy még meg sem találták. Azonkívül az ilyen tapasztalat – ha tudatosabbá és tágabbá válik – hatásosabbá teheti a természeti környezetünkkel kapcsolatos „ésszerű” politikánkat is. A hinduk imáiból és vallási irataiból erre kapunk indíttatást.

A kozmosz az ember életét is körülöleli. Amikor arra törekszünk, hogy életünket Istennel hozzuk kapcsolatba, többnyire csak arra irányul igyekezetünk, hogy gondolatainkat, érzelmeinket, testünket, szavainkat és cselekedeteinket megszenteljük. Ez azonban nem elég; a szentség jelenlétét mindennapi környezetünkben kell megtapasztalnunk, adakozva és befogadva kell részt venni benne. Ebbe tartozik minden, amivel kapcsolatba kerülünk: ruhák, bútorok, könyvek, szerszámok, eszközök, használati tárgyak.

Mielőtt egy indiai biciklijavító megkezdi kora reggeli munkáját, szerszámaival a homlokához emeli a megszentelés jeléül. Először magát szenteli meg a szerszámaival, mivel általuk keresi meg a napi kenyerét, tehát az életét kapja tőlük – ezért értékesek számára: szentek. Ugyanúgy a szerszámai is megszentelődnek a homloka érintése által, hiszen ez testének legmagasabbrendű és legértékesebb része.

Az indiai mosodás tiszteli a vasalóját, a kosarát, még a szamarát is, amelyre a szennyes ruhát rakja; soha nem érinti lábbal, soha nem üti meg, nem is szidja. Mert a ruháskosarával és a vasalójával keresi kenyerét – tehát ezek is szentek, mint maga az élet, amit fenntartani segítenek.

Nekünk keresztényeknek nem kell az indiai kozmosz-vallásosságot a maga extrém módon mágikus és merően panteista formáiban átvennünk. Mi tudjuk: Krisztus a kozmoszban és a transzcendenciában egyaránt jelen van, tehát a kozmoszon túl is. Azt viszont, hogy Krisztus az útszéli fában, az égi felhőben, a falon játszó napsugarakban, a kozmosz kicsiny és hatalmas megnyilvánulásaiban egyaránt benne él, azt, hogy kontemplatív, látó és figyelő tekintettel élve a kozmoszban megtapasztalhatjuk a Megfeszítettet és Feltámadottat – még újra kell tanulnunk. Ember és kozmosz, testlélek, és az őket körülvevő világ harmóniájának megtapasztalása a belső látást – a Lélek jelenlétét bennünk – és a kívülről való szemlélés képességét – a Lélek jelenlétét a világban – egyaránt feltételezi. Csak a belső látás gyakorlatában kifinomult értelem képes felfogni a világ szellemiségét. Belső látás hiányában az ember elvesz a külsődleges tapasztalatok sokféleségében. Mindenekelőtt ezt az igazságot kell az európai embernek újra belátnia.

Isten szeretetének áramában

Isten jelenléte a világban a keresztények számára főleg teremtményei iránt mutatott teremtő szeretetében mutatkozik. Ezen leginkább a két különböző személyű lény közötti személyes kapcsolatot értjük. Ezzel szemben az indiai törekvés, a panteisztikus, személytelené tett egységesítés és egységben-szemlélés a szeretet „atmoszférikus” voltát hangsúlyozza; a szeretetet a kozmoszban szétáradó erőfolyamnak tekinti, mely-

be belső megtisztulás, meditáció, ima útján léphetünk. A Vedák hinduja *ritáról* beszélt, a „kozmosz harmóniáról”, amit a rituális áldozatok tápláltak és tartottak fenn. Később a *dharma* szó került előtérbe, ami vallási-társadalmi törvényt jelent. Ennek megtisztult és kifinomult ismeretén keresztül törekszik a hindu az isteni áramlás átérésére, élete tisztasága és a lélek gyakorlatai útján a vele való állandó érzéketes kapcsolatra.

A szent költő, Tulsidas ezt így írja le:

Minden vágy beteljesülése a Te neved,
annak számára, aki kimondja:
elenyészik e sötét korszak gondja.
Irgalom Tengere, Tulsí azért esd,
hogy mint kis halacska élhessen
szereteted áramában.

Ezt az „Isten szeretetének áramában levést” kell nekünk keresztényeknek újratulnunk, mert ez a belső szemlélet kiveszett belőlünk. Ha valaki megérzi ezt az isteni „sodrást” – keresztény szóhasználattal „Isten kegyelmének állapotában van” –, az csodálatos dolgokat fedez fel a mindennapjaiban is: „jelentéktelen” eseményeken keresztül is a béke és öröm ajándékában részesül. Természetesen nem szabad felednünk, hogy ennek feltétele a belső látás állandó gyakorlása, hogy megérzéseink éberek maradjanak.

Eddig a kozmosz-vallásról és intuitív „Isten szeretetében áramlásról” beszéltünk. Ha imáról van szó, a legtöbb ember főként a személyesen elmondott vagy liturgikusan (közösségekben) elhangzó imára gondol. Napjainkban a liturgia szkeptikus fogadtatásra talál. Erre utal a rendszeres templomlátogatók alacsony száma is. A kételkedők azt állítják, hogy a felületi rítus és liturgia külsőséggé teszi a hitéletet, noha ennek a lélek mélyéből kellene fakadnia. Tény az, hogy a rítus gyakorta a bensőséges lelkiélet pótléka; sok ember számára a hitélet a szertartásokon való rendszeres részvételben, a szentségekhez járulás rendszerességében merül ki – mintha meghatározott rítusok és imák mágikus módon vonzanák Isten kegyelmét.

A rítus akkor előrevivő, ha azon lehetőségek egyikének tekintjük, melyek a külső jelenségektől a benső, a lelkiek felé, az érzékileg megtapasztalható világból – a szimbólumon át – az Isten felé jutást segítik. A rítus nem pótléka, hanem segítője kell legyen a lelki életnek; ez adja meg a formáját. Gesztusaival, cselekményeivel, természeti dolgok felhasználásával (tűz, víz, föld, gyümölcsök) olyan jelképrendszert terem, amely az ég és föld között helyezkedik el, részese mindkettőnek és mindkét irányban közvetít. A jelképrendszer a Lélekre utal, titokzatosan megjeleníti és a megtisztult értelem számára megtapasztalhatóvá teszi.

A jámbor hindu jó értelemben vett „ritualista”. A rítust hívja segítségül a lélekben való elmélyedéshez. Majd minden hindu házában van egy kis oltár, ahol istenségek képei, a család gurujának, elhalt családtagoknak képmásai találhatók. Ezeket mindennap friss virággal, koszorúkkal díszítik. Az oltár környéke, a rajta levő képek, kendők rendezettek, általában kínos tisztaság veszi körül. Éjjel gyakran kis mécses ég előtte, hogy az isteneknek ne kelljen „aludniuk”. Reggel, délben, este pedig a család *pūjā*-val ünnepel előtte. Ez tűzzel, tömjénnel és az isteneknek áldozott ételekkel ünnepelt rítus. A *pūjā*-t celebráló családtag a szertartás előtt fürdőt vesz, tiszta ruhát ölt és saruit levetve lép be abba a helyiségbe, ahol az oltár áll. Ezek az előkészületek segítik megőrizni a szakrális hely tisztaságát és erejét.

Ezeket a kis házi istentiszteleteket rendszerint napfelkeltekor, délben az ebéd előtt, és napszálltakor tartják. A jámbor hindu nem eszik, még egy csésze teát sem iszik a

pūjā előtt. Napi munkájához is csak utána fog hozzá. Mint ahogy munkája végeztével először az imahelyre megy, „lejelentkezik” az istenségnél, tömjénrudacsát gyújt, elvégzi kultikus kötelességét, csak utána kezd a vacsorához. Ha a család elmegy hazulról valahova, valakinek mindig otthon kell maradnia, hogy az istentiszteletet elvégezze, máskülönben az istenség elégedetlen lenne és bosszút állhatna.

Ez a szinte szerzetesi jellegű rendszeresség döntően hozzájárul ahhoz, hogy az egész napjukat Istennek szenteljék. Az istentiszteletek a szétszórtságából, „profán” gondolatai, szavai közül mindig az Istenben való összeszedettségre szölitják az embert. Mihelyt a hajnal, a dél, az alkony az istentisztelet idejét jelzi, a lélek szinte magától vonzódik Isten felé. A természet ritmusának szabályos váltakozása tehát az embert az Istenre-emlékezés és lelkigyakorlat rendszerességéhez vezeti. A házi oltár szakrális környezete megszentelt légkört áraszt, oda belépve az ember – napközben is, gondgyötörtén is – Isten jelenlétét érezve békét, megvilágosodást nyerhet.

Pūjā – Isten mint vendég

A *pūjā* alapeszméje Istennek megható – a keresztényeket is megihlető – emberiesítése. A *pūjā*-ban a hindu nagyra becsült, szeretett vendégként tiszteli Istenét. Keleten a vendégszeretet a legbecsesebb tulajdonságok egyike. Ezért aztán nem hat különösnek, hogy a hindu Istent vendégként tiszteli. A vendéglátó királyi joga és felelősséggel terhes kötelessége, hogy a vendég rendelkezésére bocsássa házát, háza népét, családját, sőt magát is. Vendéglátónak lenni tehát áldozat, önátadás a szeretett vendég kedvéért. Ez a kultikusan jelképezzé tett ön-feláldozás a *pūjā*-ban költőien és életszerűen jelenik meg.

Isten a *pūjā* ideje alatt kegyelme útján részese lesz az emberi életnek: az emberi elképzeléseknek és szokásoknak. Leereszkedik a szoborba vagy képbe, ami a házi oltáron áll, lélekben lakást vesz benne, hogy az ember vendége lehessen. Isten vendégként tér be az emberhez – és vendégként magával ragadja az embert a maga isteni szférájába. Ez a kettősség – Isten emberré válása az ember jámborsága által, és az emberi élet istenivé válása Isten kegyes beleegyezésével – a hindu hite. A hindu istenszeretete Istent a földre hívja, és ugyanez az istenszeretet emeli fel az embert Istenhez. Csak az érzi jól magát a *pūjā* légkörében, akinek istenszeretete gyermekien egyszerű, aki nem riad vissza attól, hogy fantáziáját és érzelmeit szabadjára engedve szeressen. Az ember csak a gyermek találékony szeretetével képes részletesen ki-gondolni és elképzelni Istennek, a vendégnek minden apró-cseprő kívánságát és teljesítésük felett érzett örömét.

A *pūjā*t celebráló először megfürdik és tiszta ruhát ölt, úgy ül le az oltár elé. Ott először gondolatait tisztítja meg, aztán *mantrá*-kkal, megszentelő imákkal a rítus helyét és a szakrális eszközöket. Ezután meghívja Istent, hogy vegyen szállást a képében vagy képmásában. Ezt a vendégbarátság különböző megnyilvánulásai követik. Isten messziről jön, lába poros, vendéglátója tehát vizet kínál neki, hogy megmosd hasson. A nap heve kiszáritotta torkát, így egy pohár vizet kap frissítőül. Aztán fürdőt vesz az isteni vendég, szép ruhába öltöztetik, megillatosítják és virággal díszítik. Tömjént égetnek és meggyújtott olajmécseszt lengetnek az istenkép előtt. Végül rizsből, gyümölcsökből és édességekből álló lakoma várja az istenséget. A szertartás vezetője az istenszobor elé helyezi az ételeket. Hitük szerint az istenség magához veszi a láthatatlan „lényeket” és csak a látható „durva” anyag marad vissza. Ezt a maradékot aztán a vezető szétosztja a család tagjai között, mint megszentelt étket, *prasāda*-t. A jámbor hindu család minden étket először Istennek ajánl föl *pūjā*ként, és csak akkor fog hozzá maga is, ha az már eltelt vele.

Látjuk tehát, hogy a *pūjā* szent játék és hogy a buzgó hindu ezt a gyermekek szent komolyságával játssza. Nekünk keresztényeknek ezt az üde gyermekiséget kell újra megtanulnunk vallásos érzelmeinkben. Nekünk a hit értelmi úton való megközelítése megy jobban, akár Szentírás-kommentárok útján, akár teológiai fejtegetések, kritikai kérdések megvitatásán keresztül történik. Ez nem is kifogásolható. Mindamellett ne hagyjuk magunkból kiveszni a vidám játékosságot, főleg spontán érzelmi megnyilvánulásainkat és a vallási képzelőerőt. Ezek hozzátartoznak emberségünkhöz – tehát a kereszténységünkhöz is. El lehetne kezdeni, mondjuk, azzal, hogy elképzeljük: Jézus a kistestvérünk, és imánkban „játszunk vele”; hétköznapijainkban úgy érintkezünk vele, mint egy családtaggal. Ez csak egy példája a sokféle lehetséges fantázia-gyakorlatnak, amiken keresztül ösztönzést kaphat a keresztény a hinduizmustól. Anthony de Mello, az Indiában élő jezsuita, meditációs könyveiben módszeresen fel is használja ezeket a gyakorlatokat.

De csupán a vendégarátság és a családi kultúr-modellek alapján nem lehet Istennel bizalmas viszonyt kierőszakolni; a meghittség szavai nem vonhatják körünkbe az ismeretlen távoli Istent. A bizalmas viszony gyakorlatot feltételez; vendégszeretetünket sem veszi igénybe senki ismeretlenül és hívatlanul. Hosszas gyakorlás után fogadhatjuk csak meg Ramākrisna bájos és egyszerű tanítását, amit tanítványai egy csoportjának adott: „Káli istenanya temploma előtt ültünk és beszélgettünk. Ők azt mondták: »Isten irgalmas.« Megkérdeztem: »Irgalmas? Miért?« Ők azt mondták: »Miért kérdezed? Hiszen mindig gondoskodik rólunk, megtart minket becsületben, jó módban, és táplál bennünket.« Én azt mondtam: »Ha valakinek gyermekei vannak, ki viselje gondjukat, atyjuk, vagy a szomszéd falu lakói?« Valaki megkérdezte: »Tehát nem irgalmas?« Én azt mondtam: »Isten a legbizalmasabb barátotok. Még az akaratunkat is ráerőltethetjük. A legbizalmasabb barátotoktól még követelhettek is: Ide vele, barátocskám!«”

Imagyakorlat

Az Istennel való bizalmas viszony nem érhető el pusztá akaratmegfeszítés útján, hanem rendszeres, folyamatos gyakorlással, amíg az értelem és az érzélem hozzá nem szokik az új belső lelki tartáshoz. Ez a belátás rejlik a hinduizmus legtöbb gyakorlatának mélyén. A *pūjā* ünneplése az *ismétlődés elvére* épül. Ez persze nem valami önkényes ismételtetés, hanem értelemszerűen a nap ritmusába ágyazódik.

A kereszténységben is számtalan olyan imaformát találunk, ami az ismétlésre épül. Így például a Jézus-ima, a rózsafüzér, a litániák, a mise, az éves liturgia, a szerzetesek órái. Manapság már sokan nem képesek belátni az ismétlés elvének fontosságát. A rózsafüzért lebecsülik, az öregek időöltésének tartják; litániák, liturgikus ünnepek már nemigen lelkesítenek.

A racionalizmus gyermekeiként jobban félünk az ismétlés veszélyeitől; attól, hogy az imák rutinjellegű „lebonyolítása” kiüresítheti a lelkieket. Ennek ellentétét, a mindig-újat, az újszerűség varázsát keressük. De a modern embernek mégiscsak el *kell* jutnia arra az „unalmas” felismerésre, hogy semmiféle hitbéli bensőségességre nem az új és másféle, hanem csak a mindig-ugyanaz útja vezet – mert Isten maga a Mindig-ugyanaz és az Örökkévaló. A hívő ember alapvető aszkézise az, hogy ellenálljon az újhoz vonzódo természetes emberi törekvésnek és tanulja meg szeretni a Mindig-is-itt-voltat.

A keresztényekhez hasonlóan a hinduk is mondják a név-imát, amit *nāma-japá*-nak neveznek. Az imádkozó hindu az imádott istenség nevét, egy *mantrá*-t, ima- vagy áldásformulát ismételtetés, amit a guru tanított neki. A hinduk erre az összpontosított

japa-meditációra meghatározott napszakban kerítenek sort, rendszerint kora reggel vagy este, amikor a házi oltár előtt egyedül ülve halkan ismételtetik Isten nevét vagy a mantrájukat. Segítségül gyakorta egy száznyolc szemből álló *mālā*-t (rózsafüzér) morzsolgatnak ujjaik között. Ilyenkor nem a napszakok természetes váltakozása segíti az imádságot, hanem az ember természetes belső folyamata: a lélegzés. Az imádkozó ugyanis a belélegzés és kilélegzés ritmusára egyenletesen elosztja az istennév vagy a mantra-mondat szótagjait, és így a lélegzéssel – és tulajdonképpen a lélegzésben – ismételteti. Végso soron maga a lélegzés emlékezteti az imádkozót az imájára: a lélegzés imává válik.

A hindu olyan tisztelettel bánt Isten nevével, mint a zsidók, akik ezt a parancsot kapták: Istened nevét hiába ne vedd! A nevet jelentő hang Isten hallható megnyilatkozása a földön. Mert Isten a nevében lakozik. Aki így hisz és érez, azt a név – lehet ez akár Jézus neve is – ismétlése fokozatosan megajándékozhatja ama Lény jelenlétének érzékelésével, aki a név „mögött” vagy inkább „benne” lakozik. Isten nevének gazdagságából mind a hindu, mind a keresztény szentek sokat merítettek. Kevesen énekeltek azonban olyan vidám, mégis oly finom megérzéssel erről, mint Nārsi Mehta, a középkori gujarati szent Északnyugat-Indiában:

Isten nevével kereskedem,
jönnek az emberek mindenfelől hozzám.
Minden kasztriból, sokféle származású
emberek kapva-kapnak árumon,
özönlenek hozzám.
Még inséges időkben is telve a raktár,
sem hiány, sem veszteség nem fenyeget engem;
rabló sem rabolhat,
a király sem emelheti adóját.
Kereskedni te is akarsz-e? Próbálkozz vele tüstént!
Isten neve ez a gazdagság,
hírül adom – ha úgy akarod – dobszó szava mellett.
Nārsi minden gondja-dolga:
könyvelést vezetni istene nevérol.
Így telnek a napjai.

Nováky Éva fordítása

Következő számunkból

Jean Vanier: A Bárka közösségeiben

Vitaforum az ember autonómiájáról

(Szilágyi Ákos, Tarnay Brúnó, Balassa Péter, Geréby György)

Joseph Ratzinger a túlvilágról

Csányi László esszéje

Beszélgetés Kerényi Lajossal

Társadalmi igazságosság és az asramok

Mi az asram lényege?

Az asram a kemény munka (sram) helye. Általában kapcsolódik hozzá

- a) egy csoport, melynek *fő célja az isten-keresés*
- b) *akiket egy általuk Isten-tapasztalattal bírónak tekintett ember vezet*, aki érti Isten Szívének útjait és Szólítását (függetlenül az elnevezéstől – hívják ezt a férfit vagy nőt gurunak, ácsárjának, mátádzsinak vagy behndzsinek – a szerepe nélkülözhetetlen);
- c) *mindenféle ember jön ide az egész világról*, a társadalom minden rétegéből, akik hosszabb-rövidebb időszakot töltenek itt, keresve a nyugalmat, spirituális életük irányítását, sőt néha csupán a menedéket, az élelmet, a materiális segítséget;
- d) hogy a különféle emberek otthon érezzék magukat, *az asram életstílus szükség-szerűen egyszerű, az indiai hagyományban és környezetben gyökerezik*; a szemlélődő élet hiteles kifejezése;
- e) *alapvető és lényegi munkája a száadhaná* – komoly, spirituális törekvés az Istennel való egyesülésre a három klasszikus *márga* (út) egyikének-másikának felhasználásán keresztül: *bhakti, dnyána, karma* – szeretet-rajongás, bölcsesség, önzetlen szolgálat az indiai szellemiség jegyében.

Minthogy az asrambeli életet a kontemplációra való készítés, egy belső hívás alakítja ki, az asramok megjelenésbeli különbségei lényegtelenek. Így maga az asram is karizmából jön létre. Ha két, húsz vagy kétszáz ember összegyűlik egy „szent ember” körül, mondván: „Mester, taníts meg minket imádkozni, keresni az Istent, mint ahogy Te tetted” – már meg is született az asram. Nem lehet asramot létrehozni olyan egyházi vezető rendelkezéseire, aki így szól: „Építetek egy asramot a plébániámon, egyházmegyémben, tartományomban.” Ez nem olyan, mint egy iskola vagy kórház alapítása. Az egyházi előljáróságok jóváhagyhatják és bátoríthatják egy-egy ilyen csoport működését, amely már előzőleg engedelmeskedett a belső hívásnak, hogy keresztényi elkötelezettségét az indiai hagyományok jegyében, és egyszersmind a mai korhoz és napi szükségleteikhez igazítva érvényesítse.

Az asram néhány további jellegzetessége

Egy asram lehet nagy vagy kicsi, feketéi erdei környezetben vagy egy nyomornegyed szomszédságában. Ha „munkája” ez utóbbihoz kötődik, akkor a három *márga* különböző szintű gyakorlása mellett, azokba jól beépítve az asram működtethet iskolát vagy kórházat is a környék javára. Fenntarthat nyomdát, könyvtárat, gyógyszertárat vagy farmot. Különböző szociális tevékenységet végezhet, vagy mások ezirányú munkáját támogathatja. De az is lehetséges, hogy az asram semmilyen más tevékenységet nem folytat, mint az „Opus Dei”-t, a meditációt, a *szvadhjájt* (spirituális klasszikusok vagy írások tanulmányozása) stb.

Más szóval az asram a katolikus, tomisztikus terminológiával élve lehet oly mértékig „kontemplatív”, „aktív” vagy „kevert”, ahogy csak kívánja – hozzá kell azonban tennünk, hogy az indiai hagyományban nincs ellentmondás vagy feszültség a kontempláció és a cselekvés, a szakrális és a szekuláris között. Mindkettő Isten megjele-

nési formája. Aki *divja csaksu*-val (isteni látással) rendelkezik, annak semmi sem prófán. Minden megszentelődik általa. Ekképpen megvalósul Tagore és Aurobindo *integrált humanizmus*-eszméje, vagy Swami Sivananda jógaszintézise. (Mellékesen ez az integráció, harmónia, az élet holisztikus felfogása egyike azon dolgoknak, amelyek vonzzák a ma nyugati emberét az asram életmódja felé mind Indiában, mind saját hazájában.)

Vagy hogy dr. R. W. Taylor színes és találó metaforáját használjuk, az asram *khávi* vagy *khádi* lehet. A keresztény *khádi* asramok többsége protestáns. Az asramok kialakulása idején, a 20-as években ezeket nem az eredeti, ősi asram-tradíció inspirálta, inkább a Gandhi-féle asramok, melyek túlnyomórészt a *karma jóga* *szádhaná*-t követték. A katolikus asram-tradíció későbbi, és alapvetően a *denyána* vagy *bhakti márga* vonalába illeszkedik. Azért hívják őket *khávi*-nak, mert a monasztikus jelleg felé hajlanak.

Hogyan tud az asram részt venni az új társadalom létrehozásáért folytatott küzdelemben? Két módon: a tagok aktív részvételével az igazságosságért folytatott munkában, vagy egy kevésbé látványos, de talán hasznosabb módon, magában az asram belső életében. Mindkét esetben az asram társadalmi dimenziókat is ölt.

A szociális dimenzió

Amennyiben az asram istenkeresése, a *móksa* (felszabadulás, az anyagságtól való függetlenség, a 4. életcél) vagy a *Brahma-Vidjá* valódi, úgy feltétlenül megjelenik életében a társadalmi dimenzió. Az asramot nem hagyhatja érintetlenül a fájdalom és szenvedés – érintkezik vele legalább közvetlen környezetében vagy a munkája révén, vagy indirekt módon, saját életén keresztül. Az asram nyugalmat és inspirációt nyújt mind az elnyomottaknak, mind pedig azoknak, akik az igazságosság nevében könnyíteni akarnak az elnyomáson. Az igazságosság belső békéből fakad és békét teremt.

„Kinek van szüksége a békére?” – csattant fel egy kimerült pap-előadó egy asram-belinek, aki invitálta, hogy maradjon még egypár napig, míg belső békéjét helyre nem állítja.

„Mindenki erre vágyik” – jött a gyors válasz. „Ezt hagyta ránk Jézus különleges és sajátos ajándékként. »Az én békémet adom nektek, nem úgy, mint a világ adja.«”

De ez az állandó belső békesség, amelyre minden emberi lény törekszik, önmaga is az igazság működése. „*Pax opus justitiae*.” Ehhez helyes viszonyt kell kialakítani mind Istennel, mind az emberekkel. Ahogy Szent Ágoston mondta: „A béke a rend nyugalma.” Ez a nyugalom és harmónia (az indiai hagyomány jogának hívja) a meghatározó légköre és célja az asramoknak. Ennek ki kell áradnia másokra, mint minden jósnak. *Bonum diffusum est*. Ennek a jósnak és békének az a sajátja, hogy nyilvánítja magát másoknak. Az asramoknak alapvető törvénye, hogy megadja a szív békéjét – nem valamiféle gyáva vagy letargikus békét (ami nem is béke), hanem Krisztus békéjét, hogy mi is „Jeruzsálem felé fordíthassuk arcunkat”, és ha szükséges, „testvéreinkért feláldozhassuk életünket” a békéért és igazságért folytatott küzdelemben.

Az igazságért folytatott harcban való részvétel különböző formái

Az asramok első feladata tehát pusztán létük – a benne élők imaéletével, csendjével, a szív egyszerűségében végzett kemény munkájukkal –, függetlenül attól, hogy a békéért és az igazságért munkálkodnak-e vagy nem. De az asram-életben semmi nem

akadályozza a tagokat, hogy a munkában aktívan részt vegyenek – feltéve, hogy a tennivalók szemlélődésből jönnek létre és oda is vezetnek vissza. (Ha egy tevékenység „túl nagygyá” válik, túl sok energiát vagy időt vesz el, vagy akár az ember szívét foglalja el, akkor nem *karma jóga*, hanem csak *karma*, ezért nem illik össze az asram ethoszával és bátran abba kell hagyni.) Az asramok különféle módokon dolgozhatnak az igazságért. Fenntarthatnak iskolákat, végezhetik a felnőttek oktatását, lelkigyakorlatokat tarthatnak, működtethetnek kórházat, patikát, melyekben a betegségmegelőzés módszereit is tanítják, nemcsak gyógyszereket osztanak. Amennyiben nők is tagjai az asramnak, ők könnyebben tudnak dolgozni a helyi asszonyok körében.

Mindezeket csöndes heroizmussal végezhetik, mint ahogy sok vallásos, ismeretlen, meg nem énekelt Teréz Anya teszi manapság; nem pusztán könyörületességet gyakorolva, hanem ráébresztvén az embereket arra, mit jelent emberinek s egyszersmind isteninek lenni.

Egyik legmeggrázóbb élményem 12 évvel ezelőtt ért, amikor a jógameditációval kapcsolatban tanácsért mentem az egyik asramba. Egy serény, keményen dolgozó, de békével telt paraszthoz küldtek, akit állandóan a földeken láttam nehéz terheket cipelve. Nagyon megszerettem. Kiderült, hogy tudós, s egyszersmind istenhívó ember. Nagyszerű és eleven tanítás volt ez számomra nemcsak a *karma jógából* – mások tiszta, önzetlen szolgálata, mely Isten-szolgálat –, de megtanított a kemény munka és az egyszerű élet szépségére is (csupán két ruhadarab volt átvetve testén), ami önmagában is tiltakozás a kapzsiság és a bírvágy ellen. Természetüknél fogva az asramok – függetlenül az általuk esetleg végzett „tevékenységektől” – eleven tiltakozást jelentenek az igazságtalanság ellen, ami a kevesek kapzsiságából ered és mások szegénységére és nélkülözésére vezet.

Osztozás a szegények életében

a) Életstílus

Az asrambeli élet általában egyszerű; minimális bútorzat, ami lehetővé teszi számunkra az *asztéja* (nem-birtoklás) és az *aparigraha* (nem-erősség) gyakorlását; napi egyszeri rendes étkezés – ami több mint amit milliónyi indiai megengedhet magának, és ami mégis elégségesnek bizonyul még a keményen dolgozó embereknek is. Ajánlott még egy könnyű vacsora, a szellemi élet szempontjából is (és hogy elősegítse a *Brahma-muhrát* meditációt a kora hajnali órákban), valamint a vegetarianizmus. Országunk lakóinak többsége nem engedheti meg magának a húsfogyasztást, ami már önmagában elegendő indok a hústól való tartózkodásra azoknak, akik hisznek a társadalmi igazságosságban – még akkor is, ha nem is gondolják, hogy „lelkek” laknak a húsban, halban, tojásban. A legtöbb nyugati keresztény kezd rájönni arra, hogy az ember pszichoszomatikus egész, így az elfogyasztott étel hat a pszichéjére és így a szellemére is.

De nemcsak arra a hatásra kell figyelnünk, amit életvitelünk és ételeink gyakorolnak lelkiéletünkre. Pusztán az igazságosság is azt kívánja, hogy nekünk, akik azt állítjuk magunkról, hogy mindenkinek biztosítani szeretnénk a megélhetését, tartózkodnunk kell a felesleges dolgok birtoklásától, használatától és a túl sok evéstől – mindentől, amire nincs feltétlenül szükségünk. Gandhi világosan kifejti ezt *Asram-szertartásaiban*. Ha olyasvalamit birtoklok, amire nincs szigorúan véve szükségem, lopást követek el azzal, hogy másokat megakadályozok ennek birtoklásában. És ő nem olyan vallásos emberekhez szólt, akik szegénységi fogadalmat tettek, hanem minden asrambelihez. Ha a héber nyelv számos szava az „elnyomásra” mind azt jelenti, hogy a szűkölködő meglopása, akkor az *asztéja* (ami szintén nem-lopást jelent) szó rendkí-

vül jelentésgazdag lesz azoknak, akik a Bibliát akarják követni, vagy a társadalmi igazságosságért kívánnak dolgozni.

Az életmód egyszerűsége az egyik legfőbb jellemzője és értéke az asramoknak. Egyben evangéliumi is. Hogy egyszerűen éljünk, szükségünk van az anyagiakban szűkölködőkre. Állandóan figyelniük kell rájuk, érintkeznünk kell velük, tanulnunk tőlük. Nekünk, az egyház egészének „szükségünk van a szegényekre”, ahogy Latin-Amerika mártírja, az El-Salvador-i Oscar Romero érsek mondta. Szükségünk van rájuk, hogy megtanítsák nekünk a részvét, az alázatosság, a szolidaritás, a szolgálat értékeit.

Sokan, akik manapság a szociális igazságot hirdetjük, személy szerint egészen kényelmes életet élünk. A „tömeges elembertelenítő szegénységről” beszélünk, de nem tudunk megenni bizonyos „komfort” nélkül, amely az indiai környezetben akár „luxus”-nak is nevezhető, melyet csak a gazdagok engedhetnek meg maguknak.

A mai India 720 millió lakosa közül mintegy 320 millióan élnek a „létférfiumon”, vagy éppen csak felette (amit a Kormány Központi Pénzügyi Bizottsága határozott meg, mint a mérsékelt munkavégzéshez szükséges minimális táplálékigényt). 300 millióan e határ alatt élnek, úgyhogy képtelenek az életbenmaradáshoz szükséges minimum megszerzésére; csak kb. 80 millió embernek van megfelelő ruházata, élelme és lakása. További 13 millióan elég gazdagok ahhoz, hogy élvezhessék a jóléti társadalom kínálta fényűzést. De ez a megdöbbentő szegénység önmagában is jelzi az indiai társadalom súlyos betegségét. A szegénység valódi oka a társadalom igazságtalan szerkezete.

Amennyiben ez így van, őszintén fel kell tennünk magunknak a kérdést – különösen azoknak, akiket nem hagynak nyugodni ezek az igazságtalan struktúrák –, hogy életstílusunk alapján a társadalom hierarchikusan egymásra épülő rétegei közül melyikhez kívánunk tartozni? Lehet, hogy a 320 millió éhező közé nem tartozunk, de talán a 300 millióhoz, akik küzdenek azért, hogy megtarthassák magukat a létférfiumon? Vagy a 13 millió gazdaghoz? Mindenesetre az asrambeli egyszerű életvitelünk megóv minket attól, hogy a társadalmi piramis felső 15%-ába soroljanak, amelybe az elemzők szerint az egyház hívei tartoznak. Ha ezeknek csupán fele elhatározná, hogy az asram életvezetését követi, talán konkrétan, ha nem is látványosan hozzájárulnánk a társadalmi igazságosság létrehozásához. A szívek és lelkek egységének konkrét megjelenése és látható jele lenne ez, mint az őskeresztényeknél a Koinoia (ApCsel 2.42). Az ideál nem a szegénység felszámolása, hanem a közös hit lenne. Lukács nem véletlenül nevezi az őskeresztényeket „hívóknak” és nem „barátoknak” vagy „testvéreknek”. Ebben a hitben csatlakozunk Krisztushoz és egyesülünk egymással, ami megihlette az ő életüket, és ezt kell tennie a miénkkal is.

Mindig könnyű másokat hibáztatni. Van abban is igazság, ha azt mondjuk, hogy a brit gyarmatosítás okozta mindezt, hogy a Nyugat gazdag államai felélik a világban megtermelt javak 87,5%-át, hogy az ország gazdag elitje a bűnös, mert kihasználja és manipulálja a külföldi segélyeket, ugyanúgy a kapitalista gazdasági rendszer, az indiai társadalom kasztokra és politikai osztályokra töredezettsége, a kapitalista értékrend és az indiai ethosz integrált humanizmusát alkotó értékek közötti összeütkezés stb.

De mit használ ez a tudás, ha nem vezet minket személyes, családi és közösségi életünkben ahhoz, hogy magunkban létrehozzuk ezeket az értékeket, mint ahogy Gandhi, Tagore, Aurobindo, J. P. Narayan, Swami Sivananda tette? Ők mindnyájan hirdették az „integrált humanizmus és a holisztikus megközelítés” eszméjét, de meg is élték ezt az asramon belül és kívül egyaránt. Könnyű beszélni a „szegények közötti élet” vágyáról, és valóban, sok hívő már el is kezdte ennek tényleges gyakorlását. Életstílusunkat tekintve ma még túl sokan a „jólét egy szigetén élünk a nyomorúság

végtelen tengerében”. Az önkéntes lemondáson alapuló életet elősegíti az asramok életmódja. Ha valakitől megtanulhattuk ezt, az Mahatma Gandhi volt.

Ha a „félmeztelen fakír”, ahogy Gandhit nevezték, képes volt hangjának felemelése nélkül fellázítani egy szubkontinentst, és éhezésével térdre kényszeríteni Nagy-Britanniát, az azért volt lehetséges, mert asramita volt. Szalmazsákon aludt, szegénységi fogadalmat tett, és szimbolikusán felvette a parasztok ágyékkötőjét és kendőjét. Azok, akik totális forradalmat akarnak és a társadalom szocialista átalakítását, úgy vélhetik, hogy Gandhi a tömegek és a szegények iránt érzett szeretete ellenére megmaradt a kapitalista gondolkodásminták keretein belül, és a társadalom betegségének eredetét nem az osztályszerkezetben vélte fölfedezni, hanem az ember erkölcsi elfajzásában. És valóban, e tekintetben ő legalább annyira igaz keresztény volt, mint hindu moksa-hívő. „Nemcsak kenyérrel él az ember.” Stratégiája az asramok istenkeresésében gyökerezett, ebből eredtek eszméi a bizalomról, a „szív megváltoztatásáról”, az osztályegyüttműködésről. „Burzsoá szemlélet?” A szegénységet és a szegények életét választotta, ezzel konkrétan bizonyította, hogy a társadalmi igazságosságot nemcsak szavakban akarta.

b) „Anawim”-szív

Nem azt jelenti, hogy elzárkózunk a gazdagoktól vagy az elnyomóktól. Úgy tűnik, ezt tenni nem lenne hű sem az evangéliumhoz, sem az asramhoz. Ha megtanultuk a szegényektől, hogy milyen az asram-szív, azt senki emberi lény elől nem zárhatjuk be – mint az asram kapuját sem.

Az asram egyaránt nyitva áll a gazdagok és szegények előtt, bár az életvitel inkább az utóbbiakéra hasonlít. Időnként azonban, némely asramban bizonyos komfortot biztosítanak az egyes szobákban (székeket, asztalokat, mosdót, gyékényszőnyeget stb.), úgyhogy az ezekhez hozzászokottak nem kell hogy teljesen kényelmetlenül érezzék magukat, s emiatt veszítsenek abból a lelki haszonból, amiért felkeresték az asramot.

Jézus maga is, miközben kitüntette szeretetével a szegényeket, tudta, hogyan kell a gazdagokkal bánni. Ugyanúgy törődött az ő lelkükkel, mint a szegényekével. Voltak gazdag barátai, akik tanítványaivá lettek és az ő szellemét követték – Nikodémus, Simon, a farizeus, Máté, Zakeus, Arimateai József – hogy csak néhányat említsünk. Jó látni, ahogy gazdag és szegény összevegyül és eggyé lesz az asraméletben. A harc az igazságért nem jelenti a gazdagok gyűlöletét. Ahogy Leslie Ratus írta, szeretnünk kell az elnyomót, és „szeretjük akkor, amikor minden erőnkkal szembefordulunk lelkileg öngyilkos elnyomó magatartásával. Isten segítségével megnyithatjuk mind a szegények, mind a gazdagok szívét. A társadalmi-gazdasági gondoknak lelki gyökerei vannak. Az igazságtalanság a bűnből, a kapzsiságból, a gyűlöletből és a testi vágyból ered ... A szegénynek és a gazdagnak is meg kell változtatnia szívét”.

Szeretjük mindkettőt, de a szegénytől tanuljuk meg a saját életünk modelljét – ez az anawim. Krisztus szívéből lehet megtanulni az anawim lelkiségét, nem pedig a társadalom pusztá társadalmi-gazdasági elemzéséből.

H. A. J. fordítása

Vandana nővérrel

1986 őszén Új-Delhiben rendezték meg a katolikus újságírók világkongresszusát. A világ minden tájáról érkezett küldöttek zsi bongásában sajátos jelenséggént tűnt fel egy idősebb szerzetesnő. Szá rija égő narancsvörös volt. „Ez a szín a tűz jelképe, ilyen színű a buddhista szerzetesek ruhája: lángra lobbantak Isten szeretetétől” – magyarázta később.

Hamarosan kiderült: a Sacré Coeur, a Szent Szív apácáinak rendjébe tartozik. Évek óta egy buddhista típusú, de katolikus szerzetesközösségben, asramban él valahol a Himalája csúcsai között. A kongresszus utolsó napján a vezetőség kérésére hozzászólásra jelentkezett. A máskor fészkelődő, félig figyelő hallgatóság megrendülve hallgatta egyszerű szavait. A csendről beszélt, amely az emberi érintkezés és az imádság egyik legfontosabb eszköze.

– Kérem, mondja el életútját, s beszéljen közösségéről, munkájáról!

– Pársziként születtem, a párszi vallásban. Először párszi iskolába jártam, majd 11–12 éves koromban apácáknál tanultam tovább. Ott találkoztam egy ferences atyával, aki lelkigyakorlatot tartott nekünk. Aztán egy szent életű apácával. Mindketten erősen hatottak rám. Elhatároztam, hogy katolikus leszek. De mivel még nem értem el a felnőttkor küszöbét, várnom kellett. Két évvel azután tértem át a katolikus vallásra, hogy egyetemi tanulmányaimat befejeztem. Én voltam az első indiai, aki belépett a Sacré Coeur apácák rendjébe. Nem csoda, hiszen ez a rend csak 1940-ben telepedett le Indiában.

– Guruvá hogyan lett?

– Ilyen képzés nincsen, ezt nem lehet úgy megtanulni, mint egy egyetemi tantárgyat; a guruk nem is mind végeztek egyetemet. Senki sem kérdezi, hogy milyen képzettségben részesültek. Én sem kaptam semmiféle oktatást arról, hogyan kell lelkigyakorlatot tartani, hogyan kell a lelkivezetést végezni, hogyan kell nevelni.

– Hogyan került kapcsolatba az asramokkal?

– A hatvanas években kezdtem el tünődni azon, hogy ha ilyen gazdag a szerzetesélet hagyománya Indiában, akkor miért utánozzuk mi a nyugati típusú szerzetességet. Az indiai kolostorok ugyanolyanok, mint az összes többi a világon.

Akkoriban Bombayben éltem és az egyetemen tanítottam. Engedélyt kaptam arra, hogy meglátogassak néhány asramot. Novíciustestvérnő voltam abban az időben. Később egy angol apáca csatlakozott hozzám, Isprija nővér, aki pszichológiát végzett és nagyon érdekelték az asramok. Ő volt az egyetlen pszichológus a provinciánkban. Szerettem volna, ha itt marad Indiában és segít a növendékek nevelésében. Akkoriban ugyanis már tartományfőnöknő voltam. Félttem, hogy nem kapom meg az engedélyt egy külföldi letelepedése számára. De megkaptam s együtt dolgozhattunk tovább. Fölkerestünk néhány asramot; így jutottunk el Risikisbe, a Gangesz mellé, a hinduk szent helyére. Innen fölmentünk a Himalája lejtőire, ahol sok asram található. Ezekben a barlangokban és erdőkben születtek meg az upanisadok írásai.

Egy német jezsuita Punába irányított azzal, hogy van ott egy régi ház, amelyben valaha keresztény *asram* működött. Huszonheten éltek még ott, s arra kértek, legyek a vezetőjük. Az alapítójuk visszament Angliába, hogy ott nyisson hasonló házat, így nem volt gurujuk. Elmentem tehát az anglikán püspökhöz, s megkérdeztem, hogy használhatjuk-e ezt a helyet keresztény asramként. A püspök beleegyezett, és így 1972-től három évet töltöttem ott.

– *Hogyan telepedett le Risikisben?*

– Amikor a tartományfőnökségem lejárt, kértem egy szabbat-évet, pihenésre és továbbképzésre. Először azt gondoltam, hogy az Egyesült Államokba megyek, mert felajánlottak egy ösztöndíjat a spirituális teológia tanulmányozására. Ekkor már eléggé ismertek Indiában az inkulturáció szakembereként. Három héttel az indulás előtt részt vettem a Fülöp-szigeteken egy konferencián, s ott véletlenül találkoztam a lelkiatyámmal. Elmondtam neki a tervemet. Látja, ez a különbség a guru és a lelkivezető között. A gurunak engedelmeskedni kell, a lelkivezetőnek meg egyszerűen bejelenttem, hogy megyek Amerikába, egyévi tanulmányútra. „Micsoda bolondság, egy évet eltölteni Amerikában” – mondta. „Olyan helyre kellene mennie, mint Risikis. Ott sajátítsa el a hindu lelkiséget, s aztán jöjjön hozzánk és tanítson bennünket.” Mi helyt ezt kimondta, tudtam, hogy valójában erre vágyódom, de magamnak sem merem megfogalmazni. Ekkor már előjáróként is megtapasztaltam, hogy eljött az ideje: a novíciáinkat ne Európába és Amerikába, hanem ide, Indiába küldjük tanulni. Ha a buddhistákért akarunk dolgozni, akkor velük kell élnünk, ha muszlimokért, akkor velük. Fölkerestem tehát a generális anyát és megkérdeztem, hozzájárul-e a tervemhez. Azt válaszolta, nem tudja ugyan, miről is beszélek, de mivel jó barátságban voltunk, bízott bennem, így azt mondta, tegyem azt, amit jónak látok.

A szabbat-éveimet tehát Risikisben töltöttem, Isprija pedig elkezdte pszichológiai kutatásait a jóga-elmélekedésről. Néha eljött hozzám Risikisbe, és sokat beszélgettünk a buddhista elmélekedés elméletéről és gyakorlatáról.

– *Milyen érintkezési pontjai vannak a buddhista és a keresztény lelkiségnek?*

– Azt gondolom, át kell értékelnünk az evangelizáció és a dialógus fogalmát. A misszionáriusok mindig Jézussal és az egyház tanításával kezdik az evangelizációt. A hindukat pedig ez így nem érdekli. Ezernyi könyvük van Isten misztériumáról és az elmélekedés módszereiről. A kontempláció a kereszténységben is ismert, de a módszerek jóval kevésbé kidolgozottak, mint a hindu gyakorlatok. Ha a fogalmak világosak, akkor nincs ellentét a keleti és a nyugati típusú elmélekedés között, csak más-más úton közelednek Istenhez. Nyugaton a diszkurzív, logikusan következtető, reflektáló elmélekedés terjedt el, Keleten viszont elcsöndesítjük értelmünket, hogy teret adjunk magunkban Istennek. Arra tanítanak például bennünket, hogy üljünk csöndesen, Máriához hasonlóan, és merüljünk el Isten szemléletében. Ez szépen hangzik, s mindenki örömmel fogadja. Két percet ül így, aztán fészkelődni kezd. Öt perc múlva még inkább; az értelme mindenfelé elkószál. Nagyon nehéz valóban elmerülni Isten szemléletében.

A hinduk sohasem mondják: üljön csöndben és szemlélje Istent. Ők sokkal józanabbak, a testtartással kezdik: a *jóga-aszanákkal*. A testet barátunkká kell szelídítenünk, sohasem szabad gyűlölnünk. Ez is a keresztény félreértések közé tartozik. A keresztény misszionáriusok sok kárt okoztak a hindu és buddhista tanításoknak azáltal, hogy eltorzították igazi értelmüket. Ezek közé tartozik az az előítélet is, hogy a jógik ellenségüknek tartják a testet. Ez nem igaz, mi szeretjük a testünket. Ez ősi indiai tanítás. Ha jól bánsz a testeddel, akkor jól tudsz bánni az értelemmel is, és az engedelmeskedni fog neked. Testünk megfékezése azonban csupán eszköz arra, hogy

tudatosítsuk: a végtelen bennem van. Különben csupán testgyakorlás marad, s nem is nevezhető jógának.

A *hatha-jóga* elsősorban a testtartással: az *aszandákkal*, a lélegzés tudatossá tételével foglalkozik. A *raja-jóga* gondolataink irányítására, értelmünk összpontosítására tanít. A Bhagavad-Ghita szerint Krisna két tanácsot ad ehhez: az egyik a gyakorlás, a másik a nem-ragaszkodás. Ez utóbbi annyit jelent, hogy ha elcsendesítjük vágyainkat és nem ragaszkodunk semmihez, akkor nyugszik meg az értelmünk, és válik alkalmassá a befogadásra. A jóga harmadik fajtája az érzelmek irányítására törekszik, a szerető áhítatra: ez a *bakti-jóga*.

Persze a három fő jógán kívül sokféle változata van még a jóga elmékedéseknek. Például a *japa-jóga* Isten nevének ismételtetése. Ez jó eszköz lehet arra, hogy fölkelt-sük magunkban Isten jelenlétének tudatát s ebben megmaradjunk. Mások nem a *japa-jógát* választják, hanem a lélegzésük által tudatosítják Isten jelenlétét. Ez a tudat a lélegzés segítségével megmarad az emberben akkor is, ha mással foglalkozik, napi tevékenységét végzi. Benne marad ennek a folytonos áramlásnak a sodrában. Ezt jelöli a *hara-asram* neve. (hara – folyamat)

– Kérem, beszéljen részletesebben az asramokról és a gururól!

– Az asram ősi hindu hagyomány szerint az imádság háza: nyitva áll mindenki előtt, aki a csöndet és az imádságot keresi. Az emberek azért keresnek fel egy asramot – a mienket is –, hogy ott megtanítsák őket Isten jelenlétének tudatára. Itt az elmékedés, a kontempláció áll a tevékenység középpontjában. Minden más, a munka is ebből fakad és ebbe vezet vissza.

Minden asramot egy vagy több guru irányít: ő az „Isten embere”. Olyan férfi vagy nő tehát, akinek mély Isten-élménye van, aki a sötétségből a világosságra vezetni ott élő tanítványait. A gurut nem lehet kinevezni. A katolikus egyházban a püspök megbízhatja egyik papját, hogy nyisson egy asramot. Ez azonban nem asram, ez így kolostor. A gurunál önként jelentkeznek az emberek, s arra kérik, hogy tanítsa őket. A hinduk a gurut isteni lénynek tartják, ezen a keresztyének megbotránkoznak. Nehezen értik meg, hogy ebből a terminológiából ne csináljanak gondot: nekünk keresztyényeknek Krisztus az egyetlen igazi gurunk.

A keresztyének a guruban egyfajta előjárót látnak. De a guru nem feltétlenül az adminisztratív irányítója a közösségnek. A guruk többsége erre alkalmatlan volna. Egyáltalán nem értenek a pénzhez és az üzlethez. Ha csekket kell kitölteniük, nem törődnek avval, hogy eggyel több vagy kevesebb nullát írnak az összeg végére. Jobb persze, ha az adminisztratív irányító maga is guru, de ha nem, hát nem.

Az asramban így 3–7 guru is élhet, olyanok, akik mélységes istentapasztalatok birtokába jutottak. Aki fölkeresi az asramot, választ egy gurut magának. Nem kell az előjáróhoz fordulnia. Saját hajlamaiknak, törekvéseiknek megfelelően választják meg a maguk guruját. De addig nem válik senki tanítvánnyá, amíg a guru el nem fogadja őt annak. S a tapasztalt guruk nem mondanak rögtön igent. Először elhárítják a kérést: „Jobb lenne máshoz fordulnia” – mondják, s így teszik próbára a jelentkezőt. A leendő tanítvány szolgálatkészségének jeléül tűzifát visz magával. Ezzel jelzi, hogy fizikai munkájával hozzájárul a guru ellátásához. De ennek szimbolikus jelentése is van, a tanulékonyág: „nem azért jöttem, hogy vitatkozzam, hanem hogy készséggel elfogadjam irányítását”.

Én Swamit választottam gurumnak. Írtam neki, és megkérdeztem, „vihetek-e hozzá tűzifát”. Akkor ismerkedtem meg vele, amikor Punában éltünk a keresztyény asramban. Már akkor meglepett, mennyire krisztusi a gondolkodása. Amikor például egyszer együtt étkeztünk, elkezdett kiszolgálni bennünket – huszonnégyen lehettünk akkor. A fiatalok tiltakozására azt felelte, Krisztus is megmosta tanítványainak lábát.

(Jól ismerte az evangéliumokat.) Azt tapasztaltuk, hogy az evangéliumot egyesek őszintébben, lényegibben élék meg ezekben az asramokban, mint egyik-másik katolikus kolostorunkban.

– *Volt-e kapcsolata a risikisi asrammal a szabbat-év letelte után is?*

– Annyira, hogy azóta is minden évben hat hónapot ott töltünk. A mester lábainál ülve tanuljuk a csöndes szemlélődést. Csodálatos mesterek élnek ott. Ezután hazatérünk. Tanítunk, lelkipályát tartunk.

– *Hogyan került sor arra, hogy önálló asramot alapítson?*

– Akkoriban már elég sokan kérték, hogy velünk élhessenek az asramban. Erre viszont Risikisben nem volt lehetőség. Él ott néhány nagyon merev, a keresztyénységgel szemben ellenséges hindu, aki eleve gyanakvással és bizalmatlansággal néz minden papra és apácára, akiket errefelé misszionáriusoknak hívnak. A szónak pedig igen rossz csengése van Indiában, mert olyasvalakit jelöl, aki erőszakkal akar másokat a maga meggyőzésére téríteni. Egyre több barátunk lett Risikisben s eljött az ideje, hogy önálló keresztyén asramot hozzunk létre. Fölkerestük tehát Swamit, aki akkor a gurunk volt és nagyon bízott bennünk. Azt mondta, elvállalja, hogy segítsen nekünk, de ígérjük meg, hogy nem folyunk bele semmiféle társadalmi tevékenységbe, vagy olyasmibe, amivel a misszionáriusok szokták kezdeni a térítést. Segítséget kaptunk tehát, azzal a feltétellel, hogy a saját asramunkban csöndben, szemlélődésben élünk.

Az érsek felajánlott egy helyet, azt, ahol most élünk. Gyönyörű környéken van, a Himalája hófödte csúcsai alatt. Csendes, távoli vidék. Először egyedül jöttem el ide, hogy körülnézzek, alkalmas-e a hely az imádságra és elmélkedésre, megfelel-e asramnak. Tíz napot töltöttem ott egyedül, a környezetet szemlélve. Találkoztam az itt élőkkel. Azt gondoltam, itt valószínűleg meg lehet keresztyén módon azt, amit Risikisben élünk meg.

1984-ben nyitottam meg az asramot ötödmagammal: egy osztrák, egy német, egy argentin, egy új-zélandi nővérrel és két indiai novíciával. Néhány nap múlva megkérdezte valaki, meglátogathat-e bennünket egyik barátja. Aztán mindennap többen kerestek fel bennünket. Egyiküket sem hívtuk, de ha már eljöttek, szívesen beszéltem nekik az elmélkedésről. Így kezdődött.

– *Hogyan folyik életük az asramban?*

– Elmondom a szokásos hétköznapi napirendünket. Reggel 1/4 5-kor kelünk. Először *aszana* elmélkedést végzünk. Egyszer egy héten ezt közösen végezzük, hogy lássam, helyesen végzi-e mindenki. *Aszana* a helyes testtartást jelenti, amellyel felkészülünk az imádságra. Olyan testtartás ez, amelyben a test kényelmes, de biztonságos helyzetben van, hogy az értelem szabad működését ne akadályozza. Ha testünk rugalmassá lett, az értelmünk pedig engedelmes és figyelmes, elmélyült elmélkedésünk másfél-két óráig tarthat. Ha van velünk pap, misén veszünk részt, ha nincs, paraliturgikus szertartással pótoljuk: meghallgatjuk Isten ígét, imádkozunk, majd megáldozunk.

Aztán reggelizünk, majd a házimunka következik. Mindenki részt vesz benne, a papok és püspökök is, bárki, aki hozzánk jön. Ez megdöbbeneti rendtársaimat. Ők ahhoz szoktak hozzá, hogy kiszolgálják a papokat. De mi ezt tudatosan csináljuk, mint Istennek végzett szolgálatot. Utána mindenki szabad, csöndben töltheti el az idejét, imával, elmélkedéssel vagy munkával.

– *Hogy alakul tovább a nap?*

– Délben rövidebb időt töltünk el együtt imádságban. Ez nem egyéni csendes ima, hanem közösen végzett imádság. Néhány percnyi csönd után valamelyik meditatív énekünkkel kezdjük Isten nevét ismételni. Ez vezet el a belső csöndhöz.

– Énekeljen, kérem, egy ilyen meditatív éneket!

Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, o - Je-su.

Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, o - Je-su.

Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, o - Je-su.

diminuendo ..... rallentando

Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, Je-su, o - Je-su.

Ezt az éneket aztán tíz percig, vagy még tovább ismételjük, ahogy jólesik. Utána a Föld egy-egy országáért, a békéért imádkozunk. (Ezután gyakrabban fogunk imádkozni Magyarorszáért is, mert most már többet tudok róla.) Aztán imákat mondunk a Védákban vagy a Bibliából. Közben sokat énekelünk. Másféle imádságokat is mondunk, például Szent Ferenc imáját (Tégy engem a te békéd eszközévé), aztán tüzet gyújtunk áldozati adományképpen, ahogyan ezt biztosan látta is buddhista templomokban. Minden közös imát ezzel fejezünk be.

Ebéd után elmosogatunk, rendet rakunk. Ekkor jön el a szabad társalgás ideje. Fontos, hogy megismerkedjünk egymással, hiszen a mi asramunkba a világ minden részéről jönnek emberek, sokszor igen érdekes egyéniségek. Isten egyik áldása az, hogy komoly és mélylelkű emberek jönnek hozzánk. Egy cél vezeti őket: Isten és a csend. Csodálatos légkör alakul így ki, s nagyon hálás vagyok ezért Istennek.

– Vannak-e nagyobb időközönként ismétlődő közös imáik is?

– Hetente kétszer beszélek hozzájuk. Ugyancsak hetente kétszer van a *szatszang*-unk. Ez a „szentek gyülekezetét” jelenti. Azokét, akik keresik az igazságot, ahogyan Szent Pál mondja. Szanszkritül így nevezik azt az embercsoportot, amely a *szat*: a lét lényege, az igazság keresésére gyűlt össze. 10–15 percig imádkozunk, énekelünk, aztán egyikünk hangosan elmélkedik. Ezt újabb ének és ima követi. A legtöbb asramban ezzel a *szatszang* be is fejeződik. Mi azonban még együtt maradunk, s megvitatjuk a hallottakat, megpróbálunk válaszolni a kérdésekre. A keresztyének megszokták a szavakkal való imádságot, s kényelmetlenül érzik magukat, ha szavak nélküli imádságra kerül a sor.

Néha megkérjük a hozzánk látogatókat, hogy ők szóljanak hozzánk. Ez többnyire nagyon érdekes, sok fontos dolgot tanulhatunk egymástól. Volt velünk egy amerikai lány. Nem jelentkezett be előre, csak felbukkant nálunk. Szinte semmit sem tudtam róla a keresztnévén kívül. Szívesen elvégzett minden közös munkát: a mosogatást, a kerti munkát, s közben alig szólt. Nagyon mély benyomást tett rám. Néhány napot töltött velünk. Nálunk tartózkodásának utolsó napján megkértem, hogy szóljon a

szatszangon. Érzésem szerint hindu gurutól tanulhatott és óriási tapasztalata lehetett az elmélkedő csendről. Kérdésemre elmondta, hogy évente hat hónapot teljes csöndben tölt egy guru vezetése alatt.

A szatszangot a szokott rendben kezdtük, énekel és imádsággal. Aztán vártuk, hogy szóljon hozzánk. Ott ült néma csöndben. Öt perc telt el, aztán tíz, tizenöt. Én sejtettem, mi játszódik le benne, de a jelenlevők mozgolódni kezdtek. Csak egy ausztriai pap, aki már két éve élt velünk, és kijárta egy guru iskoláját, látszott érteni, ami történik. Ott ültünk tehát teljes csöndben és nyugalomban. Aztán, amikor a kijelölt óra már letelt, elmondtam, mi is történt itt voltaképpen. A lány beszélt hozzánk, de a csend szavával. Akinek füle van a hallásra, az meghallotta, akinek nincs, az nem. Így adott nekünk példát egy amerikai lány a csendre. Meglepett és mélyen érintett bennünket. S a többség mégsem értette, hiszen keresztény hagyományban nevelkedett.

– *Volt-e más hasonló élménye nyugati emberrel?*

– Igen. Egy anglikán misszionárius sok éve élt már a feleségével és barátjával együtt asrami életstílusban. Nyitottan éltek, sok barátjuk volt. Egy napon megjelent náluk a kormány embere, hogy kiutasítsa őket az országból. (Ez ma is megtörténik, minden érthető ok nélkül.) Megérkezett tehát a hivatalnok, s megkérdezte a misszionáriust, hogy mivel foglalkozik. Olyan választ várt, hogy betegeket gyógyít, vagy iskolában tanít, esetleg a földművelésben segít az embereknek vagy más praktikus dolgot csinál. A misszionárius azt felelte, hogy ő csak elmélkedik, s az emberek fölkeresik, hogy együtt elmélkedjenek vele. Amikor már két óra hosszat beszélgettek, a hivatalnok annyira érdekesnek találta ezt az életformát, hogy azt mondta: „Atyám, most már értem: maga nem misszionárius, hanem az Isten embere. Maradhat Indiában. Isten áldja!” s ezzel elment.

A különös az, hogy azok az emberek, akik elűzik a misszionáriusokat, gyermekeiket a mi katolikus iskoláinkba járatják, mert jó nevelésben akarják őket részesíteni. A katolikus kórházak is a legjobbnak számítanak, mert az apácák kedvesen és önzetlenül ápolnak. Szeretik az iskoláinkat és a kórházainkat, mert hasznosak számukra.

– *Igen, mert mi hatékonyan dolgozunk.*

– Valóban, s ezt becsülik is bennünk. Teréz anyát azért csodálják, mert Isten embere, aki minden munkát, még a piszkos munkát is elvállalja.

– *Meséljen még a csend élményének megtapasztalásáról!*

– Ramana Mahrisi 17 éves fiú volt, amikor átélte a halál élményét. Utána a csendet választotta. Írt egy levelet az édesanyjának, hogy ne aggódjon érte, s ezzel eltűnt az emberek közül. Egy barlangban lakott, hetekig nem evett. Közben csodálatos élményeket élt át. Az emberek kezdték fölkeresni. Úgy vették körül, mint méhek a mézet. Megéreztek, hogy Istent tapasztalta meg. Nyitott egy asramot, amely ma is fennáll. Ez a szent életű ember 1953-ban halt meg.

Én is felkerestem ezt az asramot. Egy gyönyörű hegy lábánál feküdt. Ott volt az a barlang, amelyben Ramana Mahrisi fiatal éveit vezekelve töltötte. Egyik legöregebb tanítványa, aki már nyolcvan felé járt, haldokolt. Üzent, hogy látogassam meg. Nem sokat beszélt, szinte már halott volt. Akkor már eléggé ismertük a hindu lelkeséget. Tudtuk, ha szent embert látogatunk meg, némán kell előtte várakoznunk. S ebben a csöndben létrejön Isten jelenlétének valamiféle furcsa vibrációja.

Ott ültünk tehát a haldoklónál. Velem volt egy nővér, aki néma volt, hangját évekkel előtte elvesztette. Egy idő múlva megkérdezték, hogy akarunk-e szólni a szent emberhez, aki a fal felé fordulva az ágyon feküdt. Társam, a néma nővér jelezte, hogy kérdése volna. Én megpróbáltam leolvasni szájáról, de nem értettem, tehát további-

tani sem tudtam. De a szent ember, aki a falnak fordulva feküdt, észrevette, hogy kérdezni akarják, és megértette a néma kérdést. Odafordult társamhoz és a legvilágosabb választ adta arra, hogyan tudjuk mi, keresztények elfogadni az *advaita* (nem-kettősség) élményét, holott mi nagyon határozottan különbséget teszünk Isten és ember között. A nővér ragyogott a boldogságtól. Pontosan ezt akarta tudni. A guru nem hallhatta a kérdést, nem is olvashatta le a kérdező szájáról sem, hiszen nem is fordult feléje. Hogyan tudhatta mégis? Ugye alig hihető? Akik esztendőket töltöttek csöndben, máshogy, sokkal mélyebb szférákban érintkeznek az emberekkel.

– *Az asramban lelkigyakorlatok is folynak. Mi indította el ezeket?*

– Az első néhány hónap után egyre több ember keresett föl bennünket, hosszabb-rövidebb időre. Így elkezdtünk lelkigyakorlatokat tartani számukra egyénileg és csoportosan. A hozzánk érkezők fele indiai, fele külföldi, szerte a világból.

– *Tehát a résztvevők különböző vallásúak. Hogyan tudják mégis összefogni, egységessé tenni a lelkigyakorlatot?*

– Nem törődünk azzal, hogy buddhisták, hinduisták vagy pedig keresztények jönnek-e hozzánk. Mi mindnyájuknak a szeretet Istenéről beszélünk. Mi nem foglalkozunk a teológiájukkal, csak lelkeségi módszereiket vesszük át. Megpróbáljuk megértetni velük, hogy Isten a szív mélyén található meg, Isten, akit mi Jézus Krisztusnak hívunk.

– *Sajnos, India nagyon messze van tőlünk. Pedig bizonyára sokan szeretnék megismerni a hindu lelkeséget, elmélkedési módszereiket.*

– Tudjuk, hogy a távolság miatt sokan nem tudnak eljönni hozzánk. De mi elviszük nekik a hindu lelkeséget Európába, Amerikába lelkigyakorlatok révén. Isprija nővér rendszeresen jár nyugatra lelkigyakorlatokat tartani az asram-tapasztalatok nyomán. Szeretnénk, ha lenne Európában egy állandó épületünk 20–25 szobával. De ez még csak terv.

– *Milyenek az életkörülményeik? Van mindenkinek saját szobája?*

– Igen, ehhez ragaszkodom. Bár sokan azt mondják, hogy ilyen szegény országban nem volna szabad megengednünk, hogy mindenkinek külön szobája legyen. Ehhez az életformához azonban nélkülözhetetlen, hogy az ember bármikor nyugodtan imádkozhasson anélkül, hogy bárkit is zavarna, akár éjjel, akár nappal.

A szobácskák persze elég kicsinyek. Egy ágy van bennük. A Himalájában ugyanis nagyon hideg van, a padlón nem lehetne aludni. Az ágy mellett éppen csak annyi hely van, ahol imádkozni tudunk. Asztal és szék nincs a szobában. Az ablak párkányán egy deszka van, aki írni akar, az mellé ül a földre. Ezen kívül egy fali könyvespolc a szoba egyetlen bútora.

Nekem sok könyvespolcom és irattartóm van, szükségem van rájuk, de a többieknek semmi más berendezési tárgyuk nincs. A nővértársamnak és nekem van még egy második szobánk is, ahol a látogatókat fogadjuk.

Életem során most már oda jutottam, hogy boldogabbnak érzem magam egy ilyen asramban, mint egy európai kolostorban vagy akár püspöki palotában. Európában az emberek rengeteget beszélnek, tréfálnak semmiségekről. Persze a tréfának is megvan a maga emberi jelentősége, hiszen a szeretet és az együvé tartozás kifejezője lehet. De mi az asramokban csak nagyon céltudatosan beszélünk. Csak akkor, ha a beszélgetésnek van értelme, mint ahogy most a mienknek.

Lukács László

EISEMANN GYÖRGY

Prófécia és szépségizmény a szecesszióban

I.

Amikor a Ver Sacrum című lap, a szecessziónak nevezett mozgalom egyik legfontosabb folyóirata megjelent, beköszöntőjében a művészet szent ügyének védelméről beszélt. S törekvéseit a tavaszi megújuláshoz hasonlította. Ezzel pedig máris megnevezte a szecessziós jelenség kulcsszavait.

A művészet szentségként való felfogása arra a romantikus elképzelésre vezethető vissza, hogy a lét igazsága a művészetben keresztül érinti meg az embert. A hasonlóság mellett itt egy alapvető megkülönböztetést kell tenni. A romantika a világot „romantizálni” akarja, vagyis átteremteti és megváltoztatni. Szembenállása jelenidejű, s mindenhez köze van, amit valóságnak érez maga körül. Akár győz, akár menekül; akár boldog, akár szenved. A szecesszió nem száll szembe az adottságok tömegével, hanem túlmegy rajtuk. Amit akar, az nem a létezők megváltoztatása, hanem mindennek új alapokra helyezése. Ezért nyilatkozik meg úgy, mint a jövő művészete, az új élet megvalósítása, tavaszi újjászületés. A jelenkor annyira elaljasodott, hogy szellemi szintről még szembezállni sem érdemes vele. Így támadt az új élet és új alkotás igénye, mely nem valamihez képest más, hanem maga az Újrakezdés. Ezért nevezik „új művészetnek” is.

A szecesszióban ezzel legalább négy évszázad megújulási vágyának mélyebb értelme tárul fel. Most következett el az a pillanat, amikor a jelen megújulási vágya magát a jelent hagyja el. Kivonulás, elszakadás. Az adott világgal semmi közösséget nem vállalni és azzal kapcsolatot nem tartani. Sokan ezt olyan címszavak alá sorolták, mint l'art pour l'art, elefántcsonttorony és ébentorony. De ehhez tudni kell, hogy a kivonulás miért történt és mi a célja. A küldetést hangsúlyozza, a feladatot: a zuhlottsággal szemben a lét igazságát fenntartani és képviselni. Abban a korban, ahol a művészet a szellem menedéke és őrzője. Ezt fejezik ki a patetikus nyilatkozatok. Péladan, a rózsakeresztes rend nagymestere, áhítattal ejti ki a „magasztos fényű fenség, örökké világító szent Grál-kehely”, a „Művészet-isten” nevét. Ady Endre apostoli tartásról beszél a szecesszióról szóló cikkében. Kriesch Aladár a művészetet „lobogó faklyához” és „világítótornyhoz” hasonlítja.

Együtt van tehát ébentorony és világítótorony, az elkülönülés és a prófécia. A szembenállás feloldódik, mert ez a prófécia csakis az elkülönülésből szólalhat meg. Csakis az elszakadásból hirdetheti meg az újrakezdést, az egyetemes lét alapjait.

Ezért a szecesszió nem stílus. Hermann Bahr jogosan tiltakozott mások nevében is: „A szecessziós stílus – jelentik ki – képtelen szókapcsolás!... Nem, nincs szecessziós stílus!” Hofstätter hasonlóan nyilatkozik: „A Jugendstil nem ragadható meg egy egységes stílusforma definíciójával.” Egyébként Rilke is kijelentette, hogy a modernektől távol áll a lehetőség, hogy definíciókkal segíthessenek másokon vagy magukon.

A szecesszió tehát nem külön stílus vagy irányzat, hanem a századvégi megújulás általános, átfogó formája, jele, kifejeződése. A szent tavasz sok helyütt jelenlévő, de sehonnán sem desztillálható tanúsága, előérzete. Vágya és tudatosítása annak, hogy az új életet el kell kezdeni, másképp minden elvész.

II.

A „szent” művészet megveti a naturalizmust, mivel mindenféle korjelenséget, amennyiben pusztán aktualitás, látszatnak minősít és a lét egyetemes igazságához fordul. A szecesszió így radikálisan előtérbe állítja a lét és a létezők viszonyának ősi problémáját, mely az antikvitástól kezdve bűvópatakként vonul végig az európai kultúra mélyén, hogy aztán a modern korban törjön ismét nyíltan a felszínre.

Platón óta az emberi gondolkodás a létezők lényegére és nem a létére összpontosított. Vagyis lényegszerűvé vált, s háttérbe szorította a létszerűséget. Összpontosít, kiemel, de nem az egészből sugároz. (Mallarmé egyébként már Homéroszt is eltévelyedésnek tartotta az orphikához képest.) Ezért beszél Heidegger a lét elfelejtéséről. Amit művészettörténetnek hívunk, az különösen a reneszánsz óta inkább a létezőkben megragadható lényegre, semmint a létre vonatkozó reflexió. Tulajdonképpen ez az, ami már a preraffaeliták kifogásai mélyén is rejlik. Ilyen értelemben az egész újkor művészet esszencialista, vagyis új és új szempontból fölfedezett eszméknek, érzéseknek, új és új lényegmozzanatoknak a kikristályosítója. Ezért van egyáltalán története. (Ami persze nem pusztán „eltévelyedés”, de nem is evidencia.) A művészi stílusok váltakozása „kulturális vállalkozások” sora lesz (Heidegger), ahol az egyik korstílus és irányzat próbálja felülmúlni és meghaladni a korábit, egyre gyorsulóbb ütemben, hogy aztán az egész loholás századunk fordulóján torlódjon. Amikor is végül megszületik a jelszó: le a stílusokkal.

A stílusok harca és váltakozása a legjellemzőbb tünete a művészi esszencializmusnak. És a legképtelenebb esemény, amely a lét egyetemes igazságát érdeklő, a művészet szentségét fenntartani kívánó szellem szempontjából megtörténhet. Az újkor legnagyobbjai ezen maguk is túlléptek. Ezért vetette el például az új utakra lépő Wagner az új stílusok keresését – hogy egy témánkhoz közel álló jelenséget említsünk –, tudván, hogy a megújulás nem stílusok dolga. Amikor a szecesszió a történeti stílusok ellen foglalt állást, nem a régi művészetet vetette el, hanem annak stílusokban revelálódó erőfeszítéseit. A Ver Sacrum szerkesztősége szerint aki a klasszikusokat szidalmazza, az paprikajancsi. Az avantgarde egy része ezt megtette, ezért vissza is hullott a történeti stílusharcba. De ahol a művészet szentség, vagyis a léthez van köze, ott nincs értelme stílusokról beszélni. A szecesszió nem harcol, mint az avantgarde, nincsenek kiáltványai és úgynevezett esztétikai programjai. A néhány programszerű elméleti dokumentuma semmi egyebet nem tartalmaz, mint a megújulás védelmét. De többre nincs is szükség. Az egyetemes lét felé megnyíló művészetnek nem is lehet semmiféle külön esztétikai programja, mivel meghaladja az esztétikát. Mint ahogy minden lényegszerű gondolkodást meghalad. Azt hiszem, az eddigiekből magától értetődően következik, hogy a szecesszió nem esztétikai jelenség, a szó modern-szakmai értelmében. Legfeljebb akkor válna azzá, ha az esztétika is végrehajtaná a maga „szecesszióját”. Ez eddig még nem történt meg. Ugyanez vonatkozik a művészettörténeti tudományokra is.

Az új művészet eszménye tehát az a történés, amit Heidegger Van Gogh festményéről így fogalmazott meg: „Egy pár parasztcipő a műben jut odáig, hogy létének világosába álljon.” A lét világosáról van szó, a létigazság fényéről, s nem a lényeg tükrözéséről. Erre utal Stefan George is, amikor azt mondja, hogy a vers valamely történés

legmagasabbrendű, végleges kifejezésformája. Hoffmanstahl az örök történet szimbólumáról beszél, a világgal való újszerű kapcsolat kereséséről, hiszen „akinek örökké csak tükörképekkel van dolga, se jóban, se rosszban nemigen tudja elképzelni majd, hogy létezik valami állandó.” Ez a keresés vitte a századfordulót az úgynevezett primitív kultúrákhoz és a keleti orientációhoz. Maurice Denis a művészet rekonstrukcióját emlegeti Gauguinnal kapcsolatban. Hermann Bahr a japánoknál a világ öszerzékelését látja, s Peter Altenberget idézi: „A japánok lefestenek egy virágos ágot; és benne van az egész tavasz. Nálunk lefestik az egész tavaszt, és még egy virágos ágot is alig érzékelünk.”

III.

A jelenkor túllépéséhez először is tudatosítani kell az életrend lesüllyedését. A szecesszió, amellet, hogy a szépséghez és az igazsághoz fordul, szembenéz a bűnnel is. E jellegzetes vonásában, a bűn sajátos ábrázolásában jól megfigyelhető a különbség például a naturalizmus hasonló témáitól. Amelyek jó és rossz megkülönböztetését gyakorlatilag pusztán konvenciónak tartják.

Igaz, a szecesszióban is olykor zavarosan elegyedik a romlottság a szépséggel, de a jelentős művekben mindig valamilyen szembeállításról is szó van legalább. Viszonyról, ahol az alantas és a fenséges egymás tükrében jelenik meg. Már az előfutárnak tartott Blake műveiben is gyakran emlegetett kettősség az anyagi áhítat és a sátánizmus. Arthur Symons a szépség és a bűn kapcsolatát elemzi Beardsley-nél, s a Rossz megtisztulásáról, a szépség átszellemítő erejéről beszél: „Az anyag rabságában sínylődő passzív lélek átforrósodik, magasba lendül, elszakad a hozzá tapadó sártól.” Jellegzetesen gnosztikus elgondolás. Az elbukott lélek fölemelkedésének ilyen formája a gnózis tanáiból származik. E felfogás nálunk is érvényesült – vegyük például figyelembe a gnosztikus Schmitt Jenő Henrik befolyását a Gödöllői Iskolára. De a bűntől való távolodás mint felhajtó erő jelenik meg Babits Mihály versében is: *Óda a bűnhöz*.

A bűnösség jellegzetes századfordulói alakját, mondhatni egyik prototípusát Oscar Wilde írta meg a *Salomé*-ben. Hatását számtalan képzőművészeti alkotás bizonyítja. A mű förtelmes atmoszférája, mely különösen Richard Strauss zenéjében érvényesül, egyben taszít is az ábrázolt világtól. A kárhozat iszonyatát kelti. Johanán és Salome végletes ellentéte két világ két szélső pontjáról ütközik. Heródes akkor öleti meg Salomét, amikor a lány kijelenti: szerelmet érzek az ajkaidon, Johanán. Vagyis e mondatnál a szereplői tudat olyan értelmezést ad a történeteknek, mintha a próféta maga is szerelmes lett volna, éppoly eszelősen, mint Heródiás lánya, s morbid szenvedélynek beteljesedése lenne az, hogy a kiprovokált nyakazás után elküldi fejét a lánynak, a csókra. E nyomasztó züllöttség Salome részéről, a bűnös lélekállapot bemutatása tehát – Richard Strauss művében – az attól való irtózat felkeltésével utalhat a létezés ellenkező pontjára. Babits Laodameiája, a halottal ölelkező asszony alakja, a Salome sorsához hasonló hatást vált ki.

Az iszonyat persze csak az első lépés – a megújulás próféciaja a teljes felemelkedésig és átszellemítésig lendít. A szent tavasz tisztító ereje a szempont, amelyben betör Nietzsche elementáris hatása. Nietzsche a századvég alapvető jelentőségű kultúrkritikusa, a létszentség elvesztésének tudatosítója, ugyanakkor az ember egyetemes létének hirdetője, a fölfelé törekvés prófétája. „Minden mélység törjön a magaslatok felé”, hirdette Zarathustra. Az eszmekör hatása közismert az európai irodalomban például a George-körre, vagy nálunk Komjáthytól Adyig, Babitsig és tovább. A szecesszió Ver Sacrum eszményében, az örök megújulás vágyában a szellem hajnalodásának, a lét „napfelkeltejének” nietzschei gondolata talált visszhangra.

IV.

Tehát túllépni a jelenen, megkezdeni az új életet. Erre mozgósít a lét hajnalának eszméje. Átlendülni mindenben, lerázni minden külsőséget, ott hagyni az elkorcsosult valóságot. Gondoljunk Richard Strauss *Imigyen szóla Zarathustra* című szimfonikus költeményének kezdő ütemeire, az eksztatikus napfelkelte-zenére. És ugyanabban a hónapban, amikor Strauss a partitúra végére ért, Gustav Mahler is befejezte a maga Nietzsche-művét, a 3. szimfóniát. A IV. tételben Zarathustra szavaival mondják ki: „A Lét mélységes, s több mint a nappali tudás.” E mondat sem más, mint a létigazság hangsúlyozása a létezők látszataival szemben. Bruno Walter már az első tételt is úgy jellemezte, mint „az örök változatlan lét és a vad, élvhajászó élet” ellentétét. Mahler maga „vidám tudománynak” nevezte a szimfóniát.

Az éjszakából kibomló hajnal szimbóluma az egzisztenciális halálból való újjászületésre is utal. A jelenen túllépés szétfeszíti a lélek mai formáit, hogy valóban elérje a létet, az új életet. Át kell esni a formák átváltozásának élményén. A régi én fájdalmas széttörésén. A benne élő energiák metamorfózisán. Mahler 3. szimfóniájának szövege Klopstock Feltámadás-ódáját költi át: „meghalok, hogy élhessek”. Az új élet kezdetéhez tehát egy áldozat-aspektus is hozzátartozik. A szent tavasz hajnalában ott a beavatás próbája és szenvedése. E két mozzanatot, az újjászületést és a szakrális eseményt fogja össze Stravinsky műve, a *Tavaszi áldozat*. A szent tavaszünnepre, a tavaszi áldozatra hivatkozik a Ver Sacrum beköszöntője is. Az új művészet az elveszett-ségből, a pusztulásból hozza napfényre az új életet – hogy a „lét világosába” állítsa. Így kell szembenéznie a semmivel, hogy a megújulásig eljusson.

Ilyen összefüggésben jelenik meg a szecessziós tavaszban a halál, az áldozatiság, mint a létre szentelő erőforrás. Már Wagnernél is, a *Parsifal*-ban tavaszi pompa és halottasmenet jelzi együtt az átváltozást. A tavaszi halál motívuma végigvonul az egész századfordulón, a magyar irodalomban is. „Elöttem Tél, nyomomba Nyár / S Tavaszkor meghalok.” – mondja Ady Endre. Tóth Árpád *Új tavaszig vagy a halálig* címmel ír verset. Babits az Irisz-költeményben a halálvágyat a tavaszhoz köti, de még Laodameia holttestét is a kikelet virágai borítják.

V.

Ha azt a szimbólumot keressük, amelyben a tavasz és az áldozat együttes értelme kifejeződik, csakis a virágra gondolhatunk. A szecesszió virágmotívuma két világot köt össze, ahogy arra Babits Mihály sorai is felhívják a figyelmet. (*Paplanom virágai*) Virággal díszítik a sírt, a halottat – és a nőt, különösen a nászra készülő menyasszonyt, a szépséget. Az összefüggést már többször észrevették. Ady testvérnek nevezi a nőt és a temetőt. (*Asszony és temető*) E két világ találkozik a preraffaeliták Ophelia-képein, a halott menyasszony ábrázolásán. És minden olyan pillanatban, ahol a tavaszi áldozatot meghozzák. A virág a lélek szimbóluma is, de azé a léleké, amely a Ver Sacrum erejéből születik újjá. Indázásán ott az új élet fénye, és a régi halála.

Schopenhauer a művészetet az élet virágának tartotta. S „mindennek legmagasabbra fokozottságát”, „legtökéletesebbre fejlettségét” látta benne. A virág-ornamentika ezt a felfokozást járja be. Így lehet az átszellemítés motívuma. Utat nyit, túlmutat a jelenen. Schopenhauer a látható határain túlra terjedésről beszélt. Ledőlnek a határok, tavaszi halál és tavaszi újjászületés válaszfalai, s a virág terem közöttük kapcsolatot. Ezért mondja Schuler, hogy a növény a nyílt lét szimbóluma.

Stefan George egymás után két verset írt a virágról: az egyiket egy halott ifjú emlékére, a másikat a „titokzatos istennőhöz”, kinek szája „haldokló mosolyra rándul”. Tudta, mit jelent a kapcsolat: virággal díszíteni a sírt és megajándékozni a szépséget. Más helyeken azt mondja, hogy a virág olyan, „mintha meghalna éppen”, de a „szerelem halk álma” él benne. Ezért szólít fel: „Légy inda, virágzó”. Vagyis vegyük magunkra a viráglét nyíltságát. Szövődjön össze bennünk a lélek és a lét. Rilke szavaival: a virág „roskadón telített a léttel”. Ezért hasonlít szerinte a születő Venus karjaihoz – összekapcsolva szerelmet, újjászületést, a lét ritmusának pompájában. „Hangtalan élet, végtelen virágzás.”

A képzőművészetek színeiről és vonalairól Alexander Bernát úgy nyilatkozott, hogy a szín a dionysosi, a vonal az apollói elem. E nietzschei jellemzésű formaelemeket egyesíti a virágornamentika. „Sötét szín izzik, vékony vonal indul”, olvassuk Tóth Árpádnál. Goethe azt mondta a színekről, hogy azok a fény szenvedései és tettei. A szecesszió ezt a színérzékelést a virágélményben folytatja, ahol a lét fénye a színek pompájában sejlik fel. Ahogy Rilke mondja a rózsáról: teste csupa fény, s a szirmokon mégis a színek gazdagsága lüktet. De hasonlót ír a sötétségről is: a síron nőtt virág a Mélysötét vallása színekben. Fényesség és mélysötét érintkezik tehát – a szépség, a szerelem és a halál szívérványszerű találkozásában. Vagyis a virág-ornamentika nyitottságában. Az élet és az elmúlás felé való együttes megnyílásban.

E virág-élményt a zenében hangszínek hívják. A lírai és a festői színhatásoknak zenei formája ebben az újfajta hangzásterben jelentkezik. A századvégen elterjedő hangszínkultusz is, mint az irodalomban Rilkenél, a fény és a mélysötét tetteit akarja bemutatni. A „végtelen virágzás” ritmusát és filozófiáját. Olykor szinte programszerűen is találkozunk e szándékkal, mint Wagner viráglányainál, vagy Richard Strauss nimfa-tercettjében, Debussy arabeszkjeiben, Bartók virágzás-tételében. Az indázó hullámvonalak, folyondár-melódiák a tudatos lényegyszerűtlenség benyomását keltik, melyek a megfogható lényegen túli léthez akarnak érkezni. Az angolokkal kapcsolatban a preraffaeliták mintájára prepurcellianus iskoláról beszélnek. Vaughan Williams, Gustav Holst vagy Delius virágzenéjét kelta reneszánsznak is nevezik.

Arnold Schoenberg már hangszín-dallamokat emleget. Ifjúkori műveinek, a Jacobson verseire írott Gurre-daloknak, továbbá a George verseiből megzenésített dalciklusnak is egyik kedvelt összetevője ez a tendencia. Őt *zenekari darabjának Színek* elnevezésű tétele pedig teljes egészében egyetlen akkordra épülő hangszínváltások sora. Schoenberg szerint a hangszíndallam „közelebb hoz hozzánk valamit, amit csak álmainkban vélünk észlelni; amely kiszélesíti kapcsolatunkat valamihez, ami ma még élettelennek látszik – azáltal, hogy a magunk életéből lehelünk életet valamibe...” Figyeljünk fel; hasonlót mondtak a költők a virágról: megnyíló kapcsolatok nyomán a lét áramlása, élet és elmúlás találkozása, új életre keltés és születés, átszellemítés. Ebben az eszményben hittek azok is, akik a virágban megtestesülő életformát akarták szolgálni: a századvégen újjáalakuló Rózsakeresztes rend lovagjai.

Így lett a virágmotívumból profécia. Az eredeti Ver Sacrum eszménynek, a művészet szentségének, a tavaszi megújulásnak, a jelen túllépésének és az új élet kezdetének proféciaja.

VI.

E profétikus ornamentika két legfontosabb, egymással összefüggő, konkrét formaeleme: az ellentétezés és a variativitás.

Csupán jelezhetjük azt az összefüggést, mely a bergsoni filozófia időfelfogása és a modern variatív ornamentika látásmódja között fennáll. A teremtmény idő gondolata

minden pillanat másságát, különművéségét hangsúlyozza, ugyanakkor a meghaladott múlt odatartozását is. E fejlődésben az idő és a lélek folyvást megújul, miközben továbbviszi azt, amit már megvalósított. Így az életlendület a régiből eredő és az új felé tartó formák végtelen variációjában nyilvánulhat meg. Mely a teremtmő megújulás mámorát, a formák eksztatikus fokozását, a túlradó energiák kitérését inkarnálja. A lét variációs feltárulása és művészi megragadása közismert az olyan művészi gesztusokban, mint a végtelenbe áramló hullámvonalak, csapongó virágindák és egyéb, állandóan bonyolódó, önmagukat hatványozó motívumok. Ruskin mintha a bergsoni felfogás művészi előzményét fejtegetné: „A végtelen kifejezése az, ami a hajladozó vonalat is kedvessé teszi a szemnek; mert a végtelen változatosság és mozgás, az élet, a növekedés gondolata fűződik hozzá.” Az állítólag térbeliségen alapuló képzőművészetekben is megjelennek az idődimenziók – a preraffaelita ornamentikának már időhatása is van. Külön téma a szecessziós motívumokból származó időélmény.

Irodalmi téren most csak Babitsra hivatkozunk, akinek kapcsolata a bergsoni filozófiával régóta elemzett és közismert tény. A variatív ornamentika megfigyelhető a babitsi vers gondolatrítmusától kezdve egészen a költői képek, jelzők, mozgékony, egymásra utaló és egymástól távolodó dinamikáig, a jellegzetes nyelvi bravúrokig. Végtelen változatosság, hullámlás – ezek a szakirodalom ismétlődő megállapításai. Szabó Lőrinc mondja például az *Esti kérdéstről*, hogy benne „a kérdésre is kérdés lesz a válasz”. Szerb Antal szerint a mondat a végtelen felé hullámlzik. Rába György a végtelenbe tendáló emlékképeket hangsúlyozza, s Babits költői vízióit összefüggő képszalaghoz hasonlítja stb. Babits maga írja a Bolyai-versben: „Új törvényekkel, túl a szűk egen, új végtelent nyitottam én eszemnek.” Hasonlóképp jelenik meg az „egyetemes folytonosság” eszméje Rilkenél is, a világtérben való „ritmikus lebegés” élményében: „Egyetlen hullám: vagyok lomha tengered, habverés; te minden tenger közt lehető legnagyobb – új tér-nyerés.”

Zenei területről a századforduló legfeltűnőbb variatív fantáziájú szerzőjére utalunk: Mahlerre, akinek egész életművén végigvonul e formálásmód. Méghozzá teljesen a fináléhatásra épülve, ahogy azt már találóan megjegyezték.

A variativitásból természetesen következhet az ellentétezés – amikor a változtatás önmaga poláris ellentétéhez ér. Végletek nyitnak kaput egymásra, ahogy a virágmotívum is a lét nyitottságát jelenti, határok leomlását. Az ellentétek találkozásában végletek összefüggései tűnnek elő, ahogy a lét a semmi terében izzik föl, s a tavaszi újjászületés mellett ott a tavaszi áldozat. Ahol kezdet és vég egybeesik, ott lesz a dal örökifjú, mondja Rilke. „Vagyok a kezdet és a vég”, olvassuk George híres sorában.

Az ellentétezés megdöbbenővé válhat, mivel a végletek kapcsolódása szétfeszíti a szemlélet megszokott kereteit. Ilyen a szecesszió heurisztikus mozzanata. A legmegdöbbenőbb hatás tragikus és komikus, fenséges és groteszk összevillantásakor keletkezik. Még Ruskin is egy helyütt a „groteszk idealizmus” paradox kifejezését vezeti be, s leszögezi, hogy a „legnagyobb igazságokat minden nemzet minden korban a groteszk idealizmus által fejezte ki”. Mahlernél közismertek a hirtelen átcapások magasztosból triviálisba. A téma és a feldolgozás ellentéte olvad össze az I. szimfónia Adagio tételében, ahol a transzcendens fenségű, monumentális kompozíció alaptemája az együgyű dal: János bácsi, János bácsi, keljen fel. Schoenberg II. vonós-négyesében pedig egyszer csak felidéződik a kedélyes bécsi melódia, az „Ach, du lieber Augustin”, hogy aztán később George szavai lépnek meg a hallgatót: „Idegen bolygók levegőjét érzem.” Emlékezzünk Mahler vallomására, mely a századfordulón született, de mindmáig élő érzés: „egész életem egy nagy honvágy”. Hasonló otthontalanság szólal meg Schoenbergnél, a *Pierrot Lunaire*-ben.

A romantika „sóvárgásának” egy érdekes folytatása az, mely a bohóc Pierrot honvágaként él tovább. Ugyanaz a különbség közöttük, mint amit a jelenhez való viszo-

nyukban láttunk. A sóvárgás romantizálni akar, a szecesszió honvágya pedig túllépni mindenben. De Pierrot a létezők jelentéktelenségében a fájdalmas komikumot érzi. Szintén megéli az ellentétező létornamentikát, de már a teljes kisemmizés után vágyakozik az igazi léthez.

VII.

Arthur Symons a Pierrot-figurát a kor egyik alaptípusának tartotta. Azóta sokan elemezték, divatos téma lett. A modern bohóc kettősségét, az ellentétek sajátos megélését és szemlélését Picasso, Chagall vagy Gulácsy képein éppúgy észrevették, mint Schoenberg *Pierrot Lunaire*-jében, Stravinsky *Petruskájában* vagy Richard Strauss *Till Eulenspiegelében*. Rilke *Ötödik duinói elégiáját* Picasso egyik Harlekinje ihlette, s a bohóc léthelyét így határozza meg: „Keserves Sehol, a mondhatatlan hely”. Pierrot és társai a „seholban” vannak, vagyis a semmiben, a létezőktől-eloldottságban, mindentől megfosztva és ugyanakkor megszabadítva. A mondhatatlan helyen. Ezért bohócok, mert meghatározhatatlanok, megfoghatatlanok. Kitaszítva élnek a semmiben, s elementáris honvágygal, teljes intenzitással vonzza őket magához a lét.

Pierrot szomorú tekintete a létezőkön túli létbe néz, ide vágyakozik: a jövőbe, az újba, a szecesszió tavaszába. Alekszandr Blok írja, hogy „a bohóc ölelésében a vén világ megszépül, megfiatalodik”. Ezért oly megrendítő a virág és a bohóc találkozása. A nyílt lét találkozik a megfoghatatlannal, mint Laforgue Pierrot-ciklusában.

A szecesszió bohóca egy lépésre van attól, hogy hős sz legyen – mint ahogy az ellentétező ornamentika a groteszk és a hősi átváltását is kedveli. Érezhető ez a nietzschei ihletettséggű kötél-táncos-figuráknál, mint például Babits versében (*A vén kötél-táncos*). Amikor Nietzsche Zarathustrája lejött a hegyekből, kinevették és bohócmutatványokat vártak tőle, mint a kötél-táncostól. A hős sz egy hajsza választja el attól, hogy nevetséges legyen, de ez a hajsza minden. Pierrot így Zarathustra közeli és távoli előképe – egzisztenciális előzménye. Nietzsche maga mondatja hősével: közé-püzt fekszem még én az ember, a bolond és a holttest között. A modern Harlekin a modern hős lárvalakja, aki lélekben már elindult a Ver Sacrum felé. Ma komikus, holnap áldozat lesz. Olykor egy művön belül teszi meg ezt a lépést, mint Bartóknál. A csodálatos mandarin félig bohóc, de már hős. Ugyanígy Richard Strauss *Don Quixotéja*.

Harlekint Jung is hősnek nevezte, mondván, hogy ő az, aki át akar gázolni Hádesz vizein. Vagyis új életet keres a halálon túl. A semmiben áll, a seholban, de útban van a tavasz felé.

VIII.

A szecesszió szépségeszménye közvetlenül a virágfilozófiából ered. A nyíltság szimbólumából, a végletek találkozásából. Ahol a lét variatív végtelensége és ellentétező áramlása előtűnik. A szépség tehát határjelenség, a határvonalon van. (A még megélhető, elviselhető, és a már elviselhetetlen, a pusztító határvonalán. (Lásd Hamvas Béla fejtegetéseit, ahonnan több ösztönző gondolatot merítettünk.) Az élet végsőkéig fokozott intenzitásában, ahol már a semmi levegője is érződik. Ezért mondta Rilke az *Első duinói elégiában*, hogy a Szép az iszonynak kezdete csak. Erről írta George, hogy „kivánd a rémet, s a szépet csodáld”.

A szép az iszonynak kezdete, mert megnyitja az életet a halál felé, feloldja az emberi világ elkülönültségét, az egésztől való elzártságát. Ismeri a szent tavasz áldozatát,

a létezők elmúlásán alapuló megújulást. A szecessziós szépség ott van, ahol valami meghal és valami megszületik. A létornamentika a semmi felé tart, hogy újjászület-hessen. Állandó izzásban van, de a semmitől érintve izzik föl. George szerint: „nem múltó szellem vonzza a múltandót”. Az ilyen szépség örökös nyughatatlanságban él. Innen csapongása, túlradása, áradó hullámozása. Nem ismeri azt az állapotot, amit Nietzsche megvetően mániákus befejezettségváagnak, Endesuchtnak nevezett.

Amikor a létszerű és lényegszzerű művészetek különbségéről beszéltünk, Platónra utaltunk. Nos, Platón volt az is, a szép lényegének az alétheiát tartotta, vagyis a fel-fedést, a lét megnyílását. A szép itt áthidalja az idea és a jelenség közötti szakadékot. (Gadamer) „Egyedül a Szépnek jutott osztályrészül, hogy kivilágoló lehessen”, olvas-suk a *Phaidros*-ban. Vagyis a lét a szépben érzékelhető, mert benne közvetlenül meg-nyilvánuló. A művészetek megújulási ösztöne mindig erre a közvetlenségre töreke-dett.

E platóni felfogás születik újjá a preraffaelitáknál, bírálva az újkori művészeti fej-lődést. Ruskin még a szeretet és a szépség összetartozását is átveszi, amikor azt mondja, hogy „a szeretet minden szépség forrása”. Hiszen már Platón Diotimája is arra tanított, hogy a szépséghez a szeretet útja vezet. Ahol a szépség a lét kivilágolása, ott mindig összefügg a szeretettel, ahogy ez a platonikus gondolkodóknál is többek között megfigyelhető.

A lét nyitottságában tehát együtt van szépség és szeretet. Így a virágszimbólum újabb jelentéssel gazdagodik. Amikor Rilke azt mondja: „mi nem szeretünk úgy, mint a virág”, azt is mondja ezzel, hogy mi nem létezünk úgy, mint a virág. Nem élünk abban a szépségben. Hiszen az élet minél szebb, annál létszerűbb, és annál több ben-ne a szeretet. Egyszóval: annál virágosabb. A szecesszió prófétikus szépségeszménye: életünket virágszerűen leélni. Ami annyit tesz: a sorsot az újjászületés felé megnyitni. Elmúlás és keletkezés határvonalára tenni. Ahogy a virág színeiben egyszerre pom-pázik a fény lüktetése és a mélysötét vallása. Rilke gyönyörű sorai szerint, szabad for-dításban: „aki virágozni tudna, annak szíve a gyöngye veszélyeken túl élne, a nagy végzet igaz vigaszán.” A megújulás értelme az, hogy búcsúzás, s a búcsúzás értelme az, hogy hazatérés. „Úgy múltunk, mintha örökre maradnánk”, írta George. Ez a Ver Sacrum titka, tartalma, éthosza, alapja. A létet a Ver Sacrum formájában elképzelni: ez a sze-cesszió. Meglátni az örök újjászületés és az áldozati ünnep összefüggését, mely a mű-vészet egyik legnagyobb távlatokat nyitó eszméje.

Számunk írói

Bagdy Emőke orvos-pszichológus, kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár

Dobai Péter író

Eisemann György irodalomtörténész, ELTE

Erdel János esztéta, Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola

Martin Kämpchen német vallástörténész, Nyugat-Bengália

Nádudvari Anna író

Tarnay Brúnó teológiai tanár, Pannonhalma

Portugália – ahol Fatima van

Hetven éve, 1917. május 13-án kezdődik a történet. Három fatimai pásztorgyermek jelenést lát. A legelő közepén álló tölgy fölött megjelenő nőalak arra kéri Luciát, Jácintát és Ferencet, hogy a következő hat hónapban mindig 13-án jöjjenek ugyanide – és közben naponta imádkozzák a rózsafüzért! A gyermekek nem tudnak élményükről hallgatni. Elbeszélésük híre megosztja az embereket. Lucia anyja rá akarja venni lányát a „hazudozás” abbahagyására, a mondottak visszavonására. A falubeliek egy része kineveti őket. Néhányan azonban június 13-án követik a gyermekeket. Ők nem látják a jelenést, de mintha a tölgy ágai meghajoltak volna; mintha a nap átmenetileg szokatlan módon elhomályosult volna... Lucia pedig mindenki által hallhatóan szól valakihez. Majd mintegy tíz perc múltán bejelenti: a Hölgy elmegy. Ez persze nem bizonyíték. Fatima plébánosa, aki többször magához kéreti Luciát, láthatóan kételkedik. A lisszaboni pátriárka megtiltja, hogy a papok a jelenés helyének búcsújárás-szerű látogatásában részt vegyenek. A sajtóban sorra jelennek meg a gúnyos írások. Vannak, akik ellentüntetést szerveznek.

A bizonytalanság eloszlátására Lucia július 13-án arra kéri a jelenés asszonyát, mondja meg, ki ő és adjon valami bizonyítékot. Október 13-án megmondom – hangzik a válasz. Viszont három „titkot” bíz a gyermekekre. Az első a pokol látomása. A második Mária szeplőtelen szíve tiszteletére és engesztelésére szólít. A harmadikat máig sem hozták nyilvánosságra. A kísérő tömeg, 4–5000 fő, ismét csak Luciát hallja, de újra megjegyzi a nap furcsa, tompa színét s a tölgy körül többen fehér ködöt látnak, ami a jelenés elmúltakor távozik.

Augusztusban váratlan közjátékra került sor. Portugáliában a század elején keményen vallásellenes kormány volt uralmon. A szerzetesrendeket még 1910-ben betiltották. Az egyházellenes beállítottság a politikai karrierhez is jó eszközzé vált. A 26 éves járási tanácselnök, aki alá Fatima tartozott, harcos szabadgondolkodó volt. Ez a tisztviselő augusztus 11-én kihallgatta a három gyermeket s fenyegette őket, hogy ne menjenek többé a jelenések helyére. 13-án reggel pedig a járási vezető a helyi plébániáról egyszerűen elrabolja a 7, 8 és 10 éves gyermekeket. Ourem-ben, a járásszékhelyen börtönbe csukják őket, kivégzéssel, megégetéssel, forró olajba főzéssel fenyegetik, majd egymástól elkülönítve őket, sorra jelentik, hogy Jácintát, majd azt, hogy Ferencet is „már megfőzték”. A kicsik azonban egyszerűen nem tudnak mást mondani. 15-én titokban visszaviszik a gyerekeket a plébániára, ahonnan csellel elvitték őket. 19-én „menetrenden kívül” megismétlődik a jelenés. Szeptember 13-ra már 30 000 fős tömeg gyűlik össze s figyeli, hogy egy fénygömb közeledik a tölgyhöz, majd ott köd vagy fehér felhő alakul ki...

Október 13-án hideg van, esik. Mégis 70 000-en jönnek össze. Lucia megkérdezi a jelenést: „Asszonyom, ki vagy és mit óhajtasz tőlem?” „Én vagyok a Rózsafüzér Királynője” – szól a válasz. A sokaság a fát s a furcsa ködöt figyeli, mígnem Lucia felkiált: „nézzétek a napot!” A jelenlevők és a környékbeli falvak és városkák lakói érthetetlen dolgot látnak. A nap ekkor is tompa sárga fényű. Bele lehet nézni. Hirtelen mozogni, forogni kezd, minden irányba különböző színű fénycsóvákat lövellve. Volt, aki 40 km

távolságban figyelt fel a napjelenségre. Négy perc után a forgás eséssé változott. A nap cikcakkos vonalban esni, közeledni látszott, heve fokozódott, az előbb még bőrig ázott emberek megszáradtak. A közeledő nap mindenkit megrémített. Sokan a világ végét várták. Miután a nap „visszatért helyére”, mindenki biztos volt, hogy csoda történt. A vallásellenes, és eddig a „jelenéseket” és a hiszékenységet gúnyoló lisszaboni lap, az O Seculo október 15-i száma részletesen közli az eseményeket. Számos egyéb pártatlan beszámoló mellett ez a cikk is hozzájárul a napjelenség és a jelenések általános elismeréséhez.

Mindebből mégis csak Lucia beszámolója, néhány jegyzőkönyv s néhány érthetetlen természeti jelenség a mindenki által elfogadott és vitathatatlan tény. A jelenésről, „a Hölgyről” s a titokról többféleképpen lehet vélekedni. 1982-ben a budapesti Kossuth Kiadó megjelentette G. de Séde könyvét (A fátimai csoda), amelyben a szerző nem kevés képzelőerővel papi „összeesküvésről” ír. Szerinte jóhiszemű gyermekeket megfélemlítették egy, a fára csempészett szoborral, amit tükör fényével mutatnak volna élőknek, míg a szavakat egy közeli bokorból mondta volna valaki. Vagy egy másik lehetőség, de Séde fantáziájában: máshonnan származó fanatikusan vallásos nő „játszotta” a Hölgy szerepét. S hogy a gyerekek bizonytalansága árulkodó ne legyen, a két kisebbnek „gyanús körülmények között” meg kellett halnia, míg a legidősebb Luciát „fiatal kora ellenére” zárdába zárták. De Séde számára az egész történet „csalás”, „szélhámosság, amely vallás álarcát ölti magára.”

A leiriai püspök, akinek egyházmegyéjéhez Fatima tartozik, évekig nem foglalt állást. 1922-ben hivatalos egyházi vizsgálatot kezdtek. Az érintettek, a tanúk, a szakértők stb. ismételt meghallgatása hat évig tartott. 1930. október 13-án hirdették ki a püspöki állásfoglalást. „Úgy ítéltük, hogy hitelre méltónak jelentsük ki a három kisgyermek látomásait..., hivatalosan is jóváhagyjuk a fatimai Szűzanya tiszteletét.” XII. Pius pápa többször hivatkozott a fatimai Szűzanyára. VI. Pál és II. János Pál pápa is elzarándokolt ide. A húszas évek vége óta Fatima nagy búcsújáró helylé fejlődött kórházakkal, orvosi rendelőikkel. Igen sokan jönnek gyógyulásért imádkozni és sokan térnek innen meggyógyulva vagy megbékülve haza. A jelenésekben való hit azonban nem elmaradhatatlan része a keresztény vagy akár a katolikus meggyőződésnek. A leiriai püspök, a pápa, zarándokok immár milliói és még sokan valóságnak tartják a Szűzanya megjelenését. De jó katolikus lehet az is, aki érzéki csalódást vagy más eddig nem ismert természeti jelenséget feltételez. Mint ahogy Portugália vallási élete sem változott meg 1917, a fatimai események óta.

Portugália színgkatolikus, de vasárnaponta csak minden harmadik ember van ott a szentmisén. A harmadik világ országaiban ma is 4000 portugál pap, szerzetes és világi dolgozik a missziókban, de a papnak jelentkezők száma csökken. 1960-ban 1300, 1977-ben 435, 1983-ban 527 volt a szeminaristák létszáma. A 4853 aktív pap mellett 506 szerzetes testvér és 7300 nővér dolgozik a lelkipásztorkodásban.

A portugál katolikus egyház mintegy 1200 intézményről gondoskodik. Ezek közé tartozik 48 kórház, 37 rendelőintézet, 211 szociális otthon, 130 árvaház, 203 óvoda, 65 a papnevelést előkészítő középiskola és 185 egyéb középfokú tanintézmény. Az evangelizációs munka erősségei a tömegkommunikációs eszközök és a felsőoktatási intézmények. 212 plébániai újság, 69 helyi napilap és 33 folyóirat tartja elsődleges feladatának a keresztény kultúra továbbadását. A katolikus gyermekújság 70 000 példányban jelenik meg. A katolikus könyvkiadók évente 100–120 új művel jelentkeznek. A televízió a vasárnapi szentmisén kívül heti félórányi vallási hírányagot sugároz. Az állami rádió is közvetít vasárnapi szentmisét. A katolikus rádióadó, a Radio Renascença középhullámon és URH-n napi 24 órás műsort ad.

Három nagyvárosban van Katolikus Kulturális Központ, ahol 3 év levelező oktatás és egy gyakorlati („szakdolgozati”) év után lehet középszintű teológiai végzettséget

szerezni. 1968-ban Lisszabonban katolikus egyetem nyílt. Jelenleg bölcsészeti, teológiai és társadalomtudományi kara működik.

1980-ban a Világi Katolikusok Országos Konferenciája számos javaslatot tett. „Meg kell szervezni a világiak keresztény képzését.” „Meg kell rendezni a különféle közösségek és mozgalmak rendszeres találkozóit!” „Támogatni kell az egyház és a társadalom, különösképpen pedig a család és az ifjúság kérdéseivel foglalkozó összejöveteleket!” „Munkabizottságot kell alakítani a II. vatikáni zsinat tanításának terjesztésére!”

A majdnem magyarországnyi (92 000 km² területű, 9,5 millió lakosú) Portugália 1974. április 26-án, ötvenéves diktatúra után új életet kezdett. Nagy gyarmatai, Angola és Mozambik önállóságot nyertek. Gyors ütemben kiformalódott a társadalom demokratikus intézményrendszere. Az addig elszigetelt ország 1974 óta egyre inkább részt vesz Európa gazdasági és kulturális életében. Szociális és gazdasági téren sok a tennivaló. A problémák megoldásából az egyház sem akar kimaradni.

M. M.

HIT ÉS ÉLET

Utolsókból első, elsőkből utolsók

Tizen- és huszonéveseink körében nincs sikere a sikernek, állapítják meg szociológusaink. Életük a magánszféra és az egzisztenciális biztonság értékei köré szerveződik. A fiatalok vágyait megbénítják lehetőségeik. Hiányaik, nem céljaik mozgatják őket. Háttérbe szorít az önmegvalósítás igénye, a boldogulást fontosabbnak tartják az érvényesülésnél, elsőbbséget élveznek az anyagiak, az eszközök válnak céljá. Olykor már nemcsak a győztes, de a starthoz álló is gyanús. Még az is, aki a rajtpisztoly eldördülése előtt keresztet vet. Erről folyt a vita a minap is egy kisközösségben:

- Én is láttam: a fekete fiú keresztet vetett.
- Vajon mit gondolhatott: Uram, segíts, hogy nyerjek? Vagy: Legyen meg a Te akaratod?
- Szabad-e azért imádkozni, hogy legyőzhessek másokat? Mások győzelméért még igen, de a magunkéért...
- Igaznak vélt ügyünkhöz, a sikerhez nem kérhetünk Istentől segítséget?
- Kérhetünk, de csak nagyon alázatosan.

– Szégyelljük talán, hogy győztes csapatban játszunk? Hogyan egyeztethető ez össze a ráncbízott talentumokkal? Nem lehet egy kereszténynek éppen az a feladata, hogy győzzön, hogy sikeres legyen?

– Nekem bizony rokonszenvesebb a mindent kockára tevő versenyző, mint a hatékony és sikeres ember.

– Ha a magam sikereire és kudarcaira gondolok, azt kell mondanom, inkább veszíteni kell megtanulnunk, mint győzni. A győzelemnek, ha megadatik, persze örülni kell, a veszteségből viszont győztesen kell kikerülni, vagyis hittel, emberséggel.

– Szóval vereségekre készítsük fel Krisztus atlétáit?

– Álljunk meg egy pillanatra! Ha nyerek és a dobogóra állhatok, ott állnak mellett mindazok, akik hozzásegítettek: az edzőm, a nekem szurkolók, az értem imádkozók és maga a Gondviselő is. És ő is örül.

– És tudunk-e örülni mások győzelmének?

– Balczó szerint az igazi győztes végül is önmagát győzi le.

– És az igazi versenyző, gondoljatok Mészöly Az atléta halála című regényére, aszkézist művel.

– A hit pedig egyben a sikerbe vetett hit is: hiszem, hogy menni fog, hiszem, hogy célba érek.

– Szépeket mondtatok, de azért nekem még mindig gyanúsak a sikeres emberek: olyan sokszor pökhendiek meg agresszívek.

– Ne fosszuk meg az embert természete lényegétől! Az energikusság, a kezdeményezőképeség, a versengés és – ha tetszik, ha nem – az agresszió legalább olyan fontos elemünk, mint a szolidaritás és a gondoskodás.

– Csak éppen nem mindegy, hogy miféle cél felé startolok.

– Nekünk központi értékünk a remény, amelynek fedezete Krisztus. Az ő atlétái vagyunk. Aki nem akar vagy nem szeret küzdeni, ugyanolyan kishitű vagy hitetlen, mint az, aki folyton azon nyafog, hogy öneki semmi sem sikerül.

– Igazad van! Ez a világ se nem siralomvölgy, se nem bajnokok klubja, hanem olyan pálya, ahol bárki túlugorhat önmagán, ahol bárki tagja lehet a győztes csapatnak. Én magam még nem nyertem érmet sem sportpályán, sem jótanulásban, nagy hódításaim se voltak, mégis győztesnek éreztem magam, ha ki tudtam mondani, hogy nincs igazam, ha ezt meg tudtam győnni, ha át tudtam lépni egy tócsát, ha nevetni tudtam magamon, hogy mégis beleléptem.

– Egyszer egy úszóversenyen második lettem. Úgy alakult, hogy csak ketten indulunk. Én inkább csak kapálóztam, mint úsztam. Rajtam röhögött az egész iskola, amikor átvettem az ezüstérmét. Egész időig szégyelltem is. Most viszont örülök, hogy nem dobtam ki. Tőled kaptam vissza. Lehet, hogy így lesznek az utolsókból érmesek?

*

Az ambiciózust egy világ választja el a lelkes embertől. Az ambiciózus magának akar elérni mindent. Nem alantas, nem földhözragadt, nem ösztönlény – nemesebb céljai vannak. A tanárok szeretik az ilyen gyereket, mert vállalkozik külön feladatokra is, társai viszont strébernek bélyegzik. Pedig nem ingyenélő, nem akar tisztességtelen haszonhoz jutni, megdolgozik azért, amit elér. De el is várja, hogy fáradozásáért megkapja az illő viszonzást.

Jézus mégsem tud mit kezdeni az ambiciózus emberekkel. Mert minden törekvésük célja: önmaguk kiteljesítése, saját előbbrejutásuk. Bármilyen sokat fáradoznak – a legfontosabb váltót nem állítják át az életükben, személyiségükben: maguk felé hajlik a kezük, s nem mások felé nyújtják ki, akár az önzetlen adásnak, akár a gyermeki, alázatos kérésnek mozdulatával.

A lelkes embert is megérintették a magasabb értékek, vonzza az igaz, a szép, a jó, tehát keresésére, követésére indul. De nem azért, hogy megszerezze magának, hanem mert az megigézte: szinte „magánkívül” elindul feléje. A magáról megfélelkezésnek sajátos formája ez: föllekesítik az eszmények, feladatok, emberek, és önfeledten szolgálatukba szegődik. Nem azzal törődik, hogy mi lesz a jutalma, mit használ neki mindez, hanem a másikat tartja fontosnak.

Ambíció és lelkesedés első pillantásra összetéveszthetőek: mindkettő többre vállalkozik, fáradozást, áldozatokat is vállal – de az egyik önmagáért teszi, a másik viszont azért, amit magánál nagyobbnak ismert meg.

Jézus szembekerült az ambiciózus farizeusokkal, és lelkes, magukról lemondani kész tanítványokat gyűjtött maga köré. Isten Országának értékes kincséről beszélt, és arról, hogy ennek érdekében minden másról, tehát önmagukról is le kell mondaniuk. Áldozatokat és szenvedést helyezett kilátásba, életük elvesztését – de megmutatta azt is, hogy követésének küzdelmes útja a végső, önfeledt boldogsághoz vezet.

Aki értékes emberré akar válni, annak gyakorolnia kell a jót: edzenie kell, hogy az mintegy második természetévé váljék. Szent Pál a keresztény életet versenyhez hasonlítja: testünket sanyargatva, minden erőnket megfeszítve, kudarcainkon felülkerekedve kell küzdenünk a győzelemért. A keresztények mégsem valami erkölcsi olimpia versenyzői.

Minden erkölcsi teljesítmény csak eszközjellegű. Ha elhanyagoljuk, aligha „nyerjük el” a megígért pályadíjat, kincset. De a győzelem csak akkor válik értékessé és értelmessé, ha a célnak, Isten megismerésének és szeretetének szolgálatában áll. Teréz anya szerint: nem az a fontos, hogy nagy dolgokat tegyünk, hanem hogy nagy szeretettel.

Hogyan növekedhet a szeretetünk? A reánk sugárzó és belőlünk induló szeretet által. Ha a szeretet áramlása szünetel vagy akadozik bennünk, csak magunkat okolhatjuk: a forrás és a végpont Isten végtelen és föltétlen szeretete – rajtam áll tehát, hogy elzárom-e vagy megnyitom magam előtte. Abban megreked ez az áramlás, aki ambiciózusan magát építgeti. Abban viszont akadálytalanul, bőségesen árad, aki magáról lemondva, lelkesen feloldódik benne.

A szeretet versenypályáján a végső cél túl esik az életünkön. Ez egyeseket kényelmessé tesz: nem kell erőlködnünk, úgy sincs ellenőrzés. Másokat elszomorít: hiába küszködünk, úgy sincs semmi látszatja. Akadnak, akik más versenypályát választanak, amelyen úton-útfélen díjakat osztogatnak.

A Krisztus követésében járók hűségesen és alázatosan kitartanak útjukon. Növekvő ámulattal fogadják Isten gyöngéd szeretetének jeleit, s egyre alázatosabban reménykednek irgalmában. Igyekeznek megfelelni Krisztus elvárásainak, de megtanulták már az utolsó helyek értékét, a kisebbedve növekedést, a veszítve nyerni tudást, a meghalva újjászületést. „Nem azon múlik, aki erőlködik vagy törtet, hanem az irgalmas Istenen.” (Róm 9,16.)

Egyetlen győzelem lehet a világon: a hitünké.

Búcsú Possonyi Lászlótól

Az a modern, nyitottabb katolikus szellemiség, mely a század első évtizedétől jellemezte a hazai vallásos életet és szemléletet, a harmincas években lett igazán általános. Ekkoriban léptek fel azok a fiatal értelmiségiek, akik a világegyház megújulásának tapasztalatait a hazai szellemi életbe igyekeztek átplántálni. Ennek a nemzedéknek volt egyik legérdekesebb, legfontosabb alakja Possonyi László, a Vigilia alapító szerkesztője, akitől most fájdalmas kötelességünk búcsút venni.

Azok közé a ritka személyiségek közé tartozott, akikben harmonikusan olvad egybe tehetség és emberség. Possonyi László, akit Erdély küldött a magyar irodalomba, rendkívül művelt, sokoldalú író volt, elbeszéléseket, regényeket, színműveket alkotott, fordított, legfontosabb alkotása mégis az a néhány lap és szervezet volt, melyek megalapításánál bábáskodott, amelyekbe beleölte a pénzét és energiáit. Ezeket ma már úgy tartjuk számon, mint a modern magyar katolikus irodalom jelentős kezdeményeit. Törekvéseit nem feltétlenül kísérte siker, de bukásait, csalódásait is a rá oly jellemző vidámsággal vette tudomásul, s hamarosan már megint a kezdeményezők közé állt, mert csalhatatlanul érezte, hogy az idő neki dolgozik. Egyéniségét, derűs emberségét csak szeretni lehetett, egyszerű szentferenci lélek volt, soha nem gyűjtött a holnapnak, csak maradandó, szellemi értékeket. Ezek közül hitünk szerint a Vigilia a legmaradandóbb, mely az ő áldozatkészsége nélkül aligha indulhatott volna meg, s amely fennállása ötvenedik évfordulóján elsőnek éppen Possonyi Lászlót köszönthette.

Ifjúsága küzdelmes éveire emlékezve, *Vadmeggy* című önéletírásában elmondta, milyen nagy hatást tettek rá például Ady Endre és a magyar irodalom legújabb kezdeményei. Jellemének legbelsőbb magját azonban az alázatos hit, az Isten szándékaiba és terveibe való belenyugvás jellemezte, s ez adott neki tartást, ezért lehetett világnézeti és irodalmi ellenfeleinek szemében is tisztelt személyiség. Múlhatatlan vonzalom kötötte a színházhoz. Az évek során a főszerkesztői székben a többi között Sík Sándor, Mihelics Vid és Rónay György váltották föl, ő azonban mindig „jelen maradt” a Vigiliában, elsősorban éppen kivételesen érdekes színházi órjárai révén.

Azok közé az alkotók közé tartozott, akik mindig készülődnek a nagy, az összefoglaló mű megírására. Regényt írt, majd kötetbe gyűjtötte önéletírásának legizgalmasabb részleteit, de fáradhatatlanul tervezett tovább, s a fiatalabbaknak beváltatlan terveiről beszélt. Holott hibátlan teljességgel készen állt már a mű, amely ezúttal egy intézményben testesült meg: a Vigiliában, mely sokfelől szívta szellemi indításának nedveit, szellemiségét azonban máig jellemzi az az élet- és irodalomszemlélet, melyet Possonyi László honosított meg hasábjain, s amelyhez a mai Vigilia is igyekszik hűséges maradni, hogy maradandóvá tehesse alapító szerkesztőjének szellemét és emlékezetét.

A személyes életút befejeződése nem jelenti az életmű lezárulását. Azt igyekszünk megőrizni s további munkával minden olvasónk számára hozzáférhetővé, ismertté tenni. A fájdalmas búcsú tehát egyben a távlatosabb, hitelesebb jövő kezdete is, ebben a szellemben búcsúzik Possonyi Lászlótól

a Vigilia Szerkesztősége

Esterházy Péter: Bevezetés a szépirodalomba

Az 1986-os könyvhét bizonyára határák az újabb magyar irodalom történetében. Ekkor jelent meg egyszerre két olyan mű, amelyek modern prózánk két legmarkánsabb irányzatának példái és összefoglalói is. Ha Nádas Péter *Emlékiratok könyve* az új szenzibilitás intenzív totalításának, érzéki érzékenységének alapműve, akkor Esterházy Péter *Bevezetése* az extenzív totalitás, a szóhasználat enciklopédiája, posztmodern összefoglalása.

Mert a cím és a műfaj-meghatározás egyezése nem blöddli, se nem vicc. Valóban a szépirodalomba való bevezetés történik itt 724 oldalon, olyan bevezetés azonban, amelynek nemcsak a tárgya, de a műfaja is bevezetés. Ezért hát világosan kell látnunk, hogy nem az eddig már megjelent művek összegyűjtött kiadását olvashatjuk újra, hanem egy új, önmagában zárt szerkezetű, egységes művet. Mire alkalmas a szó, mit és hogyan tud kifejezni? – erről szól a *Bevezetés*. A szóhasználat példatárát, bibliáját kapjuk itt a dada nonszenszétől a segédigék tradicionális romantikájáig. Esterházy az egyes hangzók variációs lehetőségeitől egész a regény terjedelmű mondat végétéig mutatja be, mire jó a nyelv, mit lehet a nyelvvel csinálni. Ha reflektált, önmagára utaló és sokszor önmagával szembeforduló, s néha zavaróan önrontó is ez a nyelv, akkor nemcsak lehetőségről, de önnön korlátairól is szól. Ám Esterházy nem játszik, nem posztmodern szószonglór ő, nem csupán nyelvművész, bár a nyelvnek művésze. Tudja és illusztrálja, hogy a nyelv nemcsak eszköz, de létünk megnyilvánulása, foglalatja is. Hogy szavainkban élünk. Ezért hát bevezetései nemcsak a szóhasználatba, de az ún. életbe is elkalauzolnak. Én azt hiszem, Esterházy Péter klasszikusokéhoz mérhető nagyságát éppen ez a kettősség adja, a szóhasználat és az élethelyzetek metódusainak, megfeleléseinek és diszkrepanciáinak egyidejű bemutatása. Mert a szónak nemcsak használati értéke, de jelentése is van.

A két egymással felelő, ám egymást hitelesítő véglet, a szó szenvedésének és felmagasz-

tosulásának két véglete a könyvben a *Kis Magyar Pornográfia* szószadizmusa, szópornográfiaja egyrészt, másrészt a *Fuهارosok* szómágiája, a csillagok közé szórt szó éteri fénye és tisztasága, az Ótestamentum barbár bűnei és az Evangéliumok tiszta hite. Alábbiakban hát a két véglet, szélsőséges szóhasználat bemutatásával szeretném illusztrálni azt a sokszínűséget, a metódusok gazdagságát, mely a *Bevezetés* sajátja, alapvető jellegzetessége, ám amelyet éppen e gazdagsága miatt bővebb részleteiben felmutatni e néhány lapon másképpen talán lehetetlen.

Életünk és emlékeink külön-külön terein mi maradt az emberi szó nélkül, erről szolt a *Kis Magyar Pornográfia*. A pornográf impotenciáról, demokráciázásról egy Pobjeda hátsó ülésén, a szó meggyalázásáról és meggyalázhatatlanságáról, arról, hogy hol az a határ, ahol fellázadnak a szavak és ahol talán fellázadunk mi is.

„A koalíciós időkben, már a fultoni beszéd után, a hidegháború alatt Rákosi Mátyás a békétáborban járkálva lobogó tűznél melegedő funkcionáriusokra bukkant. Tüzet kért tőlük.” – Mitől pornográf ez az anekdotikus, népmesei indítás? Bizonyára attól, hogy össze nem illő képzeteket – az anekdota fraternizáló derűjét meg félmúltunk félvéres szókinsét mosná egybe egy álnaiv, áltörténelmi álanekdota impotens zavarosába. Mert a pornográfia mindig olyan, erotikára utaló ábrázolás, mely éppen az erotika elvesztett természetességét, a csődöt leplezné a szó, a körités köntörfalazó, csúsztató hazugságaival. A pornográfia mindig az impotencia leple, a csőd csillogó máza. S mivel létünk legmarkánsabb, legegyértelműbb ténye nemiségünk, ezért ennek kontrasztjában rajzolódhatnak ki legvilágosabban köz- és magán hazugságaink is. Ezért is szolt Esterházy *Bevezetésében* oly gyakran a szerelemről, előbb derűsen, majd kétségbeesve, itt azonban már csak érelemlfosztottan, a politikai impotencia kontrasztjaként. Ám ha korábban arról szolt, hogy a szerelem és bukása milyen nyelvi közegekben, atmoszférákban, leggyertelműbb tényező le, akkor a *Kis Magyar Pornográfia* rendkívül ideges és keserű humorú történetkéiben már nemcsak a szó értelméről, céljáról és hasznáról beszolt, hanem ellenkezőleg, arról a pornográf viszonyról is, mely történelem és megnevezése, a valóság és a hazugság szószodomijában születik, születhetik.

A történelmi tréfákban, memoár-romokban a metódus, a pornográf szemlélet és politikai gyakorlat bemutatása zajlik, múltunk pornográf maszatozása. Ám silány idők tanulmányo-

zása vékony katarzist kölykeztet, így aztán kétféle bandzsítva bizony csak nagyon-nagyon differenciáltan röhögünk az aktuális történetkéken, ávós és nem ávós anekdotákon.

„Ha egy kérdést egyáltalán fel lehet tenni, akkor meg is lehet válaszolni azt(?)” állítja Wittgenstein, kérdezi Esterházy, kérdéseiben magán- és közéleti szerepeink, kuruc-labanc létünk és frázisaink legkönyörtelenebb kritikáját adva. Pornográf létünk e harmadik fejezet(?) kérdőmondataiban már elveszti minden erotikus báját. Politikai és személyes ipi-apacsunk egy szétpancsolt etikai relativizmusba fül, a hibák rendesen azonosak az erényekkel, csak a nézőpont más(?) Az indokolatlan rosszkedvek patkány módra szaporodnak(?) Mégis, e kétségbeesetten kacagtató, vacogó derűvel anekdotázgató mű éppen kérdéseiben hordozza, rejtja a reményt, hiszen kétely csak ott merülhet fel, ahol van valamiféle kérdés, kérdés pedig csak ott, ahol van felelet, és ez utóbbi csak ott, ahol valamit mondani lehet(?)

Mert a Mestert azért most se hagyja el ontológiai derűje, egészséges kedélye, hiszen azért nem egész műve, nem az egész szótár, nem egész létünk pornográf. (a lélek mérnöke) már ismét pontosan használta a szavakat, mert mégiscsak van egy tompa, kicsit uncsi, de megmozdíthatatlannak látszó boldogság: amikor az egyébként egyre érdektelenebb játék győzelemmel végződik. Mikor mégiscsak tudhatjuk, és el is mondhatjuk, hogy az a sas, a sas, mely lecsapott teraszunk nevezett balkonunkon tenyészett szegény nyulunkra, bizony görény volt csak, nem több, görény.

Mondták, mondják, Esterházy kvázi-irodalmat teremt, a visszavonások, az idézetek, az elidegenítés, az irónia, a távolság irodalmát. E kvázi-irodalom megnyilvánulásai, vélik többek közt, a már-már provokálóan sokasodó szó szerinti vagy torzított szövegek beépülése az írásokba, itt például a legprofánabb szájából és szituációkból felbukkanó Wittgenstein traktátusok. Magam inkább úgy vélem, hogy az aforizmatikus közkinccs-szövegek, lét-patentek, élet-receptek, kultúr-fogódzók, jelszók értelme elsősorban stilisztikai szerepükben, a szép-irodalom lehetőségeinek, a nézőponttól függő értelmezés lehetőségeinek, variációinak bemutatásában van. Hogyan kaphat egy-egy filozófiai maxima, aforisztikus mankó módosult vagy akár ellenkező jelentést a tendenciózan különböző stílus és hangnem hatására, ezt mutatja be az író *Bevezetésében*, hogy ez ironikus, pornográf paradoxitásokban a szép irodalom és az élet prioritását hirdesse a változó

jelentésű szöveg felett. Ugyanakkor persze a vendégsszövegek tökéletes illeszkedése, simulása az originális történetekbe, álnaiv anekdotákba azt is bizonyítja, hogy mily kevés az igazság és mily sok a szituáció, néhány át-emelhető, szentenciózus alaphelyzetet, ko-reográfiát, patentet, mattot és pattot variálnak mindannyian, de azt változtatatosan.

E variabilis szituációk, alaphelyzetek egyike a *Kis Magyar Pornográfiában* a meggyalázott nép és szó, másika a *Fuhasosokban* a meggyalázott tisztaság. S a „tülerő” pornográfiája mindkettőben. Az egyik póluson az anekdota toleráns, aktualizált botránya, a másikban a mítosz időtlen, kétségbeesett ragyogása. Ha a *Kis Magyar Pornográfia* azt mutatta be, abba vezetett bele, hogy mire nem jó a szó, hogy mikor lázad a szó, hol az a határ, mely pornográfiájának ellenáll, akkor a *Fuhasosok* ellenkezőleg, arról szól, mire jó a szó, mitől ragyog és mit ragyogtat.

A *Fuhasosok* A szív segédigéi mellett Esterházy látszólag legerőteljesebb, legkönnyebben befogadható műve. Első rétegében egy kislány biológiai és spirituális ártatlanságának letiprásáról szól, a szerelemről és erőszakról, a csalódásról. Második rétegében azonban már elvontabban a bűnbeesésről, a Jó és Rossz ősi, egyenlőtlen küzdelméről, az érzelmek és gyengeség kudarcáról. Úgy vélem azonban, hogy a műnek még egy harmadik, nehezen megközelíthető rétege is van. A *Fuhasosok* stílusának mítikus ragyogása mindezen fájdalmak, botrányos létünk atmoszféráját, közönyös közegét és szépségét is megteremti, hiszen e műnek legfontosabb, legmeghatározóbb tartalma a stílusa. A stílus egy gyönyörű, hidegen ragyogó, közömbösségében szikrázó világ csodájára mutat, egy olyan világra, mely számunkra az etikai nonszenszszel, illúzióink bukásával, a lét abszurdításával szemben az esztétikai menekülés, a szép világ, a stílusban oldódó, artikulált fájdalom vigaszt nyújthatja, a szó értelmét. Az író még soha nem volt ilyen komor, reménytelen és csillogóan éteri, harmonikusan stilizált, mint most. Mintha a Balassa-jövendőlte alászállás gyümölcse ért volna be akkor, minél komorabb az író világa, annál tökéletesebb, teljesebb igaza. Nem hiszem, hogy itt a lírai személyesség, egy felfüggesztett ironia szubjektívebb, közvetlenebb világa felé vett fordulatról lett volna akkor szó. Ugyanazt az ősi, rituális mesét olvassuk most is az ártatlanság elvesztéséről, csak mindig más, drasztikusan különböző hangszerelésben és stílusban. Esterházyt nem érdekli a tér és az

idő – utalásaiban itt is provokálóan kavarja őket – s nem hiszem, hogy különösebb felfedezés lenne számára a lét értelmetlensége, etikai nonszensze, érzelmeink zűrzavara és mindezek ragyogó szépsége. Ami az írók ekkor érdekelte, az a stílusban, a formában kifejezhető szemlélet hozadéka, a szóhasználat fogalmilag el nem érhető többlete, egy új, a pornográfiával ellentétes metódus.

Mű és világa persze már régen készült. Hiszen szegény kis Zsófia fénylő, kacér ártatlansága mintha a *Függő* bakfisainak atmoszféráját idézte volna, és kétszeresen, szerelemben majd erőszakban bukó ártatlansága mintha Drachosch útjának drámaibb, tragikusabb változata lenne. És a fuharosok is mintha már megjelentek volna Rónicz, Perusz, Karol szelídebb alakjaiban. De hol volt eddig Bolondka? Csak nem a Kurfürst jobbjágy lakája ő? S a környezet is ismerős volt, anyánk és nővéreink résztvevő, közömbös asszisztenciája, a kibírhatóság periodikus, józan lehetősége. Ami új volt itt az előző kötethez képest, az a tömör, fehér izzás, a kétségbeesés és részvét egyértelmű, iróniamentes fájdalma, egy merőben új modor. Hová tűnt az irónia, a visszavonás, az idézőjelek, a kvázi-irodalom megszokott hűvöse, játékos derűje? Hova a mégiscsak, a szűk utak ellenére is mosolygó Mester? Az eddig oly meghitt, ismerős, simulóan kacér, hű és nem hű, ironikus vendégkönyvek e műben most új, tragikus értelmet, szerepet kaptak.

A *Fuharosokban* is csupán a metódus bemutatása zajlik. A *Függő* ironikus elégiája, majd a *Daisy* szatírájátéka és az *Ágnes* nem kelet-francia matryonka-regénye után most az intenzív totalitású, kristályszerkezetű *Bildungsroman* következett, az atmoszféra regénye. A grammatikai tér soha nem kapott még olyan nagy jelentőséget, kitüntetett szerepet, mint a *Fuharosokban*. Ha eddig Esterházy stílári bravúrai közül elsősorban a nagyobb egységek harmóniájára, megfeleléseire és ritmusaira figyeltünk, akkor most azt kellett látnunk, hogy az író egyre inkább befelé szűkíti a kört, egyre többet bíz a mondatra. Mert a *Fuharosok* tömörségének titka a mondatszerkezetekben rejlik. Míg eddig az író főleg a lassúbb, bonyolultabb, önmagát magyarázó, reflektáló és kitéljesítő tirádákat kedvelte: melyeket csak időnként szakított meg egy-egy szaggatott, hiányos mondat, addig most ez az arány éppen fordított lett. A *Fuharosok* szövegének legalább a fele hiányos vagy tömönmondat. Esterházy még soha nem volt ilyen szikár, visszafogott. Csaknem mindent a nominális

mondatokra, a névszói állítmányra bíz, a létigét szinte mindig elhagyja. Az eredmény egy sodróan lüktető, tragikus gyorsasággal lezúduló történet statikus, állóképserű nyugalma. A leírt érzelmek analitikus szubjektivitása és a lecsupaszított grammatikai tér fegyelme közti feszültség a műnek valami olyan belső ragyogást és távlatot adott, amely teljesen új volt az eddig e távolságot csak az iróniával és reflexióval megteremteni képes író pályáján.

„Ó- és Újtestamentum” – utaltunk előbb a Bibliára, s nem céltalanul. Jelezni akartuk ezzel nemcsak a tartalom pólusait, de a használat természetét is. Mert úgy véljük, hogy a *Bevezetés*, akárcsak Nádas: *Emlékiratok könyve* is a Biblia mintájára olvasandó. Olyan összefüggő, egységes mű ez, amely részleteiben is az, ezért hát inkább lapozgatandó, böngészendő, kutatandó, olvasgatandó könyv, könyvek ezek.

Ám a *Fuharosok* eredetileg a *Kis Magyar Pornográfia* előtt jelent meg, miért hát, hogy a *Bevezetés*ben most mégis utána következik? S miért a könyvben a sok-sok tipográfiai és szövegváltoztatás. S miért azt a bűvös háromszöget, az „öncenzúra”-t meg az égbolt csendjét jelző, egységesítő jelzések a margón, és a sok ironikus „utalás”, s a képeskönyv allúziók, a szedéstükör tréfái? Haladnak-e ezek a bevezetések valahonnan valahová, avagy a posztmodern kelgyő enfarkába harap? S ha bevezetés, most beljebb vagyunk-e? Mindenesetre Esterházy különböző stílusok és atmoszférák álarcában, az önirónia és a reflektált reflexiók fényében egyre tömörebb és egyre komorabb műveket ír. Vajon a *Bevezetés* is olyan, akárcsak a mai prózáiró, „hogy bizony forog, pörög maga körül, mint a töketlen kutya – s viszolyogva látom, olykor sír, olykor nevet”?

A *Bevezetést* most Londonban három hónap alatt újra olvastam, tanultam, tanulmányoztam. S hogyha egy merőben idegen, lenyűgöző és nyomasztó világ és nyelv terrorja kelet-európai személyiséget és önérzetemet nem zülalta teljesen szét, akkor azt ennek a könyvnek is köszönhetem. Kételeyével és komolyságával méltóságot és erőt adott, bármely furcsán és anakronisztikusan hangzik is, de a magyar szó méltóságát és erejét. Egy haza, egy történelem, egy nyelv védelmét. És ha Esterházy Péter korunk talán legjelentősebb magyar írója, akkor ezért az, a *Bevezetés* metódusaiban felmutatott és bizonyított szó és szóhasználat szabadságának erejétől és enyhé mámorától az. (*Magvető*)

Nagy Sz. Péter

Teológia

Anthony de Mello: Test és lélek imája

Manapság a gyakorlati tanácsokra vagyunk letűntek éhesek. Mindennapjainkat át meg átszövi a racionalitásra, a gyakorlatiasságra, a kivitelezésre, a bemutatásra és a „hasznosságra-használhatóságra” való törekvés. Közben elfelejtkezünk a dolgok megéléséről. Próbáljuk feszegetni ideológiánk, vallásunk kereteit, mert azt hisszük, tágasabban jobban megy s egyszerűbb előbbre jutni.

Amde az átélés, megélés vagy beleélés nem ezt kívánja, nem aktivitást kér, hanem *státusság*ot – és nem *passzivitást*!

Anthony atya könyvének eredeti, kétnyelvű címe: Szadhana, A Way to God. Telitalálat! Az ind-gyökerű gondolkodási rendszerekben a *szadhana* szó megjelenítést, megidézést jelent, mégpedig vizuális megjelenítést. Sok egyéb jelentése mellett magát a megjelenítési rítust, módszert is értik rajta.

Anthony atya a 70-es évek elejétől kezdve „mint lelkigyakorlat-vezető és lelki vezető” segít az embereknek abban, „hogy megtanuljanak imádkozni”. Ezt a majd két évtizedes élményanyagot, tapasztalatot és az ő személyes hitét adja át olvasójának 45 ima-gyakorlat ismertetésével. Fokozatosan, lépcsőzetesen halad az egyszerű és magától értetődő dolgoktól egészen addig, hogy „helyezzük ezt a dolgot és életünk minden más eseményét, a múltat, a jelent és a jövőt Isten kezébe... és pihenjünk meg az ebből fakadó békében és megkönnyebbülésben.” (125. o.)

Ebben a gyakorlatisorozatban benne van több kultúra számtalan generációjának élménysokasága. Végre olvashatunk olyan keresztény írást, amely nem fél a kínai vagy hindu misztikától. Nem fél egymás mellé állítani Loyolai Szent Ignácot és a végtelen orosz puszták „zarándokát”, kínai mesét és Avilai Szent Terézt, az *ima* és *mantra* szavakat. Itt, Európában az a legfőbb gondunk, hogy saját vallásunkat nem ismerjük eléggé, nem éljük eléggé s nem is adjuk tovább – eléggé. Sokszor jobban ismerjük az egyéb vallásokat, irányzatokat, szektákat. S ezeknek sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítunk. Anthony atya ebben is megtalálta a derűs és nyílt középutat. Ez az a fajta középut, amit sokféle kellene tanítani: hogy van „lélegzés-kapcsolat Istennel”, hogy létezik „a test imája”, hogy „életünk örömdetes titkai” nem titkok, hogy „a múlt

tudatosítása” vagy „a jövő tudatosítása” is imádság, sőt átéljük saját „temetésünk”-et. (Az idézőjelbe tett szókapcsolatok a könyv egy-egy fejezetének címei.)

Mindazonáltal, nem árt, ha van lelki vezetőnk, lelkiatyánk, mesterünk, tanítónk, barátunk, aki jártas az imádság területén is! Mert imádkozni ugyan lehet vezető nélkül is, de jobb, ha ő magyarázza el, milyen módszerrel, milyen testhelyzetben, mely napszakban, hol és mikor végezzük imánkat. A keleti hagyomány úgy tartja, hogy keresni kell a megfelelő mestert vagy vezetőt, s amikor a tanítvány „megérett” a megfelelő – és a neki legmegfelelőbb – mesterre, akkor meg is fogja találni azt.

Fogadjuk ezzel a tanítványi örömmel Anthony de Mello atya segítőkész gondolatait és gyakorlatait. Akkor minden biznnyal hasznunkra szolgál az ő mindenünnen merítő, mégis egységbe olvasztó és egyszerű hangú „lelkigyakorlatos” könyvecskéje. (Prugg Verlag)

Somlai György

Bánk József: Igére vár a nép

A szerző neve könyvei révén közhírné. Most megjelent műve második kötete az új, három évre osztott szentírási szakaszok magyarázatának. Nem „prédikációs” könyv, amely kész szentbeszédet nyújt a lelkipásztoroknak. Bánk más módszerrel és megnyerőbben ír. E könyvében több gondolatsort is közöl egy-egy vásár- és ünnepnapra, mivel ugyanaz az evangéliumi esemény több evangelistánál is előfordul, továbbá ugyanarról az eseményről több évben is szólni kell. Ez azonban nemhogy hátrányára volna a műnek, hanem egyenesen előnye, mivel így ugyanarról a témáról más-más szemszögből beszélhet.

A szerző irodalmi utalásaiban, nyelve könnyedségében és költőiségében mindig jelen van a katolikus tanítás szelleme. Schütz Antal, a kiváló piarista tanár azt mondta mindig tanítványainak, hogy ne tartsanak maguknál prédikációs köteteket, hanem *maguk* készítsenek szentbeszédet híveik igényeinek megfelelően. Az egyetlen kivételt Pázmány prédikációval tette. Bánk József sem ad kész prédikációkat, és ez nagy erénye. Ad azonban ötleteket, melyeket tovább lehet és kell is fejleszteni.

A mű *nemcsak papoknak szól*; olyan nyelven íródott, és olyannyira olvasmányos, hogy bárki élvezettel forgathatja. (Szent István Társulat)

Miklós Béla

Kiállítás

Bódy Gábor életmű-bemutatója

A kiállítás két hete alatt szinte minden vetítés a vártnál nagyobb számú közönséget vonzott az Ernst Múzeumba. Harmincöt alkotás pergett három helyszínen, több monitoron, vetítőteremben, és három különböző időben: a képkockákon megjelenő „történet” idejében, a kiállítás – a korabeli szovjet és weimari avantgarde törekvéseit egyesítő ROSZTA-TELEHOR dekorációk (Bachmann Gábor munkája) – idejében, és végül abban a képzeletbeli időben, amely bár jelen volt minden egyes látogató memóriájában. A bemutató több volt mint videóinstalláció: kötelekkel kifeszített radarszerű, az éteri szféra és a rádióhullámok terjedését jelző állványok, rajtuk elhelyezett monitorokkal. Ez a környezet a szó eredeti értelmében beiktatja, rangjához méltóan „helyére teszi” Bódy elektronikus darabjait és értelmezi is. A kiállítás szervezői és rendezői (Bachmann Gábor, Vidovszky László, Beke László és Peterján Miklós) értelmezésükben Bódy filmjeinek eredetét a tízes-húszas évek avantgarde-jára vezetik vissza. De valóban ez az időszak lenne Bódy életművének az időben legtávolabbi vonatkoztatási pontja, vagy inkább csak a tervezők látták fontosnak hangsúlyozni e korszak hatását?

Ismertebb alkotásai mellett a bemutátón kerültek először szélesebb hazai közönség elé főiskolai vizsgafilmjei és a már külföldön készített videofilmjei (*Démon Berlinben*, *Vagy a kínai negyedben*, *Testvérek*, *A tűsz*, *Kozmetika-elmélet*), klipjei (*Walzer*, *Eurynomé tánca*, *Okkult filozófia*); továbbá a *Nárcisz és Psyché* háromrészes, illetve egyrészes változata. Szerepeltek mindeddig ismeretlen etűdök (*Beszélgetés Kelet és Nyugat között*), dokumentumok (*Beszélgetés a videóról*), még megvágatlan darabok is (*Lovagi fegyverzet*).

Bódy mozgókép-szótárának a címszavai – ösztönösség, totalitás, lappangó és delejező vágyakozás egy modern alkimista laboratóriumba, a múltbeli jövőben, hit és a pionírokra jellemző racionális elszántság – egy hatalmas tablóvá állnak össze. A jövő és a múlt távlatot és tükröt jelent. Filmjeiben bálvá-

nyok démonai lengik körül a tárgyakat, felvigyáznak a negatív tiszteletadásra, a valóság fikciósá válására. Óvatos, de folyamatos felügyeletet gyakorolnak, melynek fennhatósága alatt illő derültebb lelki pozícióba helyezkedni.

A három „nagyjátékfilmből” (*Amerikai anizs*, *Nárcisz és Psyché*, és a *Kutya éji dala*) talán legmaradandóbbak a *Kutya éji dalának* a megváltás otthonára vágyakozó képsorai. A feladat a harmadik nagyfilmnél bevégeztetett, a végső jelentést kereső, már-már frázisszerű misszionárius vízióval, amely végül is a bal lator, Gestas nyomdokain járva a szeretet hallgatásába sűrűsödik. Mert az ő filmjeinek világában is a kereszt felé tart a történet. Az elmúlt másfél évtized személyes felelősség nélküli, és ezt a felelőtlenséget személyes létravaszsággal kompenzáló időszaka a mozgóképi gyakorlatban is nyomot hagyott.

Utolsó munkáinak egyikében, az *Okkult filozófiában* árnyékként lép a képbe, mint egy rezignált szerzetes, akinek rendjét felhasználni készülnek, és cserébe Jung tanításai nyomán a kollektív képzelet komputerizált kabalával feldolgozott képeit ígéri. Valójában tűsz volt ő, korának túsza, akit saját szenvedélyein, az ilyen-olyan avantgardon, posztmodernen túl a romantika és az alkimia régi, jól ismert képei vezettek a meghívott halál felé. Amikor a *Kutya éji dalában* lazán, zsebre dugott kézzel Gestas utódaiként leszállt a keresztről, Pilinszky egyik álmának sugalmazására haza szeretett volna menni. Azonban otthonának azt a vizuális „generatív műfajt” választotta, ahonnan csak küldetése, választott médiuma és képei felé vezetett útja.

A hazai mozgóképgyártás a hetvenes évektől olyan változásokon ment át, amely enyhén szólva nem kedvez a kísérleteknek. Ráadásul a filmjeivel szemben mind ez ideig tapasztalható idegenkedést a hazai filmkritika és esztétika értetlensége is fokozta. A legtöbb, ameddig ezek az elemzések eljutnak, az az, hogy filmjeinek kerete, tematikája „eklektikus”, hősei „elidegenedett tekintetűek”, s ennél fogva Bódy világképe nem szerves, hanem szervesetlen képi elemekből építkezik. Tanulságnak ez nem sok.

Ez a mostani bemutató, „megkésett tisztelgés” – mondhatnánk zsurnaliszta zsargonban. Nem tesszük. Nem azért, mert ez a megemlékezés inkább értelmezés, mint tisztelgés volt, de azért sem, mert az igazi tiszteletadás, Bódy életművének megértése és értelmezése még hátravan.

Sz. Gy.

1987
ANNÉE LII.

vigilia

OCTOBRE–OKTOBER
OCTOBER

Revue mensuelle – Monatschrift – Rédacteur en chef – Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. – Abonnements pour un an – Abonnement für das Jahr 25 US dollar

---

RÉSUMÉ

Ce numéro est introduit par l'étude de Gábor Czakó, sur le thème du sourire du Créateur. János Erdei analyse l'activité de Péter Esterházy, écrivain de renom. Cet essai est complété par des extraits du journal de Péter Esterházy. Emőke Bagdy se penche sur le problème des vieillards et de la vieillesse, du point de vue psychologique; Brúnó Tarnay analyse le même thème du point de vue anthropologique. L'aime hindou dans la lumière chrétienne – c'est le thème de l'article de M. Kämpchen, c'est également le thème de l'étude de la soeur Vandana, présentant la communauté ashram, ainsi que l'entrevue de Vigilia faite avec elle. Dans la rubrique des belles-lettres vous lirez une nouvelle d'Anna Náduvvari. La „Méditation d'aujourd'hui" publie un essai de György Eisemann sur l'idéal de beauté de l'art nouveau. La rubrique du „Journal" contient des critiques et des comptes-rendus.

INHALT

Unsere Nummer wird mit dem Essay „Das Lächeln Gottes" von Gábor Czakó eingeleitet. János Erdei analysiert das literarische Werk des namhaften Autors Péter Esterházy. Dazu Tagebuch-Aufzeichnungen von Péter Esterházy. Der Problematik des menschlichen Alters nähert sich psychologisch Emőke Bagdy, anthropologisch Brúnó Tarnay. Von der christlichen Rezeption der hinduistischen Geistigkeit berichtet ein Beitrag von Martin Kämpchen, eine Studie über die Ashram-Askese von der Schwester Vandana sowie das Vigilia-Gespräch mit der Schwester. Der belletristische Teil enthält eine Erzählung von Anna Náduvvari. In Meditation von Heute veröffentlichen wir einen Essay von György Eisemann über das Schönheitsideal des Jugendstil. Kritiken, Buchbesprechungen, Berichte im Journal ergänzen das Material.

CONTENTS

An essay by Gábor Czakó entitled The Smile of Our Creator, introduces this number. In a study, János Erdei analyses the oeuvre of Péter Esterházy, a noted writer. Excerpts of the writer's diary accomplish the article. In our age the number of elderly people is growing: their life-style, difficulties and chances are investigated from a psychological point of view by Emőke Bagdy and from an anthropological point by Brúnó Tarnay. The writing of Martin Kämpchen is about the Christian reception of Hindu Spirituality; in a study he introduces the Ashram monastic life of Sister Vandana, the leader of a Christian ashram. Vigilia's interview is also with her. The literary part is represented by a short story by Anna Náduvvari. In our Meditation column we publish an essay by György Eisemann on the beauty ideal of the Secession Art. Our number is completed, as usual, by our Diary containing reviews and reports.

